

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI

ALAŞ VE ÜÇ CÜZ PARTİLERİ: KURULUŞU, İŞLEYİŞ
VE ETKİLERİ

Aigerim ABDİKHANOVA

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Hasan BAHAR

Konya-2022

ÖN SÖZ

Geleneksel Kazak siyasî yapısı, XIX. yüzyıl başlarında kurumsal hâle gelen Rus müdahaleleri sonucunda daha “modern” bir biçime evrilmeye başlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlayan Kazak aydınları, Kazak gelenek ve âdetlerini gözardı eden bu sömürgeci Rus düzenlemelerine alternatif geliştirmekte gecikmedi. Ancak Rus sömürgeci gücünün 1822, 1867, 1868, 1886 ve 1891 yıllarında gerçekleştirdiği kapsamlı kanunlar, geleneksel Kazak siyasî yapısının parçalayarak Rus tarzı bir sistemin egemen olmasının yolunu açtı. Bir diğer deyişle Kazak siyasî yapısının modernleşmesinin kökeninde öncelikle Rus sömürgeci uygulamaları yatmaktadır. Fakat Rus kanun ve uygulamaları modernleşme sürecinin tek kaynağı değildir.

İlk Kazak türükçesindeki süreli yayınlar, Kazakça kitaplar, ilk Kazak siyasî partileri, Kazak kurultayları, ilk Kazak özerk yönetimi gibi uygulamalar Kazak aydınlarının girişimleriyle gerçekleşmiştir. Bu nedenle Kazak aydınlarının düşünce ve faaliyetleri Kazak siyasî modernleşmesinin ana kaynaklarından biridir. Özellikle de XX. yüzyıl başlarında ortaya çıkan siyasî partiler, siyasî-demokratik görüşü savunarak Kazakların Çarlık Rusya’dan bağımsızlığını kazanmasını istemiştir. Araştırmada bu dava uğrunda mücadele veren *Alaş ve Üç Cüz Partileri*’nin kuruluşu, faaliyetleri bir de bu partilerin kurucuları olan Alihan Bokeikhan ve Kölbay Tögisov’un biyografileri hakkında detaylı biçimde bilgi verilmektedir.

Tezimi yazma sürecinde her zaman teşvik eden, ufkumun açılmasında akademik tecrübesiyle ilmi birikimini esirgemeyen danışman hocalarım Prof. Dr. Hasan BAHAR ve Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ’a en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca Doç. Dr. Çağatay BENHÜR’e, Mehmet Ekiz’e tezle ilgili fikirlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Hikmet KORAÇ hocalarıma teşekkür ederim. Tezin metnini düzeltmek için kıymetli vaktini ayıran arkadaşım Halil GÖK’e teşekkürü bir borç bilirim. Tez sürecinde benden desteğini bir an için bile esirgemeyen değerli eşim, Maksat İMANBERDİYEV’e ve kızım Adeya Assanalı’ya tüm eğitim hayatım

boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	AIGERIMABDIKHANOVA
	Numarası	164102001004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hasan BAHAR
	Tezin Adı	Alaş ve Üç Cüz Partileri: Kuruluşu, İşleyiş ve Etkileri

ÖZET

Bu tez, genel olarak Rusya'daki 1917 yılında gerçekleşmiş Şubat İhtilali'nden sonra Kazakistan'da meydana gelen millî -demokratik görüşlü Kazak aydınlarının merkezine dönüşen Alaş (1917-1920) ve devrimci, millîyetçi-demokratik ve Bolşevik yandaşları olarak tanımlanan Üç Cüz (1917-1919) partilerinin kuruluşu, işleyiş ve etkileri incelemektedir.

Bu nedenle tezde XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlayan Kazak aydınları ve Kazakça süreli yayınlar, Kazakça kitaplar, ilk Kazak siyasî partileri, Kazak kurultayları, ilk Kazak özerk yönetimi gibi uygulamaları ve ülkedeki siyasî durumlar üzerinde inceleme yaparak birinci bölüm tamamlandı.

İkinci ve üçüncü bölümde iki partinin kuruluşu ve faaliyetleri ile parti liderlerinin siyasî hizmet yolu, üyelerinin acı sonu detaylı araştırılmaya çalışıldı. Sosyal niteliği bakımından çeşitlilik arz eden millî demokratik görüşlü Kazak aydınlarının merkezine dönüşen Alaş partisi, Kazakları Çarlık Rusya'nın sömürücü politikasından kurtarmayı ve Kazak toplumunu uygar halklar düzeyine ulaştırmayı hedefleri üzerinde duruldu. Son bölümde iki parti arasındaki siyasî tartışmalar incelenir. Söz konusu partiler Kazakistan'ın toplumsal-siyasî, sosyo - ekonomik

sorunlarına kendi tarafından çözüm bulmaya çalışır. Fakat partilerin hayatı çok kısa sürer ve parti üyelerinin yaşamları da büyük acıyla sonlandırılır.

Anahtar Kelimeler: Alaş, Üç Cüz, Kazak, İhtilal, Parti, Çarlık Rusya, Soveyt, Bolşevik

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	AİGERİMABDİKHANOVA
Numarası	164102001004
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans Dönemi
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hasan BAHAR
Tezin İngilizce Adı	Alaş and Uş Cuz Parties: Foundation, Activities and Influence

ABSTRACT

This thesis generally deals with the establishment, functioning, and the influence of the Alash (1917-1920), which became the center of national democratic Kazakh intellectuals after the February Revolution in Russia in 1917, and Üç Juz (1917-1929), which are defined as revolutionary, nationalist-democratic and Bolshevik supporters.

For this reason, the first part of the thesis is completed by examining the actions, such as Kazakh intellectuals and Kazakh periodicals, Kazakh books, the first Kazakh political parties, Kazakh congresses, the first Kazakh autonomous administration and the political situations in the country, which started to appear in the second half of the nineteenth century.

In the second and third chapters, the establishment, and activities of the two parties, the political services of the party leaders and the bitter end of their members were tried to be investigated in detail. This thesis focuses on the goals of the Alash party, which has become the center of national democratic Kazakh intellectuals, who have a diversity in terms of their social characteristics, to save Kazakhs from the exploitative policy of Tsarist Russia and to bring Kazakh society to the level of civilized peoples.

In the last section, the political debates between the two parties are examined. These parties try to find solutions to Kazakhstan's socio-political and socio-economic problems on their own. But the life of the parties is very short, and the lives of the party members are ended with great pain.

Keywords: Alash, Üç Juz, Kazakh, Revolution, Party, Tsarist Russia, Soviet, Bolshevik

KISATMALAR

RSDİP: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi

RSFSC: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti

RKP: Rusya Komünist Partisi

Kazak ÖSSC: Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

KCMDA: Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi (Kazakistan Respublikası Ortalık Memlekettik Muragatı)

Kırgız SSC: Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

KSP: Kazak Sosyalist Partisi

KGB: Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti SSSR (SSCB Devlet Güvenlik Komitesi)

KC: Kazakistan Cumhuriyeti

NKVD: Narodnii Komissariyat Vnutrennih Del (İç İşleri Halk Komiserliği)

NKGB: Narodnyy Komissariat Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Halk Komiserliği)

OGPU: Obyedinennoye Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye (Birleşik Devlet Siyasî Yönetimi)

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SBKP(b): Sovyetler Birliği Komünist Partisi

s. : Sayfa

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
KISATMALAR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	9
1. XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KAZAKİSTAN’IN SOSYO-EKONOMİK DURUMU VE YAYIN ORGANLARININ DOĞUŞU	9
1.1. XX. Yüzyıl Başında Kazakistan’ın Sosyo-Ekonomik Durumu	9
1.2. Basın-Yayın Organlarının Doğuşu.....	12
1.2.1. Kazak (Qazaq)Gazetesi	16
1.2.2. Aykap (Ayqap) Dergisi	18
1.3. Monarşinin Çöküşü ve Siyasî Partilerin Ortaya Çıkışı.....	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	39
2. ALAŞ HAREKETİ İLE ALAŞ PARTİSİ’NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ.....	39
2.1. Birinci Tüm Kazak Kongresi ve Alaş Partisi’nin Kuruluşu	39
2.2. Alaş Partisi’nin Programı	50
2.3 Sovyet Hükümeti’nin Kurulması Sırasındaki Alaş Partisi ve Alaşorda Hükümeti’nin Faaliyetleri	52
2.4. Alaş Partisi’nin Lideri Alihan Bokeikhan’ın Biyografisi ve Hizmet Yolu ..	83
2.4.1. Hayatı.....	83
2.4.2. XX. Yüzyıl Başlarındaki Siyasî Faaliyetleri	84
2.4.3. Alaş Partisi’nin Kuruluş Sürecindeki Hizmet Yolu	86
2.4.4. Partinin Kapatılması ve Hayatının Son Dönemi	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	91
3. ÜÇ CÜZ PARTİSİ’NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ.....	91

3. 1. Üç Cüz Partisi'nin Kurulması.....	91
3.2. Üç Cüz Partisi'nin Lideri Kölbay Tögisov'un Hayat Biyografisi ve Hizmet Yolu	96
3.3. Kölbay Tögisov'un Gazetecilik Görevi ve Alaş Gazetesi.....	101
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	112
4. ALAŞ VE ÜÇ CÜZ PARTİLERİ ARASINDAKİ SİYASİ TARTIŞMALAR VE PARTİLERİN SONU	113
4.1. Alaş Partisi ve Üç Cüz Partileri Arasındaki Siyasî Tartışma.....	113
4.2. Sovyetlerle Yeni Uzlaşma Arayışları ve Alaş Partisi'nin Kapatılması	124
4.3. Üç Cüz Partisi'nin Kapatılması	140
SONUÇ.....	149
KAYNAKÇA.....	153

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE SINIRLARI

XX. yüzyılın başlangıcı, Kazak halkı için çeşitli akımlarla karşılıklı çatışma ve mücadele dönemi olmuştur. Bir yanda eski, çağdışı feodal ilişkiler bütün gelişme güçlerini tüketmiş ve toplumsal büyümeye engel olmuş, öte yandan onların yerini alabilecek yeni toplumsal ilişkiler çok zayıf kalmıştır. Ülkedeki böylesine zor bir durum, Rus emperyalizminin güçlü sömürgeleştirme ve Ruslaştırma politikasıyla daha da derinleşti. Bu nedenle ortaçağ monarşisinin baskısına ve ulusal baskıya eşit derecede yakalanan Kazak toplumunun geleceği büyük tehlike altındaydı.

Böyle bir durumda, Kazak toplumu için tamamen yeni bir siyasî ve sosyal güç olan millî aydınlar halk mücadelesine başladı. Kazak toplumunda oluşan bu yeni durum, feodal durgunluğa ve sömürge bağımlılığına karşı mücadeleydi. Kazak toplumu için gerçek bir geçiş dönemi olan o dönemde, yirmi yıl gibi kısa bir sürede tarih sahnesine yükselerek silinmez izler bırakanlarda millî aydınlardı.

Rusya'daki 1917 yılında gerçekleşen Şubat İhtilali'nden sonra Kazakistan'da siyasî partiler ortaya çıkmış ve bunlar kendi amaçlarına ulaşmak ve özgürlük kazanmak için Rus yönetimiyle mücadeleye girişmişlerdir. Sosyal nitelik bakımından çeşitlilik arz eden millî -demokratik görüşlü Kazak aydınlarının merkezine dönüşen *Alaş*¹ adlı bir parti kurulmuştur. *Alaş Partisi*, Kazakları Çarlık Rusya'nın sömürgeci politikasından kurtarmayı ve Kazak toplumunu uygar halklar düzeyine ulaştırmayı amaçlamıştır. *Alaş Partisi* ortaya çıkmasından hemen sonra 1917 yılının sonbaharında diğer aydınlar grubunu temsil eden Mukan Aytpenov ve Kölbay Tögisov'un inisiyatifiyle kurulan *Üç Cüz Partisi* de Rusya'ya karşı şiddetli mücadeleye girişmiştir. *Üç Cüz Partisi* de tıpkı *Alaş* gibi Kazakistan'ın toplumsal-

¹ *Alaş* Kazak kelimesi yerine kullanılan bir kelimedir. Aynı etnik grubu ifade eden bu kelimenin anlamı yad, yabancı, düşman olup kelime daha önce Kazak boylarını ve rularını ifade etmek için kullanılmaktaydı. Aynı zamanda eski Kazak kabilelerinin kullandığı slogan olarak da bilinen bu kelimenin Kazakların atası olarak kabul ettiğini *Alaş* han'dan geldiği Kazak aydınlar arasında kabul edilen genel bir görüştür (Gulshat SHAIKENOVA, 2020, s 1).

siyasî, sosyal-ekonomik sorunlarına kendi dünya görüşü paralelinde çözüm bulmaya çalışmıştır.

XX. yüzyıl başlarında Kazak tarihine yön veren oluşumlardan biri olan *Üç Cüz Partisi* hareketinin karakteri hakkındaki tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Sovyet dönemi ve bağımsız Kazakistan devri tarihçileri bu hareketi farklı biçimlerde yorumlamışlardır. Önceleri devrimci, milliyetçi-demokratik ve Bolşevik yandaşları olarak tanımlanan “Üç Cüz” mensupları, günümüzde ulusal kurtuluş hareketinin liderleri olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple hareketin gerçek niteliği bugünkü değerlendirmelerle ancak hareketin kökenlerine bakılarak anlaşılabilir.

Partinin siyasî hayatı çok kısa sürmüş ve bu partinin kurucularının yaşamları da büyük acılarla son bulmuştur. Bazı araştırmalarda “Üç Cüz, parti değil, siyasî örgüttür” gibi görüşlere de yer verilmektedir. Fakat bütün arşiv belgeleri ve süreli yayınlar *Üç Cüz Partisi*’nin siyasî amaçla kurulmuş siyasî bir teşkilat olduğunu göstermektedir([20-ғасыр басындағы қазақ партиялары талқандалғанша тартысты \(azattyq.org\)](http://azattyq.org) erişim tarihi 20.05.2020).

Üç Cüz Partisi’nin kurucusu Kölbay Tögisov, çeşitli yetenekleriyle, özellikle de yaratıcılık ve cesaretiyle fark edilen şahsiyetlerden birisidir. Onun siyasî görevi 1905 İhtilali’nden sonra tekrar canlanmıştır. Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursınlı, Mircakup Dulatlı ile birlikte Çarlık Rusya beyannamesini değerlendirmek için Karkaralı şehrinde meydana gelen siyasî mücadeleye katılarak bununla ilgili görüşlerini yayın aracılığıyla belirtmiştir. Kendisi, 1905 yılında Karkaralı’da² Koyandı panayırında³ Çar’a şikayetname sunanlar arasında yer almıştır. Çarlık hükümeti yeniden güç kazanmaya başlayınca siyasî faaliyette bulunanları takibe almaya başladı. Tögisov da 1907 yılından itibaren birkaç dava

²Karkaralı- bugünkü Karagandı şehrinin doğusundan 220 km uzaklıktaki bir vilayettir. Çarlık Rusyası döneminde 1824 yılından başlayıp Askeri kale olarak kullanılmış. 1868’den itibaren uezdik şehir statusu verilmiştir. (Kurbangali Almatı 1992, s 68)

³Koyandı panayırı- Kazakistan’ın merkezi bölgesinde 1848-1930 yılları arasında devamlı düzenlenen en büyük mevsimlik eğlence aktivitesi. (S.Smagulova, 2007, s 78)

arkadaşıyla birlikte Semey ve Pavlodar’da hapse atılmıştır. 1919 yılında da Beyaz Ordu⁴ askerleri tarafından acımasızca katledilmiştir.

Sovyet hükümeti döneminde, bu gibi Kazak aydınlarının tarihinin yazmak, araştırmak doğrudan hükümetin resmi politikasına bağlıydı. Bu yüzden ele aldığımız araştırmada elimizde bulunan tarihi vesikalara ve aynı zamanda önce yayınlanan bilimsel ve edebî incelemelere dayanarak *Alaş ve Üç Cüz Partileri*’yle ve millî Kazak aydınlarıyla ilgili çeşitli soruları yanıtlamaya çalışacağız.

Çarlık Rusya’nın yıkılışı ve Sovyet Rusya’nın kuruluşu sırasındaki ara dönemde Kazakistan’daki *Alaş ve Üç Cüz Parti*’leri arasındaki siyasî tartışmadaki amaç; Kazakistan’ın toplumsal-siyasî ve sosyal-ekonomik sorunlarını kendi yöntemleri ile çözüme kavuşturmaktır. Fakat partilerin hayatı çok kısa sürmüş ve parti üyelerinin yaşamları da büyük acıyla sonlandırılmıştır.

II.ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Bu çalışmada XX. yüzyıl başlarında Kazakistan’daki siyasî ve ekonomik durum, yayın organlarının ortaya çıkışı ve Çarlık Rusya’nın yıkılışı ile Sovyet Rusya’nın kuruluşu sırasındaki ara dönemde kurulan *Alaş ve Üç Cüz Partilerinin* kuruluşu, siyasî faaliyetleri ve etkileri ele alınmaktadır.

III. ÇALIŞMANIN İÇERİĞİ

Bu amaca dayanarak araştırma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş’te XX. yüzyıl başındaki Kazakların fikir hareketleri, modern düşüncelerin yaygınlaşması ve onun ortaya çıkmasına neden olan faktörlere dair bilgiler verilmiştir.

Birinci Bölüm’de XX.yüzyıl başındaki Kazakların sosyo-ekonomik durumu, basın alanındaki gelişmeler ve ilk yayın organlarından biri olarak tarihe geçen Kazak

⁴1917 Ekim İhtilai’nindevami olarak 1918-1920 yılları arasında Rusya’da iş savaş patlak vermiştir. İhtilali sonrası ülkede iki grup oluşmuştur. Bunların birisi “Kırmızılar” bolşevik yanlıları, ikinci gurup ise “Beyazlar” bunlar monarşi yanlılarıolarak ayrılmıştır. Ülkedeki bu iş savaş Kazak bozkırımında etkilemiştir. 1918-1920 yıllarındaki iş savaşta Kazakistan’da Aktöbe, Güney Türkistan, Oral ve Yedisu cepheleri kurulmuştur. Bu cepheler “*Beyaz Ordu*” tarafından Bolşeviklere karşı kurulmuştur. Kazakistan’daki Beyaz Ordu’nun önde gelen liderleri: Aleksandr Dutov, Vladimir Tolstov ve Boris Annenkov’dır.(*Kazakistan Tarihi (geçmişten bugüne) Ansiklopedisi, Almati “Dayır”1994*)

Gazetesi'nin ele aldığı konular incelenmiştir. Bununla birlikte monarşinin çöküşünden sonraki siyasî partilerin ortaya çıkış nedenleri ele alınmıştır. Aynı zamanda gazete ve arşiv belgeleri ışığında Kazakların aydınlanmasındaki gazete ve dergilerin rolleri araştırılmıştır.

İkinci Bölüm'de sosyol nitelik bakımından çeşitlilik arz eden millî-demokratik görüşlü Kazak aydınlarının merkezine dönüşen *Alaş Partisi*'nin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Onunla birlikte partinin programı ve parti yetkililerinin siyasî hizmetleri ele alınmıştır.

Üçüncü Bölüm'de Kazakların ilk partilerinden biri olan *Üç Cüz Partisi*'nin kuruluşu, amaç ve hedefleri değerlendirilmiştir. Partinin kurulduğu andan itibaren halkın ona gösterdiği tepki de çeşitli belge ve kaynakçalara dayanarak tespit edilmiştir.

Dördüncü bölüm'deki parti arasındaki siyasî tartışmalar ve partilerin kapatılması, üyelerinin son durumu incelenmiştir.

IV. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada genellikle nitel araştırma yöntemini kullanılmıştır. Araştırmada ilk olara birinci el kaynakları onlar yetersiz kaldığı sırada ikinci el kaynakları ve yayınlanmış eserleri kullanılmıştır. Öncelikle Kazakistan Millî Kütüphanesi ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin Merkez Arşivi'nden (*Kazakistan Respublikası Ortalık Memlekettik Muragatı*), Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde (*Kazakistan Respublikası Prezidentinin Muragatı*) ile Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Komitesinin Arşivi (*Kazakistan Respublikası Ultıq Qawipsizdik Komitetiniñ Murağatı*) yer alan belgelere ve çeşitli yayınlanmış arşiv belgeleri, konuyla ilgili çeşitli kitaplar ve dokümanlar başvurulmuştur. Ondan sonra elde edilen veriler analiz edilerek araştırma alanıyla ilgili meselelerin teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Tespit, tercüme ve karşılaştırmalı çalışma ile söz konusu kaynaklarda geçen orijinal metinler göz önüne alınarak, elde edilen bilgi ve malzemeler karşılaştırmalı metot çerçevesinden hareketle değerlendirilmiştir. Çalışma genellikle iki safhada yürütülmüştür; birinci safhada literatür taraması yapılmış, ikinci safhada ise kazanılan bilgiler değerlendirilmiştir.

V. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Konu ile ilgili araştırmalar ve bilimsel çalışmalar analiz edilerek içeriklerine göre kaynakları dört ayrı gruba ayırabiliriz. Örneğin, Birincisi 1920-1930 yıllar arasında yayınlamış kitap ve eserler. İlk olarak 1927 yılında Kızılorda şehrinde yayınlanmış “Alaş Orda” eseridir. Yayına hazırlayan Nikolay Martynenko, o SSBC'nin Kazak Bölge Komitesi'nin propaganda bölümünün başkanıydı ve kitap o zamanlar Kazak ÖSSC hükümeti'nin başkanı olan Oraz İsaev tarafından düzenlendi. Kitap yedi bölüme ayrılarak toplam 74 koleksiyondan oluşan belge olarak yayınlandı. Kitabın tüm bölümü *Alaş Partisi* ve Alaşorda hükümeti'ni, millî Kazak aydınlarını Kazak halkına bir casus, Sovyet hükümetine ve Bolşevizme karşı bir güç olarak gösterilmişti. Eserde yayınlanan belgelerin büyük çoğunluğu Bolşevik egemenliğine karşı mücadele dönemine adanmıştır.

Kenes Nurpeysoğlu'na göre yayınlanan bu veriler çoğunluğu Rusça yazılmış ve çoğu orijinal değil kopyadır. Kazakçadan ancak yarısı tercüme edilen metinlerde, orijinalleriyle karşılaştırıldığında önemli çarpıtmalar vardı (K. Nurpeysoğlu, 1995, s 23). Söz konusu derlemeden sonra S. Brainin ve Sh. Shafiro'un eşliği ile Rusça "Alaşorda Tarihi Üzerine Denemeler" kitabı yayınlamış ve buna ek olarak Alaş hareketiyle doğrudan ilgili 44 belge sunulmuştur. Belgeler arasında Alaşorda liderlerinin konuşmaları ve açıklamaları, *Alaş Partisi* kongrelerinin kararları ve diğer veriler yer almıştır. S. Brainin ve Sh. Shafiro tarafından yayınlanan belgeler dizisi, temel olarak N. Martynenko tarafından derlenen koleksiyonu tekrarlanmıştır. N. Martynenko'nun koleksiyonundaki eksiklikler de en son belge serisinin özelliğidir.

Yukarıda bahsedilen iki kitabın ideolojik yönü Alaş hareketini karalamayı amaçlasa da, içlerinde yayınlanan veriler Alaş hareketi hakkındaki gerçekleri ortaya çıkarmaya hizmet etmiştir. Bu nedenle N. Martynenko tarafından yayınlanan belgeler koleksiyonu ve S. Brynin ve Sh. Shafiro'nun kitabına ek olarak yayınlanan bir dizi belge, Bolşevik egemenliğinin propaganda aygıtı tarafından kullanılmıştır. Alaşorda'nın karşı-devrimci millî yetçi ideolojisinin yayılmasına hizmet ettiği kabul ederek yargılandı ve kullanılması yasaklandı. O zamandan beri XX. Yüzyıl başındaki Kazak aydınları ve *Alaş Partisi*'nin tarihi ile ilgili özel bir belge koleksiyonu yayınlanmamıştır. İkincisi ise 1913 -1918 yıllararasındaki Kazak millî sureli

yayınlarında yayınlanmış eserlerdir. 1913-1918'de Kazak ulusal basını Alaş hareketi, "Kazak" (*Qazaq*) (Orınbor), "Üç Cüz" partisi "Üç Cüz", "Saryarka" (Semey), "Birlik Tuy" (Taşkent), "Jas Gagami" (Kızıljar) gazeteleri ve "Abai" dergisi (Semey) sayfalarında XX.yüzyıl başlarındaki Kazak halkının sosyal ve siyasî yaşamı hakkında bilgi ve makaleler yayınlanmıştı. Bu yayınlarda *Alaş* ve *Üç Cüz Partileri*'nin toplumsal bir hareket olarak oluşumu, siyasî parti statüsüne yükselişi, millî yetçilik hareketleri anlatılmaktadır. İlk siyasî partinin kurulduğu Temmuz 1917'de yapılan Birinci Tüm Kazak Kongresi, *Alaş*'ın özerkliğini ilan ettiği ve Alaşorda hükümet'inin kurduğu Aralık 1917'de düzenlenen ikinci Tüm Kazak Kongresi hakkında bir çok orijinal bilgi vardır.

Diğer eserlerin yanı sıra, bu yayınlardaki bazı veriler *Alaş* ve *Üç Cüz Partileri* ile Bolşevikler, Alaşorda hükümeti ve Sovyet yetkilileri arasındaki karmaşık ilişkiler hakkındaki gerçeği ortaya çıkarmaya hizmet etmektedir. Kazak ulusal basını ile Alaş Hareketi'nin tarihini tam olarak anlamak, XX. yüzyılın başında Kazakistan ve Rusya İmparatorluğu ilişkilerini kapsamlı bir şekilde incelemek için sınır dışındaki yakın şehirlerde yayınlanan "Vakit" ve "Fiker" gibi Tatarca gazetelerde ve "Semipalatinskyc Listok" ve "Reç" (Omby) gibi Rus yayınlarda bulunan bilgilerden yararlanılabilir. Bu yayınlardaki veriler olmadan XX. yüzyıl başındaki Kazak aydınları ve partilerinin siyasî hareketinin tam bir tarihini oluşturmak mümkün değildir.

Üçüncüsü, Kazakistan ve diğer ülkelerin arşivleri ve kütüphanelerde saklanan Alaş Hareketi'nin tarihi ile ilgili verilerdir. Buna Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Türkiye, Özbekistan vb. ülkelerin arşivlerinde ve kütüphanelerinde saklanan belgeler girmektedir. Arşiv belgeleri dediğimiz zaman Kazakistan'ın iki merkezi arşivinin konu ile ilgili fonlarını belirtmemiz gerekir. Bunlardan ilki Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi'dir (KCMDA). Bu arşivin 19, 25, 33, 317, 643, 693 numaralı fonları Rusya'nın Kazakistan'daki kolonizasyon politikasının ilerleyişini ve sonuçlarını derinlemesini anlamaya hizmet eden çeşitli veriler içerirken, No. 14, 15, 64 vb. XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Kazak toplumunda sömürgeci zulme karşı siyasî bir durumun oluşması ve bunun sonucunda

daha sonra Alaş Hareketi'nin temelini oluşturan Kazak aydınlarının ortaya çıkışı siyasî mücadele arenasında gösterilen veriler kaydedilmiştir.

Özel olarak anılmayı hak eden ikinci arşiv ise Kazakistan Cumhurbaşkanlığı'nın arşividir. B arşiv, Alaş hareketiyle doğrudan ilgili olanlar da dâhil olmak üzere, XX. yüzyılın başlarından günümüze Kazakistan'ın siyasî hayatıyla ilgili birçok veriyi içerir. Bu kaynaklar Kazak ulusal demokratik aydınları ile Sovyet hükümeti arasındaki ilişkinin derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunur. (No. 139,140, 141, 719, 811 vb. fonlar).

Bundan ayrı Alaş Hareketi'nin tarihi ile doğrudan ilgili olan değerli verilerden bazıları, aydınların gittiği ve faaliyet gösterdiği Rusya'nın Moskova, St. Petersburg, Orınbor, Ombi, Tom, Saratov, Samara, Çelyabinsk kentlerinde vardır. Ayrıca Alaş Hareketi'nin güney kısmının merkezi olan Taşkent ve Kokan Otonomisinin başkenti Kokan şehir arşivinde önemli veriler saklanmıştır. Alaş hareketinin tarihi ile ilgili ayrıntılı verilerin bir kısmı Amerika'daki Hoover Enstitüsü'nde, Fransa arşivlerinde (Mustafa Çokayoğlu'nın göç faaliyetleriyle ilgili) eserler saklanmaktadır. Ancak Kazakistan'ın araştırmacıları henüz bu ülkelere yönelik bir çalışma yapmamışlardır. Söz konusu konuyla ilgili veriler Türk arşiv ve kütüphanelerinde de bulunabilir.

Dördüncüsü, Alaş ve millî Kazak aydınlarının beraat etildiği dönemden sonra yayınlanmış eserlerdir. Bu dönemde Kazak aydınlarının Sovyet hükümeti yayınlanması ve okuması yasaklanan eserleri tekrar yayınlanmaya başladı. Örneğin: Alihan Bökeyhanov'un 1910'da yayınlanan "Kırgızdar" (Kazaklar) adlı araştırma çalışması birkaç kez yeniden yayınlandı. Sonra 1994 yılında 1913-1918 yıllarındaki "Kazak gazetesi'nde" yayınlanan makaleler araştırmacı Mambet Koygeldyev tarafından ayrı bir kitap olarak yayınlandı. Akhmet Baytursınuilov'un edebiyat alanındaki sanatsal ve atasözü araştırmaları bilim adamı Rımgali Nurgaliyev tarafından derlenerek "Ak Jol" başlığı altında geniş bir ciltte yayınlandı.

Benzer şekilde, Mukhametjan Tınıshpaev, Mircakıp Dulatuli, Mağjan Jumabayev, Jusipbek Aymaitov ve Mustafa Çokay'ın 60-70 yıldır halktan saklanan eserlerinin koleksiyonları, araştırma makaleleri ve Alaş hareketinin tarihi ile

doğrudan ilgili kişisel anıları Kazakistan'ın yayınevlerinde ve süreli yayınlarında yayınlandı. Bundan ayrı Mambet Koygeldiyev'in "Siyasî Elitler", "Alaş Hareket" adlı II cilt ve Kenes Nurpeyisoğlu'nun "Alaş Hem Alaşorda", Saken Seyfullin'in "Tar Jol Taygak Keşü", S. Jmagulova'nın "Üç Cüz Partisi ve Kölbay Tögisov" vb. çok eser yayınladı. Şimdi yukarıda bahsetmiş olduğumuz konular ve eserleri incelemek için birinci bölüme başlayabiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KAZAKİSTAN'IN SOSYO-EKONOMİK DURUMU VE YAYIN ORGANLARININ DOĞUŞU

1.1. XX. Yüzyıl Başında Kazakistan'ın Sosyo-Ekonomik Durumu

XIX.yüzyılın ortalarında itibaren XX. yüzyılın başında Kazakistan'ın toprakları ve doğal zenginlikleri Rusya'nın ve yabancı kapitalistlerin sömürge bölgesine dönüşmüştür. Bu dönemde Çarlık Rusyası Kazak topraklarında sömürge siyasetini aktif hâle getirmiştir.

1906 yılında Rusya'nın başbakanı P. Stolypin ülkede yeni bir zirai reform uygulamayı ciddi bir şekilde ele almıştır. Öncelikle Rus çiftçilerini Kazak topraklarına yerleştirme politikasına güçlü bir ivme kazandırmıştır (KCMDA, 140 fon, 1 – liste, 11 d). Onun reformunun temel amacı, Rusya'daki yoksul kesimin maddi durumunu iyileştirip onları orta sınıfa dönüştürmektir. Bunun için, Rusya'da fakir düşen insanları bakir arazi olarak görülen Kazak topraklarına hızla sürgün edilmeye başlanmıştır.

Çarlık yönetimi toprak politikasının temel amaçlarını belirledikten sonra onu gerçekleştirmeye başlamış ve bu amaç kapsamında özel bozkır komisyonları kurak Kazak bozkırları ve onun fiziki yapısını Kazakların ekonomik yapılarını araştırmak için keşif heyetleri düzenlemiştir. Çarlık Rusya'nın uyguladığı İskan Politikası, ilk olarak Kazakları verimli ve sulak toprakları ile hayvancılık için oldukça elverişli meralarından ayırmıştır. Aynı zamanda halkın yerleşik ve yarı yerleşik kısmı geçimlerini sağladıkları tarlalardan çıkartılmışlardır.

Genellikle 1870'li yıllarda uygulanmaya başlayan toprak politikası 1890'lere kadar aktif bir şekilde sürdürülmüştür. Telcan Şonanulı Kazak topraklarının sömürülme tarihini iki döneme ayırmıştır:

1. Rusya'ya bağlı olduğu tarihten XIX. yüzyılın 80'li yıllarının başlarına kadar. Bu 'süvari Kazakların, askerlerin yararına' bahanesiyle arazi alma dönemidir;

2. 1880’li yılların sonu ile 1890’lı yıllardan bu yana Çar Nikolay yönetimi yıkılana kadar Rus çiftçileri için arazi alma dönemidir (KCMDA, 140 fon, 1 – liste, 9-10 d).

Yoksul Rus çiftçilerini Rusya’nın iç kesimlerinden Kazak bozkırlarına yerleştirme, Yayık ve Ertiş nehirleri kenarlarında, daha sonra İdil kıyılarında ve Akmola, Cetisu, Semey, Oral, Torğay illerinde hızlı bir şekilde devam etmiştir. 1896 yılına doğru Akmola ve Semey illerinde /vilayetinde Akmola, Petropavl, Kökşetav, Atbasar, Pavlodar, Karkaralı, Ombı ve Öskemen) 150.000 sakinden oluşan göçmen çiftçileri kabul ederek yerleştirebilen 43 bolı⁵ kurulmuştur (KCMDA, 140 fon, 1 – liste, 9-10 d).

En zengin ve en verimli Kazak topraklarından 1,4 milyon hektar tarım arazisi birer birer Rusların eline geçti. Kendi topraklarından çok az pay alabilen Kazak çiftçileri, göçmenlere bağımlı hâle düşerek ellerinde bulundurdurdukları arazilerini Rus çiftçilerine kiraya vermek zorunda kalmışlardır. Sonuçta Rus göçmenleri, Kazakların 88 bin desyatınarazisini ⁶kiraya almışlardır (S.Smagulova, 2009, s 7).

Rusya’daki toprak sorunu için Sibirya’ya göre daha verimli ve tarıma elverişli geniş Kazak topraklarının Ruslara verilmesi en uygun çözüm olarak görüldü. Sorunu çözmek için izlenecek yol aslında çok basitti. Rusya’da serflikin kaldırılmasından sonra topraksız kalan köylüler, bozkıra getirilip yerleştirilecek ve böylece hem Rusya’daki toprak sorunu halledilmiş olacak hem de Rusya yeni ele geçirdiği toprakları sömürgeleştirecek, böylece buralardaki hâkimiyetini kalıcı hâle getirecekti.

Rus idaresi, bu amaçlara ulaşmak için hem Rusya’yı hem de bozkır bölgesini ilgilendiren kanunî düzenlemelere girişti. İlk olarak 1867 ve 1868 Geçici Kanunları’nda bütün Kazak topraklarının devlet malı sayılacağı ve devletin bu toprakları Kazakların kullanımına sunacağı ilan edildi. 1889’da Rusya’da İskân Kanunu çıkarıldı. Bu kanun önceleri Tobolsk ve Tomsk gibi Batı Sibirya ve Akmola, Semey ve Yedisu gibi bazı bozkır illerini kapsıyordu. Ancak 1891’de Torğay ve Oral

⁵ Çarlık Rusya döneminde idari bakımından mülkiyet tasımmatta eyaletten sonra gelen yerleşim birimi.

⁶ Rus arazi alanı birimidir.

oblastlarının da kanuna dâhil edilmesiyle bütün Kazak toprakları Rus köylügöçünün hedefi durumuna geldi. Bu durum yine 1891 yılında Bozkır ve Türkistan Kanunları'nda yapılan değişikliklerle tasdik edildi. Rus hükümeti, Slav göçmenlerine yer bulmak ve yeni gelenleri yerleştirmek için Bozkır Kanunu'nun 120. maddesinden yararlandı. Bu madde uyarınca "Kazakların kullanmadığı, fazla yerleri" devlet istediği biçimde kullanmaya yetkili oldu. Ayrıca, yine bu maddeye göre devlet toprak düzenleme işinde zor kullanmaya da yetkili kılındı. Böylece Kazak toprakları çok kapsamlı ve karmaşık bir toprak düzenlenmesi sürecine girdi (Kazakistan Tarihi 4c, 2010, s 405)

Proje çok kapsamlıydı çünkü yaklaşık 3 milyon km² bir alanın tetkik edilip yeniden paylaştırılmasını ön görüyordu. Ayrıca daha önceden Kazak toprakları üzerine bu kadar büyük bir çalışmanın yapılmamış olması ve en önemlisi yerli halkın, yani Kazakların toprak sistemi ile Rus sisteminin çok farklı olması projeyi bir hayli karmaşık hâle getiriyordu. Yapılan bu çalışmalar neticesinde Kazak bozkırları Rus köylüleri için cazip hâle geldi. Binlerce köylü yasal olmayan yollarla bölgeye gelip yerleşti. Serflik kaldırıldığı hâlde Rusya vatandaşlarının imparatorluk sınırları içinde serbest dolaşma ve yerleşme hakkı yoktu. Bütün yer değiştirmeler hükümetin iznine bağlıydı. Dolaşım serbestisi ancak 1904 yılında verildi. 1887 ve 1889 yılları arasında Sibirya ve Kazak bozkırına 100.000'den fazla köylü göç etmişti ve bunların ancak %25'i izinliydi. Ayrıca Akmola, Torğay ve Semey eyaletlerine 1894 ve 1903 yılları arasında gelen göçmenlerin %66'sının izinsiz olduğu tahmin ediliyordu (Kazakistan Tarihi 4c, 2010, s 407).

Yerleşik hayat şartları dikkate alınarak yapılan Rus paylaştırmaları Kazak yaşayışına uygun düşmüyordu. Göçebe hayatı göz önünde tutarak, ciddi çalışmalar sonucu ortaya çıkan Şçerbina ekspedisyonu (F.A.Shcherbina 1896-1903yy) sonuçları ise İskan İdaresi tarafından yetersiz bulundu. Bunun yerine yeni araştırmalar yapıldı. Şçerbina ekspedisyonunun öngördüğü 150-550 desyatina arasında değişen aile başına düşen toprak miktarı yeni çalışmalar sonucu 55-350 desyatınaya düşürüldü. Bu sayede 1906 ve 1912 yılları arasında 12.000.000 desyatinalık fazla ek toprak elde edildi ve bu arazilere yaklaşık 1.500.000 göçmen yerleştirildi (e-history.kz (erişim tarihi 28.09.2021), 2021, s 1).

Aynı zamanda Kazakistan'da diğer sosyal-ekonomik sorunlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. XX.yüzyıl başında Kazakistan'da yer altı kaynakları işletmesi gelişim aşamasında bulunmuştu. Çünkü Kazak topraklarının maden yataklarının işlenişi sistemli bir şekle sokulmuştu. 1902 yılında toplam 18.695 işçi, 197 sanayi merkezinde çalışmaktaydı. Yer altı kaynakları imalatıyla birlikte küçük boyutlu atölyeler de hizmet vermeye başlamıştır. Bu dönemde ülkede 690 küçük sanayi çalışırken bu işletmelerde 7.297 kişi bulunmaktaydı (M.S.Amrina, 2010, s 4).

XX. yüzyılın en büyük sanayileri Karagan'da kömür maden ocakları, Kazakistan'ın Doğu ve Merkez bölgesi ilçelerindeki renkli metaller ocağı, Ural-Embi petrol işleme istasyonlarıydı (Kazakistan Tarihi 4c, 2010, s 409). Gerçekten adları geçen işletmeler yabancı girişimcilerin, genellikle İngiliz, Fransız, Amerikalıların ellerinde bulunmaktaydı. Kazakistan sınırlarında demiryolların yapılması sonucunda demiryolu işçilerinin sayısı gittikçe artmaktaydı. Örneğin Orınbor-Taşkent demir yolunun uzunluğu 1565 km, burada çalışan işçilerin sayısı 30 bine ulaşmıştır. Bu demiryolu 1901-1905 yıllarında inşa edilerek Kazakistan'daki en temel tren yoluna dönüşmüştür (Kazakistan Tarihi 4c, 2010, s 409).

XX. yüzyıl başında gerek Rusya'da, gerekse de Kazakistan'da çalışan işçilerin durumları çok kötüydü. Özellikle Kazak işçiler daha da zor durumdaydılar. Zira onlar en ağır işleri yapmasına rağmen maaşları çok azdı. Çünkü vasıfsız işçi olan Kazakların çoğu gününbirlik yevmiyeciydi. Bu şartlar: onların Çarlık Rusya'nın baskıcı idaresiyle mücadeleye hazırlanmasına yol açan temel sebepler arasında yer almaktaydı.

Rusya başbakanı Stolypin'in 1906 yılında uygulamaya koyduğu reformlar neticesinde Kazakistan'a göç etmek çok daha cazip hale geldi ve Slav göçleri I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914 yılına kadar artarak devam etti. Özellikle 1913 ve 1914 yıllarında gözle görülür bir artış gerçekleşti (Kazakistan Tarihi 4c, 2010, s 414).

1.2. Basın-Yayın Organlarının Doğuşu

Kazak topraklarında gazetelerin yayınlanmaya başladığı dönemin iç siyasal koşulları, gazetelerin faaliyet alanının hukuksal çerçevesinin ve içeriklerinin

belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ruslar, Orta Asya Türklerine kendi kültürünü, dilini kabul ettirmeyi ve onları yönetmeyi hedeflemiştir. Halkın düşüncelerini değiştirmek ve düşüncelerine etkileyebilmek için Kazak topraklarında basın doğmuştur. Türkistan Vilayeti gazetesi, Rusya ve Orta Asya Türkleri için çıkarılan ilk gazeteydi. İlk Tatar Türkleri 1809 yılında 6-7 kere gazete çıkarmaya çabalamışlar ama başaramamıştır (Mira Kadırova, 2016, s 26).

Kazak aydınlarının yazdığı ilk kitaplar Kazan ve Orenburg'daki Ruslara ait matbaalarda basılmıştır. Kazak basın yayın organlarının doğuş Türkistan'da 1870'de çıkan "Türkistan Vilayetinin gazetesi" ortaya çıkışı ile başlanmaktadır. Türkistan Vilayetinin gazetesi 28 Nisan 1870 tarihinden itibaren, o dönemde Türkistan Valiliği'nin merkezi olan Taşkent'te, Rusça yayınlanan "Turkestanskije vedomosti" gazetesine ek olarak ayda dört kez (iki defa Özbekçe, iki defa Kazakça) yayımlanmıştır (Y.Subhanberdin, 1995, s 6-9). Yine süreli yayınlarda Kazakça ilk defa Dala Vilayetinin Geziti adlı gazetede kullanılmıştır. Bu gazete 1880-1902 yılları arasında yayınlanmıştır. "Türkistan vilayeti", "Dala vilayeti" yayınları, resmi istikameti takip eden gazetelerdi. Gazetenin editörü olarak Kozlov, Mihaylov, Popov ve Lavrov çalışmışlar. Rusçadan Kazakçaya çevirisini yapanlar ise Eşmuhammed Abılayhanov ve Dinmuhammed Sultangazindi. Düysenbayev, Japanov, Aymanov isimli muhabirler de gazetede çalışmışlar. Çünkü bu gazeteler Çarlık hükümetinin resmi yayın organıydı. Bunun kanıtı, tüm Çarlık hükümetinin gazetelerinde olduğu gibi, bu yayınların resmi ve gayri resmi bölümlerinin olmasıdır. Resmi bölümde hükümet ve idari organların haberlerinin yanı sıra kararnameleri, çeşitli talimat ve emirleri yayınlanmaktadır. Aynı zamanda, Çar'a adanmış veya ona bağlılığı ifade eden makaleler de yayınlandı (K.Bekhojin, 1981, s 36). Bu iki gazeteyi saymazsak Türkistan'da basına dair herhangi bir ize raslanmak mümkün değildir. Zaten Çarlık Rusya'nın izlemiş olduğu baskıcı politika, Türkistanlılar'ın fikri yönden kendilerinin ifade etmelerine engel olmuştur (Ercan Çelebi, 2000, s 6). Bu ilk gazete de Kazakça yayınların kabul edilebilmesi yanında Kazak matbaacılığının gelişmesinde de ilk adım olmuştur.

Kazak basının gerçek anlamda doğuşu 1905 Rus devriminden sonra olmuştur. Çarlık rejiminin Ruslaştırma politikasına, kültür emperyalizmine karşı koyma çabası

içinde olan Kazak aydınları geniş kitlelere ulaşmak için gazete ve dergi çıkarma iini ele aldılar. Bu konuda, Seküleristler ve Pantürkistler dahil olmak üzere her kesimden aydınlar işbirliği halinde idiler.

Kazak basın tarihini K. Atabaev aşağıdaki dönemlere ayırmıştır:

1. 1870’de " Türkistan Vilayeti gazetesi"nin yayınlandığı tarihten Mart 1917 Çarlık hükümetinin devrildiği güne kadar
2. Mart 1917’den 1918 tarihinin ortalarına kadar ki Geçici hükümet dönemindeki demokratik girişimler sırasında ulusal basın.
3. 1918 tarihinin ortası ve 1920’lerin sonuna kadar Demokratik güçlerin Bolşeviklere karşı amansız mücadelesi döneminde ki basın.
4. 1921 yılından 1991 yılına kadar Sovyet veya Bolşevik diktatörlüğünün tam olarak kurulduğu, totaliter sistemin oluşumu ve Komünist Partinin sınırsız egemenliği yıllarında yayınlanan süreli yayın (K. Atabayev,1998, s 58-59).

Kazak basını XX. yüzyıl başında Kazakistan’da yayınlanan gazete ve dergilerin bilimsel niteliği ve değerini Çarlık Rusya sömürgesinde gösterir. Onlar Çarlık Rusya sömürgesinde yaşayan Kazak halkının millî düşüncesi ve çıkarlarını açığa vurmayı başarmıştır. “Kazak” ve “Kazakistan” Gazetesi ile “Aykap” Dergisi halkı sürekli tehlike altında tutan toprak sorunlarından bahsetmiştir. Aynı zamanda eğitim, din, sanat ve kültürle ilgili çok sayıda makaleler yayınlanmıştır. Çoğunlukla dil, kültür ve edebîyat meselelerine değinilmiştir. “Kazak”, Alaş, “Kazakistan” gazeteleri ve “Aykap” dergisi folklor, etnografi ve tarih konulu makaleler aracılığıyla Kazak edebî dilinin gelişmesine oldukça katkı sağlanmıştır.

XX. yüzyılın ilk yılları, Kazak toplumunda sosyal düşüncenin gelişimine denk gelmiştir. Kazak halkının dirilişi niteliğini taşıyan tarihi dönemin özelliklerinden birisi de Kazak aydınlarının ortaya çıkması ve millî basının oluşturulmasıydı. *Alaş Partisi* çerçevesinde faaliyet gösteren aydınlar halka hitap etmek için gazete ve derginin etkili olacağına inandılar. Dolayısıyla ilk Kazak basını,öncelikle ulusal meseleleri ele aldı;dil, edebîyat, kültür, eğitim, sanat konularına ışık tuttu. Ahmet

Baytursınulı'nın "*Gazete halkın gözü, kulağı hem de dilidir.*" sözü ulusal matbuatının doğuşunun temel nedenini açığa vurmaktadır(K. Atabayev,1998, s 37).

1905-1907 yılları arasında meydana gelen çeşitli ihtilâller Çarlık Rusyası'nı sarsmaya başlamıştı. Savaş ve yoksulluğun yıprattığı insanların hürriyet ve adalet talepleri Rusya'nın her tarafından destek buldu. Onlar sık sık hükümete karşı başkaldırıyorlar çeşitli isyanlar çıkarıyorlardı. Kazak halkının liderleri de asırlar boyunca sömürücü siyaset izleyerek eziyet veren Rusya iktidarından kurtulmak için birlik ve dayanışmanın öneminin çok büyük olduğunu anladı.O devirde Çarlık Rusyası'nın Türkistan coğrafyasında uyguladığı kültür siyasetinin asıl amacı, sömürdükleri bölgelerde yaşayan Müslüman halklarının Rus yönetimine intibaklarını gerçekleştirmektir (Jandos Kumğanbayev, 2012, s. 136-141).

Aynı zamanda Rusların Türkistan coğrafyasını tamamen işgal etmeye çalışması Orta Asya'da yaşayan Türk halklarının aydınlanmasını mecbur hâle getirdi. Gaspıralı, Tercüman Gazetesi'nde yayımladığı yazılarda "*Dilde, fikirde, işte birlik*" ilkesinden yola çıkarak Türk halkları arasında birlik ve dayanışma duygusunun yaratılmasına çalışmıştır (Darkhan Kydyraliyev, 2002, s. 8). Diğer aydınlar ve düşünürler halkı özgürlüğe kavuşturarak millîyetçilik, vatanseverlik duygularını canlandırmak için her türlü arayış içindeydi.

Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursınulı, Mircakıp Dulat, Sultanmahmut Torayğırov, Mağcan Cumabay, Muhamedcan Seralı vb. aydınlar bu dönemde matbuatta çeşitli kademelerde görev aldılar. Onlar Alaş bayrağını gökyüzünde dalgalandırdılar. Bu bayrağın çevresinde milletin tüm bilginleri, sosyal önderler toplanmaya başladı. Onlar Çarlık yönetimine, sömürgecilik siyasetine karşı birleşerek kendi seslerini yeniden kurulmakta olan basın organları aracılığıyla duyurmaya çalıştılar. Bir süre sonra Kazak halkının yaşamı, siyasî durumu, edebîyatı ile ilgili malumatların yer alacağı yeni bir süreli yayın sisteminin kurulması gündeme geldi. Gazete ve dergiler özellikle millî bilinci geliştirmek için kullanılır. Bu önemli vazifeyi "Aykap" Dergisi ile "Kazak"ve "Kazakistan" gazeteleri yerine getirmiştir (Ömirhan Abdımanulı, Almatı 2002, s. 84).

Söz konusu gazete ve dergiler toplumsal hayatın ve sosyal gelişimin aynası olarak halkın düşüncesini, hürriyete kavuşma isteğini yansıtmıştır. Aynı zamanda milletin din ve kültürünü, manevi yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Çarlık Rusyası tarafından yayınlanan “Türkistan Velayeti” (1870 - 1882), “Dala Velayeti” (1888 - 1902) gibi Kazak dilli resmi gazetelerle birlikte yeni içerikli serbest gazeteler yayınlanmaya başladı. Bunların içinde sayısı az çıksa da Kazak basın tarihinde ayrıca bir yere sahip olan “Serke” (1907), “Kazakistan” (1911 - 1913), “Eşim Dalası” (1913) gazeteleri, Kazak basın alanını yüksek mertebeye ulaştırdı (Züriyat Bimahanova, 2010, s. 139).

1.2.1. Kazak (Qazaq) Gazetesi

Kazak halkının ilk millî, siyasî, kültürel ve edebî “Kazak” Gazetesi 1913 yılının başından 1918 yılının sonuna kadar (Orenburg) şehrinde yayın hayatını sürdürdü. Başlangıçta haftada bir defa yayınlanan gazete, 1915 yılından itibaren haftada iki defa basılarak yayın hayatına devam etti. Toplam 265 sayısı çıkmıştır. (Ömirhan Abdimanov, 1993, s. 168). “Kazak” gazetesi’nde ağırlıklı olarak XX. yüzyılın başlarındaki Kazak halkının meseleleri, edebîyat ve kültür, örf-adetleri, tarihi ve secerelerine ilişkin makaleler yayınlanmıştır. (Mambet Koygeldiyev, 2008, s.181). Gazete, sadece siyasî, sosyal, uluslararası ilişkiler hakkında bilgileri ulaştırmakla kalmayıp halkın kültürel hayatının da gelişiminde derin izler bıraktı.

Gazetenin yayına başladığı ilk yılındaki sayılarında “Kazak Tarihi” başlığı altında kapsamlı bir şekilde makaleler basıldı. Alihan Bökeyhan, *“Kendi geçmişini kaybeden halk yönünü, yolunu şaşırır. Ne yaptığını, nereye geldiğini bilmez. Gelecekte ne olaylar geçireceğini de belirleyemez. Halk kendi tarihiyle yaşar, aksi takdirde silinip gider”* demektedir. (Alihan Bökeyhan, 1913, s.8.). Onun 1913 yılında yayınlanan makalesinde *“Rusların atlı askeri atanan bizim Kazaklar, ömürlerinin sonuna kadar Kırgız adıyla yaşayamaz (Ruslar tarafından adlandırılan isim). Kazak isek, ahrete kadar Kazak olarak yaşayacağız. Hem Kazak adını yaşatacağız, hem kültür geleneğimizi koruyacağız. Rusça eğitim alan gençler Kazak adını kullanmalıdırlar. Biz bazı kimselere karşı amacımız yok, biz sadece suyu karşıya akıtan ataların çocuklarıyız.”* demektedir. (Bökeyhan, 1913, s.8).

Aynı zamanda “Kazak” gazetesi sanat ve bilimin, edebîyatın gelişmesini olumlu etkileyerek halk arasındaki şair ve yazarların ortaya çıkmasını sağladı. Kazak halkı asırlar boyunca toplanan zengin manevi kültüre sahiptir. Halkın sözlü edebîyatı da XX. yüzyıl başında zirveye ulaştı. Kazak medeniyetinin, sanatının gelişmesi ve kalkınması için çok sayıda şair ve yazarlar gazetede sürekli olarak şiirler ve makaleler, destanlar ve kısa öykülerini yayınladılar. Gazetede edebîyatın çeşitli meseleleri değerlendirildi. Yazı alanında meydana gelen bazı eksiklikler eleştirildi. Edebîyat uzmanı Ahmet Baytursınulı, genç yazarlara yol göstererek onların becerilerini artırmak için “Bilim Carşısı” (“Bilim Tellalı”) makalesini yazdı (Ahmet Baytursınulı, 1913, s. 4-6). Bu makalenin o dönemdeki edebîyatla ilgilenen gençler için önemli olduğu kesindir. A.Baytursınulı, Kazak edebîyatına çok sayıda romanlar, destanlar veren yazar ve şairlerin yetiştirilmesinde öncü oldu.

“Kazak” gazetesi az zaman içerisinde okurlar tarafından takdir edilen basın aracına dönüştü. İyi edebî eserleri sık sık yayınlayarak halkın manevi gıdası edebîyatın geniş bir şekilde gelişmesini etkiledi. Dolayısıyla “Kazak” Gazetesi dönem edebîyatının güzel örneklerinin nesilden nesle aktarılmasını sağladı. Halka edebîyat hakkında önemli bilgiler verdi. Kazak edebîyatı ve medeniyetinin belli başlı temsilcilerinden, büyük aydınlarından bahsederek onların isimlerinin ölümsüz olarak kayıtlara geçmesini sağladı. Örneğin, Çokan, Abay, Şakarım vb. büyük şahısların yazdığı eserlere, çalışmalara, şiirlere yönelik tahliller yaptı (Kambar Atabayev, 2000, s. 358).

“Kazak” gazetesi gerçekten de kültürel ve sosyal meselelerin üzerinde duran yayınlardan biri oldu. Dolayısıyla gazete sayfalarında dış ülke gelişmeleriyle beraber Kazak halkının iç yaşamına da ışık tutan haberler yayınlandı. Edebîyat ve dile ilişkin makaleler ağırlık kazandı. Araştırmacılar bu yüzden “Kazak” gazetesi’ni yazılı edebîyatın gelişimine katkı sağlayan gazete olarak nitelendirmektedir (Ömirhan Abdımanulı, 2002, s. 168.). Çünkü gazetede çeşitli değerli makalelerle birlikte günlük yaşamı yansıtan şiir ve destanların sık sık yayınlanması böyle bir sonuca varmamıza neden olmaktadır. Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursınulı, Mircakıp Dulat gazetede görevlerini yürütürken fikirleriyle insanlara yol gösterdiler, düşüncelerini paylaştılar. Onlar ilk önce millî kültürü manevi değerler olarak tanıtmıştır.

1911 yılında Eleusin Buyrın kendi parasıyla Kazak dilinde “Kazakistan” dergisi yayınlamaya başladı. (Ömirhan Abdımanulı, 2002, s. 490.). Derginin 1-2 sayısı Orda şehrinde, sonrakileri ise Oral şehrinde neşredildi. Dergide uluslararası haberler, Kazakların yaşamı ve gelenek, görenekleri hakkında çeşitli bilgiler, şiir ve destanlar basılmıştır. Fakat maddi desteğin yetersizliğinden dolayı onun bazı sayıları zamanında okurlara ulaşamadı. Bu yüzden de dergi 15 Ocak 1913 yılında kapandı. “Kazakistan” dergisi’nden sonra aynı adı taşıyan “Kazakistan” Gazetesi çıkmaya başladı. Fakat başlangıçta maddi sorunlar yaşayan gazete yönetimi dört ay boyunca paralı müşterilerin siparişlerini yerine getirmek üzere çalıştı (Nursultan Zhylysbayev, 2004, s. 126).

Dergi ve gazetenin amaçlarının ortaklığı onların muhteva, içerik bakımından da aynı olmasını gerçekleştirdi. İkisinde de ortak konuları şöyle sıralayabiliriz: eğitim, öğretim, bilim meselesi, sanat, dil ve din, toprak sorunu, millî kültür, edebîyat, gelenek ve görenek, cehaletle mücadele, ayrımcılığı engelleme vb.

1.2.2. Aykap (Ayqap) Dergisi

Rusya’da Duma’da (Parlamento) milletvekili olan B. Karatayev, “Vatandaşlara” başlıklı makalesinde göçebe yaşam devrinin artık çok geride kaldığını, hatta bu tür yaşam tarzının toplumun bilimsel ve kültürel açılarından gerilemesine neden olduğunu yazarak, göçebe yaşam ile feodal yaşam tarzının kültürel ve bilimsel gelişmeyi olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir (Bakıtcın Karatayev, 1911, s. 3-5).

10 Ocak 1911 yılında Troisk şehrindeki “Energia” basımevinde “Aykap” Dergisi’nin ilk sayısı yayınlandı. Bunun hakkında Y. Subhanberdin şunları yazdı: “Troitsk’teki “Energiya” yayınevinde sürekli olarak Kazakça yayınlanan “Aykap” dergisi, halkımızın sosyal ve siyasi hayatında, edebiyatımızın ve kültürümüzün tanıtılmasında ve yayılmasında önemli bir rol oynadı” (Y.Subhanberdin, 1995, s 24). Bu “Aykap” dergisi ile bağlantılı olarak dile getirilen doğru bir görüştür. Dergi, Panktürkist ve Panislamist bir yol izledi. Derginin editörü ve kurul başkanı Muhammedcan Seralin (1872 - 1929) editörlük görevinden önce öğretmenlik ve muhabirlikle uğraşmıştı. Ayqap dergisi, tarihçilerden, dilcilerden, öğretmenlerden

oluşan çok geniş bir yazar kadrosuna sahipti. Bundan dolayı, dergi çağdaş Kazak edebi dilinin gelişmesinde büyük katkıda bulundu (Mıra Kadırova, 2016, s 26).

“Aykap” gergisi 1911 yılının Ocak ayından 1915 yılının Eylül ayına kadar öncelikle ayda bir kere sonraki yıllarda ise ayda iki kere yayınlandı. Toplam 88 sayısı çıktı ve 1000-2000 baskıya ulaştı (Ömirhan Abdimanulı, 2002, s. 49). Dönem itibarıyla bu büyük bir başarıydı. “Aykap” dergisi toplumun çıkarlarını sağlamak ve insan haklarını korumak maksadıyla faaliyetini sürdürdü. Rusya’nın eziyetine karşı adalet sağlamak için çaba gösterdi. Dolayısıyla milletin büyük bir kısmının dikkatini çekti.

Dergi, Kazak halkının sosyal ve siyasî hayatının, edebîyat ve kültürünün kalkınması için gayret gösterdi. Çeşitli yazarlar tarafından ağırlıklı olarak dil ve edebîyat, kültür ve maneviyat konusunda makaleler dergide sık sık yer aldı. Örneğin, Kazak diliyle ilgili “Yazı Düzeni”, “Dil Hakkında”, “Birlikte Hareket Edelim”, “Kazak Dili Hakkında”, “Yazı Meselesi” “İmlâ Esasları” makaleleri yayınlandı (Pınar Çekiçkesen, 2011, s. 41). Dergide devamlı olarak Kuran’la ilgili din bilginlerinin yazıları yer aldı. Aynı zamanda “Aykap” dergisi’nin Kazak folkloru gelişimine, Abay şiirlerinin açıklanmasına, millî edebîyat ve dünya edebîyatı örneklerinin tanıtılmasına katkı sağladığı kesindir.

Genellikle yukarıda zikredilen gazete ve dergiler XX.yüzyıl başındaki siyasî, kültürel ve edebî görüşlerin gelişmesine katkı sağladı. Bu öncelikle Kazak aydınlarının sayesinde gerçekleşti. Çünkü onlar, milletle ilgili her meselenin olumlu çözülmesi için ellerinden geldiği kadar çalıştı, milletin çıkarlarını her şeyden üstün tuttu. Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursınulı, Mircakıp Dulat gibi şahısların ortaya attığı bağımsızlık düşüncesi ilk yayınların millî ve manevi nitelik kazanmasına yol açtı. Özellikle kültürel ve edebî konular Kazak halkının en kıymetli hazinesinin gelecek nesle aktarılmasını sağladı. Aynı zamanda millî Kazak matbuatının oluşmasını tetikledi.

1.3. Monarşinin Çöküşü ve Siyasî Partilerin Ortaya Çıkışı

1917 arefesinde Kazakistan, Rus İmparatorluğu’nun güneydoğusundaki en büyük sömürge bölgesiydi. Bölge ekonomisinin önde gelen gelir kaynağı

hayvancılıktı.Çarlık hükümeti, Kazak halkının yaşadığı toprakların devlete ait olduğunu ilan etti (S. Smagulova, 2010, s 16). Daha sonra verimli toprakları yeniden yerleşim fonunu ve Kazak birliklerinin yerleşim sitelerini kraliyet ailesinin özel mülkiyeti için zorla aldı. Kazak köyünün yönetimi alt idari yapıları olan "bolis" ⁷ ve "starşın" ⁸ Rus Hükümeti'nin yerel yönetim organları ile sıkı bir ilişki içinde olan zengin feodal beylerin temsilcilerinin elindeydi. Bunların büyük çoğunluğu, Çarlık Hükümeti'nin sömürge politikasının kuklaları rolünü oynadı ve kendi iradeleriyle yerli halka zulmetti.

XX.yüzyılın başında oluşmaya başlayan endüstri bölgede yavaş gelişti. Kazakistan'ın hesapsız doğal kaynakları çok yavaş işlendi. Ülkenin üretim tesislerinin çoğu tarımsal olup ve onun içinde ilk önce hayvancılık ürünlerini üreten işletmelerdi. Ayrıca bölgede çok sayıda maden ocağı, kömür madenleri ve demir dışı cevherlerini üreten işletmeleri vardı. Raylı sistem de çok yetersizdi.

Kazakistan'ın ekonomisi ve toprak zenginliğine, Rus kapitalistlerinin yanı sıra yabancı işadamları da el attı. Bölgede büyük dış ticaret ve ticaret şirketlerinin temsilcileri çalıştı. Şehirlerde, ilk önce bölgesel merkezlerde Rusya'nın Rus-Asya, Sibirya Ticaret, Rus Ticaret Sanayi gibi büyük bankalarının şubeleri açıldı. Bununla

⁷Bolis - resmi pozisyon, bölge yöneticidir. Rus İmparatorluğu tarafından Kazak bozkırının kolonizasyonu için getirilen idari yönetim organı, yerel nüfusu kontrol etmek için tasarlanmıştır. Başlangıçta, aşiret temelinde uygulamıştır. "Sibirya Kazakları Bildirgesi"ne (1822) göre, Rusya sınırında ve sınıra yakın Orta Yüz Kazaklarının yerleşim yerleri köy, Bolis ve ilçelere ayrılmıştır. İlçeler sultanlar tarafından yönetiliyordu. Bir bölgede yaklaşık 20 Bolis vardı. Bazı bölgelerde kabile temeline değil, aşiretlerin özelliklerine ve ekonomik yönetim becerilerine dayanarak düzenlenmiş. Bolisçinin aşamalı bir seçimde (50 haneden 1 seçmen) aday gösterildi ve askeri valiliğin kongresi tarafından onaylanan kişi 3 yıllığına seçildi. Ancak, yerel nüfus yönetiminde seçim temeli güçlü değildi. Bunun nedeni, 1891 Nizamnamesi'ne göre, genel valilere yeni seçimler yapma hakkı tanıldı ve bu nedenle, ülkedeki yeteneğe sahip kişilerden daha çok emperyal çıkarlara bağlı olan ve "saç alma yerine baş alacak" kişilerden tayin edilmiştir. Ne de olsa, Bolis yöneticileri kontrolleri altındaki topraklarda idari-polis yetkisini sahipti imparatorluğun kararlarının ve mahkeme kararlarının uygulanmasını denetledi, mera ve çayır arazilerinin köylere tahsisi sorunlarını çözdü, arazi anlaşmazlıklarını çözdü - dul anlaşmazlıkları, vergilendirme ve onları toplama hakkı verilmiştir. Bu yüzden her kabile kendi adamını Bolis olarak göndermek için savaştı. Bu da ülkedeyerleşik ahlaki ve yasal ilkeler çarpılmasına yolsuzluğa rüçvetin yayılmasına neden olmuştur. Bolis hizmeti Sovyet iktidarının ilk yıllarında idari ve siyasi değişikliklere göre ortadan kaldırıldı (Kazak Ansiklopedisi", Cilt II).

⁸Starshyn, starshina - Rus hükümeti tarafından belirli Kazak kabile gruplarına liderlik etmek üzere seçilen veya atanan bir kişidir. Starshyns, Rus hükümetinin ana sosyal nedenini oluşturmaktadır. Starshinalar 1822-1824 yıllarında yapılan ıslahatlardan sonra sultan ve Bolislaraitaat ettiler. Starshynlar genellikle üç yıllığına seçilirdi (Kazak Ansiklopedisi", Cilt II).

birlikte en büyük ticaret şirketleri: Ural Hazar Petrol Şirketinin, Ridder Madencilik Şirketinin, Atbasar Bakır Madenleri Derneği'nin şubeleri kuruldu. Bu şirketlerin genel ofisleri Londra ve Petrograd'da bulunuyordu. Bu şirketlerin yönetim kurulu üyeleri arasında en büyük Rus kapitalisti A. Putilov, İngiliz devi L. Urkart vb. kişiler vardı.

Kazakistan'a kapitalist ilişkilerin girmesi bölgede üretim tesislerinin, demiryollarının ortaya çıkmasına ve Kazak işçi sınıfının oluşmasına temel teşkil etmiştir. Kazakistan'da yer alan değişikliklerin önemli bir özelliği şudur; bölgesel ekonominin Rus kapitalizmi çerçevesine girmesi ulusun işçi sınıfının oluşumunu etkiledi. Bu işçi sınıfının oluşum süreci, ulusal burjuvazinin ortaya çıkışına neden olmuştur.

Orta ve küçük işletmelerde, madenlerde, madencilikte, inşaat ve demiryolda çalışan 60.000 işçisinin, profesyonel uzmanlığı olmayanların çoğu Kazaklardı. Bu fabrikaların işçileri çok zor koşullarda yaşadı ve çalıştı. 12-14 saatlik bir iş günü için geçim ücretinden daha azını aldılar (Smagulova, 2010, s 17). Özellikle profesyonel mesleği olmayan Kazak işçilerin durumları çok zordu. Çarlık Hükümeti'nin ve emperyalist burjuvazinin sömürge politikası sonucunda Kazak bölgesi bir hammadde ve mal kaynağı olan bir pazar haline geldi.

Her ne kadar Kazak köyü yavaş da olsa kapitalist ilişkiler çemberine çekilmeye başlasa da, genel olarak Kazak köyünde 1917 yılın arefesinde kapitalist üretim öncesindeki ilişkiler hâkimdi. Dolayısıyla Kazakistan'ın durumunda burjuva millî yetçiliği vaaz eden saf bir ulusal siyasî parti inşa etmeye toplumsal temel oluşturulmamıştır.

1917'de çok uluslu Rusya Devleti'nin çiftçi topluluğunun önemli bir kısmı, Rus, Ukrayna, Belarus, Gürcü, vb. çiftçileri arasında kapitalist gelişme her birinde farklı derecede yola koyulduysa, Kazak çiftçileri gibi (Orta Asya, Kuzey Kafkasya, vb.) bölgelerdeki çiftçilerin yerel etnik gruplar arasında ataerki feodal endüstriyel ilişkiler hala hüküm sürmektedir. Kazak köylerindeki tarım ilişkileri resmi olarak araziye topluluk köy-klan olarak kullanma fikrine dayanıyordu, ancak pratikte toprak ve su (su ekilebilir tarım yapılan alanlarda) sahibi feodal-kabile yönetici grupları idi.

Yoksul Kazak çiftçilerinden olan büyük bir grup zor şartlar altında "Kulaklar"⁹ve zengin-feodallardan araziye kiralamak zorunda kalmıştır. Çiftçiler nedeniyle mevsimsel çalışan işçilerin sayısı artmıştır. Yerleşik ve yarı yerleşik bir yaşam tarzına intikal eden ve tarımla uğraşan Kazak çiftçilerinin sayısı artmaya başlamıştır. Bunu, Kazak çiftçilerinin elindeki kırpma hacminin artışı kanıtlar. Örneğin, 1906 yılında Semey bölgesindeki Kazak çiftçilerinin sahip olduğu arazinin miktarı 57.600 desiatina¹⁰iken, 1916 yılında bu rakam 111.000 desiatina idi. 1917 yılında ise 119.858 desiatina'ya ulaştı (M.S.Amrina, 2010, s 3).

1917 arefesinde Kazak köyleri, özellikle 20. yüzyılın başında göç eden birçok Rus ve Ukraynalı yerleşimciler sebebiyle meydana gelen karmaşık bir etnik grup, oldukça yakın bir ekonomik ve kültürel etkileşime sahiptir. 1917 yılına kadar Kazakistan'a Orta Rusya'dan, Volga Nehri boyuna Ukrayna'dan gelip yerleşen yaklaşık 1,5 milyon Rus ve Ukraynalı çiftçiler yaşamış ve tarımla uğraşmıştır (M.S.Amrina, 2010, s 3-4).

Kazakistan'a göç eden Rus ve Ukraynalı işçiler ile Kazak işçiler arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler kurulmuş ve güçlendirilmiştir. Kazak işçileri göçmenlerden çiftçilik mesleğinin sırlarını öğreniyor ve hayvancılıkta yüzyıllar boyunca biriken servet deneyimini paylaşır.

Ancak Kazakistan'daki uluslararası ilişkiler, özellikle Kazaklar ve Orta Rusya'dan gelen göçmenler arasındaki ilişkiler çok karmaşık ve zordu. Kazakistan'ı bir koloniye dönüştürmede Çarlık Hükümeti ve Rus Devleti tarafından yer alan vahşet ve zorbalık, yerel halkı anavatanından uzaklaştırmak ve onları sadece sosyo-ekonomik açıdan değil, aynı zamanda manevi açıdan da sömürme faaliyetleri kendi meyvesini verdi. Çarlık İmparatorluğu'nun kolonizasyon politikası tüm Kazaklar tarafından tepkiyle karşılandı. Bu da 1916'da Kazak halkının bütün ülkeyi kapsayan ulusal kurtuluş ayaklanmasına yol açmıştır.

⁹Kulak topluluğu - Kırsal burjuvazinin resmi adıdır.Başlangıçta "zhylpos", "sömürücü" kelimelerinin eş anlamlısı olarak anılır.Ücretli çalışan işçi emeğini sömürerek, ticari tefecilik yaparak, arazi kiralayarakve tarım aletleri kiralayarak zenginleşen bir kırsal burjuvazidir ("Kazak Sovyet Ansiklopedisi", Cilt IX).

¹⁰Desiatina - 1.09 hektara eşit bir arazi alanıdır (Kazakistan Trihi, Almatı 2008 s 139).

1916'da Kazak işçilerinin ulusal kurtuluş ayaklanması, Şubat 1917'de başarılı olan burjuva entelektüel-demokratik devrimle birleşti. 27 Ekim 1917'de başlayan Petrograd asker ve işçilerinin kendiliğinden ayaklanması sonucunda monarşi devrildi ve ülkede cumhuriyetçi bir düzenin kurulması genel olarak ülkelerdeki ve Kazakistan'daki sosyo-politik durumu kökünden değiştirmiştir. 300 yıldan fazla Rusya'yı yöneten Romanov ailesinin ve bu aile tarafından yönetilen kraliyet düzeninin 2 Mart 1917 tarihinde resmi bir şekilde tarih sahnesinden silinmesi tüm yaşam alanlarda radikal değişiklikler yapmasına neden olmuştur (M. Kozybaev, 1990, 74-76).

Petrograd'daki Şubat devriminin zaferi, geçici hükümetin kuruluşu ve Petrograd Sovyeti'nin eylemleri hakkında telgraflar Kazakistan'a 2-3 Mart'ta ulaştı. Geçici hükümet ve Petrograd Sovyeti arasındaki iktidar mücadelesi nedeniyle fiili olarak ülkenin merkezinde ikili hükümetin ortaya çıktığına dair haberler halk arasında geniş çapta yayılmıştır.

Rus monarşisi, XX.yüzyılın ilk yıllarından beri ülkede olan sürekli siyasî krizler sonucu yıkıldı. Romanov Hanedanı'nın yönetiminden imparatorluk halkının büyük çoğunluğu, yani ülke nüfusunun % 82'sini oluşturan işçiler, % 15'ini oluşturan devrimci bir eğilime sahip işçi sınıfı hoşnut değildi. Ülkenin iktidar gücünü ele geçirmeye çalışan Rus liberal burjuvazisine halkın tarafına geçmesinde subay birlikleri önemli rol oynamıştır. Saraylıların önemli bir kısmı da II. Nikolas'a karşıydı, çarın etrafındaki halkın dargınlığına neden olan alt sınıf şahıslarda Grigory Rasputin gibiler kralın iktidardan uzaklaşmasını istediler. Etnik bölgelerin aydınları ise halklarını emperyal düzenin baskısından kurtarmak için uzun yıllardır bu yolda mücadele ediyorlardı (M. Kozybaev, 1990, 74-76).

Toplumun farklı siyasî yönelimlerinde olan ve farklı güçlerin kraliyet hükümetine karşı toplanmasını sağlamada I. Dünya Savaşı önemli bir rol oynamıştır. Silahlı kuvvetlerin cephelerdeki yenilgileri Rus halkının hassas millî duygularını incitmiştir. Aynı zamanda imparatorluğun "buratanaları" (ikinci sınıf) işçilik çağrısına ilişkin kararnamesi Çarlık Hükümeti'ne ve temsil ettiği ulusal baskıya karşı 1916 yılında silahlı ayaklanmalara yol açmıştır (M. Koygeldyev, 2004, s 27).

Şubat Devrimi, Rus İmparatorluğu'nun tüm siyasal sistemine ait olan krizin yasal bir sonucuydu. İmparatorluk düzeninin çöküşü ülkede niteliksel ve siyasî bir sistem inşa etmek için fırsatlar yarattı. İmparatorlukta çok eski zamanlardan beri var olan "birleştirici ve bölünmez Rusya" fikri ve buna dayalı sosyalist politikası bozulmaya başladı. Şubat Devrimi'nden sonra yeni sınıflık, sosyal, ulusal ve parti hedefleri ile ilgilenen, çoğu durumda birbirlerine karşı amaçları ve çıkarları destekleyen güçler, siyasî mücadele alanına girdi. Şubat Devrimi'nin zaferinden sonra, bütün ülkede siyasî mücadeleye yaklaşık doksana yakın parti katıldı.

Savaş, monarşinin çöküşünü hızlandırdı. Yeni bir siyasî mücadeleye katılmaya başlayan gruplar ve taraflar şu önemli sonuçlarla kendilerine ders çıkarmak zorunda kaldılar;

1. Savaşı sürdüren hükümet süratle halk desteğini kaybedecek;
2. İşçilerin çıkarlarını umursamayan bir hükümet halkın çoğunu ve dolayısıyla orduyu kendisine karşı almış olacak;
3. Ekonomi durma noktasında iken devlet karşılayabileceğinden fazlasını harcamayacak;
4. Çok uluslu bir devlette ulusal-tarımsal gerilim sorunlarının çözümü ertelenemeyecek;
5. Savaş sadece işçiler ve köylülerin sosyo-ekonomik durumunu keskin şekilde azaltmayarak aydınların ve asaletin durumunu önemli ölçüde kötüleştirdi. Bununla birlikte savaş ülke ekonomisinin temeli olan çiftlikleri zor durumda bıraktı ve neticede gıda krizini şiddetlendirdi.

Yukarıda Şubat Devrimi'nin umumi halk açısından ne taşıdığı anlamına ve tüm grupların, partilerin ve kuruluşların temel amaçlarının ve çıkarlarının bir olduğuna değinmiştik. Aslında Şubat Devrimi'nin zaferinin bir sonucu olarak, tarihte nadir görülen fırsat ortaya çıktı, yani ülkede sivil barış ve uyuma dayanarak krizden ağrısız bir çıkış yolu elde edildi. Şubat Devrimi toplumu siyasî etkinlik için harekete geçirmenin yeni türleri ve yöntemlerinin ortaya çıkışına vesile oldu ve zaferinin bir sonucu olarak, ülkenin dört bir yanında "Kenes"ler şeklindeki hükümet ve idari organlar kuruldu (M. Koygeldyev, 2004, s 205). Aslında, devrim Rusya'da halk

demokrasinin oluşmasının yolunu açmıştır. Şubat devrimi ülke için en önemli üç konuyu - tarım, ulusal konu ve cumhuriyet şeklinde yeni bir siyasî sistem oluşum problemlerini çözmek için ön koşullar yarattı. Şubat Devrimi'nin zaferi, siyasî sistemin en yüksek aşaması olan cumhuriyetçi yapıya geçiş için koşulu sadece yaratmadı, aynı zamanda ulusal baskıyı zayıflatmak için fırsatlar verdi.

Sonuç olarak ulusun kendi kendini yönetme sorununu çözmek ve Kazak toplumunun sosyo-ekonomik gelişimini hızlandırmak için fırsatlar yarattı. Geçici hükümet 1916 yılında Kazak halkına kendini savunma hakkını tanıdı. Cezalandırma seferlerinin eylemleri durduruldu. İsyanı aktif olarak katılanlar için af ilan edildi. Ancak aynı zamanda 1916 ayaklanmanın acımasızca bastırılmasını örgütleyen cumhuriyetçi yapılarla birlikte olanları da affetti (M.Koygeldyev, 2004, s 208). Şubat Devrimi toplumda bir sivil örgütün kurulmasında etkili oldu. Bu örgüt toplumun büyük çoğunluğunun çıkarlarına uygundu. Şubat Devrimi zaferinin en önemli sonucu ülkede maksimum siyasî özgürlükler ve tüm kamu hayatının demokratikleşmesiydi. Ancak, Şubat Devrimi'nin zaferi toplumsal yaşamla ilgili olan tüm sorunları çözemedi. Örneğin, bu devrim savaş sorununu çözmemiş fakat çözmek için fırsatlar yaratmıştır. Diğer yandan arazi sorununa da bir çözüm bulamamıştır. Ancak Şubat Devrimi, soyluların ana desteği olan imparatorluk iktidarını devirdi, "poméshchik"¹¹lerin konumunu önemli ölçüde sarstı ve köy halkının topraklarını gaspetmeyidurdurdu.

XIX.yüzyılın sonu ve XX.yüzyılların başında Rus Hükümeti tarafından ele geçirilen Kazakhalkının toprakları sahiplerine iade edilmedi. Şubat Devrimi sonucu olarak, cephenin ağır işlerine alınan gençlere memleketine ve ailelerine geri dönebilme imkânı sağlandı. Lakin ileride köylüler ve merkezi hükümetin yeni bir silahlı çatışmaya girme ihtimalini ortadan kaldıramadı. Şubat Devrimi monarşiyi devirmesine rağmen, eski yerel yönetim aygıtını tamamen yok edemedi. Aynı şekilde kaldı, sadece valilerin yerine bölge komiserleri ve Uezd¹²Şeflerinin yerine Uyezd

¹¹ Poméshchik Rusya topraklarında arazi sahibidir.

¹² Uezd daha düşük bir idari-bölge birimidir. İlk kez, "Uezd" terimi, XIII. Yüzyılın Rus belgelerinde yer almaktadır. 1775'ten beri, Rusya'nın idari-bölgesel, mali biriminde ilin bir bileşeni haline geldi. 1920'de SSCB'de bir idari bölge seçildi. Uezd 1867 — 1868 Rusya'da gerçekleştirilen reform

Komiserleri geldi. Başka bir deyişle, Şubat Devrimi ülkedeki yönetim konusunu gündeme almasına rağmen tek bir nihai karar veremedi.

Yeni hükümet organlarını kurma mücadelesi son derece zordu ve uzun sürdü. Başkentteki devrimle ilgili merkezden gönderilen telgraflar Kazakistan'a 27 Şubat'ta gelmeye başladı. Örneğin, tam bu günde devrim hakkında telgraflar Aktöbe, Ural ve Petropavlovsk'a geldi, ama yerel askeri yöneticiler onları halka duyurulmadı ve sakladı.

Mart ayının ilk gününde II. Nikolay'ın tahttan indirildiğine dair haberler ülkenin tüm bölgelerine yayıldı. 8 Mart 1917 tarihinde A. Bökeyhanov Minsk'ten Semey'ye, Karkaraly'ye, Ural'a, Petropavlovsk'a ve diğer şehirlere telgraflar gönderdi ve ülkede meydana gelen değişiklikleri değerlendirdi. Ulusal entellektüellerin lideri yukarıda adı geçen şehirlerdeki destekçilerini ulusal veya Kazak komitelere acilen seçimlerin yapılmasına, geçici hükümeti desteklemeye yönelik eylemler yapılmasına, cepheye gıda ve sağlık yardımlarının miktarını artırmaya çağırdı. Alihan Bökeyhanov telgraflarda genel siyasî sorunları çözmeye Petrograd'a gideceği bildirildi (Kazakistan Cumhuriyeti Mezkezi Devlet Arşivi, Fon-17, s 20- 21).

Daha sonraki olayların açıkça gösterdiği gibi ulusal liderin siyasî görevleri çok kısa vadede uygulanmıştır. 14 Mart verilerine göre ülkenin tüm bölge merkezlerinde ve ayrı ilçe şehirlerinde Kazak komiteleri kuruldu ve çalışmaya başladı. Onların bireysel temsilcileri geçici hükümetin yerel organları olan bölgesel ve bölge yürütme komitelerinin bileşimine dâhil edilmiştir. Jahanşa Dosmuhamedov'u Ural bölgesi yürütme kuruluna, Hael Gabbasov'u Semey bölgesi yürütme kuruluna ve Jakyp Akbaev'i Karkaralı ilçe yürütme kuruluna gönderdi, Asfendiyar Kenjin, ise Elek bölge komitesine üye oldu. Her iki tarafın temsilcileri tüm konularda anlaşamadı. Sömürge aygıtının yetkilileri ile ulusal entelektüel temsilcileri arasındaki rekabet ve anlaşmazlıklar hemen başlanmıştır. Bu tür durumlar Ural, Kostanay, Karkaralı vb. şehirlerde gerçekleşmiştir (M. Kozibayev, 1990, s 84)

temelinde Kazakistan'ın siyasi ve idari hayatına girmiştir. İlçe Bolıslara bölündü. İlçenin başında imperatorluğun memurlarından atanan yöneticiler geçti ve yardımcılarını olarak Kazak şonjarları atandı. Bölgenin askeri gücü, mahkeme hizmetlerini oluşturuldu. 1923-1929 yılları SSCB'de yeni bir idari-bölgesel birimin ortaya çıkması nedeniyle Uezd kaldırıldı (Kazak Dili Alan Terimlerinin Bilimsel Açıklayıcı Sözlüğü: Coğrafya ve Jeodezi, Almatı 2007 s 264).

Kazak aydınlarının (ulusal aydınlar temsilcilerinin) aktif olarak yeni bir yaşam yaratmaya dâhil olmaya başlaması, ülkenin üst düzey liderli tarafından desteklendi. Geçici hükümeti yeni kurulan Kazak komitelerinin bölgedeki en önemli kurumlardan biri olduğuna inandı. Geçici hükümet kurulumu Alihan Bökeyhanov 3 Mart 1917'de Torgay bölgesi komiseri tayin edildi. Ayrıca, 7 Nisan'da Geçici Hükümet Türkistan komitesi üyeliğine kabul edildi. Mukametzhan Tınıshbayev de yüksek bir pozisyona atandı ve Türkistan komitesi'ne dâhil edildi¹³.(Kazakistan Cumhuriyeti Mezkezi Devlet Arşivi, Fon-17, s 20- 21).

Ek olarak belirtmek gerekirse, Mukhametzhan Tınıshbayev genel politika konuları ve personel seçimi ve tayin konusunda Alihan Bökeyhanov'un görüşünü her zaman takdir etmiştir. A. Bökeyhanov da M. Tınıshbayev'in açıklamalarına katıldı. A. Bökeyhanov'a yazdığı bir mektupta kendisini Türkistan komitesine sunduğu için teşekkür etmiş ve bu komitenin yapısını kısmen değiştirme fikrini de dile getirmiştir. Her şeyden önce, M. Tınıshbayev Sadretdin Maksudov Türk Komitesi'ne katılmasına protesto etmiş ve bu konudaki görüşünü hiç tereddüt etmeden söylemiştir. M. Tınıshbayev'e göre, Rusya Müslümanlarının geçici merkez bürosu üyesi Türk halklarının kültürel aydınlanma hareketinin ideologlarından biri olan S. Maksudov her halkın kendine ait özelliklerini tanımayan biridir. A. Bökeyhanov M. Tınıshbayev'in Türk komitesi S. Maksudov'un üyelikten çıkarılması hakkında görüşünü kabul etmiştir ve onun komite üyesi olarak görevden alınmasında katkıda bulunmuştur (Kazakistan Cumhuriyeti Mezkezi Devlet Arşivi, fon-17, açık. I, durum -22, s 27).

Çarlık hükümetin devrilmesi ve ülkede cumhuriyetçi düzenin kurulduğu Kazakistan işçileri tarafından iyi karşılanmıştır. Çünkü Şubat Devriminin zaferi, halka daha önce hiç olmayan birçok demokratik özgürlüğü verdi, yani siyasî

¹³Birincisi, özellikle son zamanlarda yayınlanan tarihi eserlerde Alash aktivistleri sırasında yüksek hükümet pozisyonlarına atanma konusunda şaşırtıcı yorumlar yapılıyor. Örneğin, A.K. Bisembaev ve N.T. Kenzhebaev yakın zamanda yayınlanan makalelerinde şunları yazdı: "... Alaşorda liderleri geçici hükümetten her zaman şöyle hizmetler aldı: A. Y. Bökeikhanov-Torğai bölge komiseri, H. A. Gabbasov - Semey Bölgesi Zemstvo idaresi başkanı, M. Dulatov - Torğai bölgesi Zemstvo idaresi ve Torgai başkanı bölge komiserinin yardımcısı..." Bu bağlamda şunu hatırlatmakta fayda var: Geçici hükümet sadece bölgelerin ve eyaletlerin komiserini görevlendirdi. Zemstvo müdürlüğü seçilmiş bir pozisyondu. Komiser yardımcılarını ise tamamen teknik görevleri yerine getirdi ve hükümet düzeyinde isimlendirmeye dahil edilmedi (II Kazakistan, 20. yüzyılın başında. baskı 2. A., 1994. s. 68.)

partilerin kurulması, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, çeşitli mitingler düzenlemek, vb. merkezi baskının sembolü çarlığın çöküşü, ulusal- siyasî özgürlüğe ulaşmasına yol açacağına Rus İmparatorluğunun uzak bölge halkları ve buna Kazak halkı da dâhil inanıyordu. Neredeyse herkesin ağzından "özgürlük" sözcüğü duyuldu. Nüfusun tüm grupları kitle siyasetine girmeye başladı.

Saken Seyfullin, bu durumu "*Kazak ülkesinin çara karşı onuru*" cümlesiyle belirtmiştir. Genellikle halkın çoğu Çarın devrilmesinden memnundu. Kazak milleti ise "*Çar toprağımızı aldı, bizi hakaret etti, askere alacaklardı, dinimizi yok etmeye çalışıyor...*" dedi. Yani nefret ettikleri belliydi... Üstelik 1916 yılındaki ayaklanmadaki acımasız bastırma yöntemi Kazakların yüreğinde kanı donduran silinmez bir intikam oluşturmuştur. (Saken Seyfullin, 1977, s. 54).

Tekrar S. Seifullin'in eserine dayanırsak, "*Hem kırdaki hem şehirde Çarın devrilmesinden sonra gruplar toplandı. ... konuşmalar yapıldı. Her gün toplantı, her gün miting. Her iki günde bir bir komite seçimi ... her toplantıda ... konuşan bir hatip var, "liderler" çıkıyor ... Çar yıkıldıktan sonra halka, siyasî irade geldiğinde kitleler ne yapacağını bilemedi ... Tecrübe yok, düzen yok, proje yok ... İnsanlar artık herkes özgürlüğü kendi isteğiyle anlamaya başladı. Biri birini gücendirir ve değersiz bir şey yaptığında, "İşte bu nasıl?" dersiniz: "İşte, bu özgürlüktür demek istedi"* (Saken Seyfullin, 1977, s. 55-59).

Bu durum uzun sürmedi. Çok vakit geçmeden bazı yerlerde burjuva geçici hükümeti kurulmaya başladı. Buna ek olarak, Şubat Devrim'i anında işçiler ve askerler doğrudan devrimci hükümetin organları olan Sovyetler sistemini örgütledi.

Şubat Devrimi'nin ana özelliği ikili hükümetti. "*Devrimimizin harika bir özelliği var, o da ikili bir hükümet yaratmasıdır. V. I. Lenin'i yazdı. — ... ikili hükümet nedir? Şudur: Geçici hükümet ile birlikte burjuva hükümeti hala zayıf, bir embriyo geliştiren ikinci hükümet, yani işçi ve asker vekillerinin sovyetleri kurulmuştur. Bu hükümetin siyasî niteliği nedir? Devrimci diktatörlük, yani merkezi devlet hükümeti tarafından çıkarılan yasalara değil, aşağıdan halkın doğrudan inisiyatifine güvenilen otoritedir*" (V.I.Lenin, Tüm eserlerin toplanması, s. 31).

Yeni bir hayat inşa etmeye çalışan Sovyetlerin zayıflığından yararlanarak resmi

gücü eline geçiren burjuvazi, geçici hükümeti ve onun yerel organlarını, yani yürütme komitelerini kurmaya başladı.

Tüm halk tarafından seçilen Devlet Duması kararıyla kurulan geçici hükümet, kuşkusuz kendi yerel organlarını organize etmeye hakkı vardı. Nüfusun büyük çoğunluğunun (işçiler ve köylüler) kullanımına dayanan Petrograd Sovyet'inin bütün ülke çapında Sovyetler Sistemi'ni oluşturdu ve geçici hükümetin, daha doğrusu burjuvazinin egemenliğini sınırlama isteği de demokratik siyasî mücadelenin mantığından kaynaklanan bir olguydu.

Petrograd'dan tüm yerlere, bir yandan geçici hükümet tarafından, diğer yandan, Petrograd Sovyeti tarafından gelen emirler Kazakistan'da ve ilçelerde burjuvazi ve onu destekleyen grupların devrimci demokratik güçlerin iktidar mücadelesine olan siyasî etkinliklerini artırdı. Buna göre Kazakistan'ın tüm bölgelerinde geçici hükümet ve halk gücü, yani Sovyetlerin yerel hükümet sistemi birlikte oluşmaya başladı.

Geçici hükümet imparatorluğun Kazakistan gibi sömürge bölgelerinde öğrencilerden, sosyalistlerden ve kendi siyasî yönünü uygulamada güvenilir olan komiserlerini Kazak ulusal-liberal aydınlarından ayrı ayrı atadı. Örneğin, 7 Nisan 1917'de harbiyeli N. Shchepkin liderliğine üyeliğinde M. Tınıshbayev, A. Bökeyhanov'un bulunduğu geçici hükümet Türkistan Komitesi kuruldu. Daha sonra Torgay bölgesinde A. Bökeyhanov ve Jetisu bölgesinde ise liberal-sosyalist olan O. Shkapsky ve M. Tınıshbayev geçici hükümeti komiserleri atandı. M. Çokay, A. Birimjanov, A. Kenesarin gibi kazak aydınları da Türkistan ve Torgay bölgesindeki geçici hükümetin çağdaş kurumlarında sorumlu pozisyonlarda bulundu. Bölge ve ilçe merkezlerinde geçici hükümetin yerel organları, yani yürütme komiteleri, koalisyon komiteler ve sivil komiteler sistemi oluşturuldu. Onlar yerel Rus burjuvazisi, iş adamları ve bankacıların temsilcilerinden oluşuyordu. Yürütme komitelerinin üyeleri çoğunlukla Öğrenciler Partisi'nin ve Sosyalist Parti'nin yerel kuruluşlarının temsilcileriydi.

Geçici hükümetin bölgedeki büyük desteği, Mart 1917'nin ortasında kurulan ulusal Kazak ve Müslüman komiteleri idi. Onlar Kazak ulusal entelijansiyanın geniş çapta tanınan lideri Alihan Bökeyhanov'un doğrudan önerisi, yani talimatı üzere inşa

edilmiştir. Devlet Dumasının ve *Kadet Partisi* genel komitesinin tanınmış isimleriyle yakın temasta bulunan A. Bökeyhanov Şubat 1917 Devrim'inikazandığında Kazakistan dışında, yani Belarus Minsk'teydi. Oralara A. Bökeyhanov cephenin ağır işlerine alınan Kazak adamlarının durumunu öğrenmek ve onlara yardım sağlamak amacıyla bir grup Kazak aydını ile birlikte gitmişti (M. Koygeldyev, 2004,s 138).

Şubat devriminin zaferinden sonra A. Bökeyhanov liderliğinde Kazak aydınlarının on beş temsilcisisinden oluşan bir grup “Kazaklara yani yenilenen Rusya'nın gönüllü vatandaşları için" bir bildiri yayınladı. Yayınlamada aşağıdaki gibi denildi: “... *Rusya'nın tüm halkları için özgürlük, eşitlik ve kardeşlik günü doğdu. Yeni toplumu ve yeni hükümeti desteklemek için Kazaklar bir araya toplanmalıdır. Yeni toplumu destekleyen tüm milletlerle temas halinde çalışmak gerekir.*”

Kazaklar Kurucu meclis'e hazırlanıp uygun adayları belirlemesi gerekliydi. Biz sizleri eski tartışmalar ve aile kavgaları bırakmaya davet ediyoruz, bu sözden anlaşıldığı üzere halkın söylemi birlik ve adalettir. Arazi konusu mümkün olduğunca en kısa sürede tekrar gözden geçirilmeliydi. Bizim sloganımız; “*Demokratik cumhuriyeti ve toprağı hayvancılık ve tarımdan gelir alabilenlere verin. Allah'tan başkasından korkma... Adalet yolunu takip edin ve yeni hükümeti destekleyin. Gıda işleri bakanlığı temsilcileri ve cephedeki kendi işçilerimize yardım etmeliyiz. Halkın görüşünü ifade edin...*”

Çağrı yapanların gelecekteki faaliyetleri üç alandaki ana hedefler ve görevler tanımlandığını anlamak zor değildir. Bunlar:

- 1) Siyasî faaliyette ilk etapta genel Rus problemleri, özellikle hükümet ve devletle ilgili çözümler ("yeni hükümeti desteklemek" ve "demokratik cumhuriyet" sloganı),
- 2) Göçebe ve yerleşik halkların çıkarlarını dikkate alarak tarımsal sorunları geciktirmeden siyasî mücadelenin gündemine almak,
- 3) Kurucu toplantı için kapsamlı hazırlıklar yapmak önceki koruma ve itaatten kurtuluş yolunda insanların birliğini güçlendirme ihtiyacı,

Bazı yerlerde Kazak ve müslüman komiteleri oluşturulması için yoğun çalışmalar başlamıştır. 1917 Nisan ve Mayıs ayının ilk yarısında bu işler Kazakistan

topraklarının neredeyse tamamını kapsıyordu. Bölge ve ilçe merkezlerinde halk temsilcilerinin toplantı ile kongreleri duyuruldu ve 15 kişilik grubun çağrısında gündeme getirilen konuların ayrıntılı olarak tartışılması gerekiyordu (K.Nurpeysoğlu 1995, s 74).

Çağrı yapanlardan bazıları çok geçikmeden Petrograd'a geldiler ve devlet dumasının üyesi I.A. Ahtiyanov tarafından çağrılan müslümanların toplantısına katıldılar. Kazakistan'dan mecliste N. Kurbangaliyev, A. Bökeyhanov, A. Kenjin, , J. Seydalin, M. Dulatulı ve M. Boztayev bulundu. Fikir alışverişinde bulundukan sonra toplantının katılımcıları Rusya müslümanlarının faaliyetlerini koordine etme organı, yani merkezi müslüman bürosunukurma ve tüm Rusya müslümanlarının kongresini toplamayı gerekli gördü ("Konuşma", 1917, 19 Mart).

Konferansa katılan Kazakistan delegasyonunun çoğu Rusya'da Şubat Devrimi'nden sonra oluşan durumu açıklamak için ülkeye döndü. A. Bökeyhanov, *Anayasal Demokratlar Partisi*'nin üyeleri 25-27 Mart tarihlerinde yapılacak olan kongresine katılmak üzere Petrograd'da kaldı. *Kadet Partisi*'nin siyasî yönü geçici hükümeti tamamen desteklemektir. "*Kadetler, düşmana karşı tam ve nihai zafere kadar savaşı sürdürmek*" tarımsal ve ulusal sorunları çözmek için toplanması gereken Kurultay Meclisi'nin katılımına bırakmayı savundu. Ancak merkezi hükümet organlarından gelen raporlarda savaş, tarımcılık ve ulusal sorunların çözümünü geciktirmek inşaat ve demokrasi için çok tehlikeli bir devlet sorunu olduğunu konusunda birçok görüşler bildirildi. "Reç" gazetesinde Semey'den gelen delege Nikolsky kongrede, kazak halkının içinde bulunduğu zor durumu ortaya koyarak, kazakların Rusya'da demokratik bir cumhuriyetin kurulmasını desteklediğini ve Kazakistan'a ulusal ve kültürel özerklik verilmesini istediklerini vurguladı. Kongrede tarım sorunları hakkındaki fikir yarışmasına Alihan Bökeyhanov, "*Gayrimeşru bir şekilde gaspedilen toprakları hemen Kazaklara iade etmelerini talep etti*" ("Konuşma" M., 1917, 28 Mart).

Böylece, Şubat Devrimi'nin zaferi ile ulusal liberal hareketin liderlerinin halka öneren siyasî programı genellikle köklü olarak geçici hükümetin ve onun siyasî desteği olan *Kadet Partisi*'nin ülke yönetimindeki yönlendirme program ile çelişmedi. Bunun üzerine bu hareketin liderlerinden biri A. Bökeyhanov, *Kadet Partisi*

merkez komitesi üyeliğine seçilmesi onun Kazakistan'daki yetkililerden bazı meslektaşlarına hükümet sisteminde resmi yönetim hizmetlerine erişimine izni verildi. Bunu A. Bökeyhanov'un Torgay bölgesindeki geçici hükümet komiseri olarak seçilmesi, M. Tınıshbayev, A. Kenesarin, M. Çokay'ın, vb. bazı Kazak aydınlarını Kazakistan ve Türkistan'daki geçici hükümetin yerel organdlarında sorumlu, üst düzey pozisyonlarına atanması açıkça gösterdi (M. Koygeldeyov, 2004, s 196).

Yeni bir durumda, Kazak ulusal hareketinin liderlerin ideolojik olarak harbiyelilere yakın olmalarına ek olarak, artık siyasî yöntemleri de uygulama işine doğrudan katılmaya başladılar. Bu yüzden ayaklanma liderleri de geçici hükümete karşı çıkıyordu, *Harbiyeliler Partisi*'nin ideolojik ve siyasî yönüne uyumsuz bir yol izleyen Sovyetlere karşıydı en başından olumlu bir tavrı yoktu ve onlardan uzaklaştı. Daha sonra, sovyetler kitleler halinde kuruldu ve devrimci-demokratik güçleri çok sayıda taraftarları etraflarına topladı, bu da Kazak ulusal-liberal hareketini zor bir durumla karşı karşıya getirdi. Kısacası, Şubat Devrimi'nin zaferinden sonra bölgede siyasî ve sosyal hayatın durumu böyleydi. İktidara gelmek isteyen çeşitli siyasî kuvvetlerin sınıflandırılması ve gruplandırılması süreçleri de aynı anda gerçekleşti. Başta işçiler olmak üzere tüm halkın siyasî mücadeleye coşku ile katılması asker ve köylü sovyetlerin kitlesel toplantılarında açıkça görüldü.

Kazakistan işçileri yüzlerce telgraflarını, toplantı ve miting kararlarını Petrograd'a gönderdiler ve çarlık hükümetini deviren devrimci işçiler ve askerleri tebrik ederek, onlara tam destek verdi (K.Nurpeysoğlu, 1995, s 86). Devrimin ilk günlerinde inşa edilen Petrograd, Moskova ve diğer büyük merkezlerdeki Sovyetler Konseyi gerçek güce sahipti çünkü onlar devrimci halkın güvenini kazandı ve halk, öncelikle işçiler ve askerler sovyetleri Petrograd Konseyi iradelerini ifade edebilen organ olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Petrograd Konseyi çoğunluğa sahip olan küçük burjuva şairler ve menşeviklerin¹⁴ liderleri geçici hükümetle uzlaşmaya

¹⁴Menşevikler- Rus sosyalist hareketinde bir gruptur. Bu grup 1903'te Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nde Yuliy Martov ve Vladimir Lenin arasında çıkan bir anlaşmazlıktan sonra ortaya çıkmıştır. Menşevik "azınlık"tan (tabii Rusça'da) ve bolşevik "çoğunluk"tan gelir. Bolşevikler radikal-

mevilli idi. Bu sözleşmeye dayalı politikası resmi hükümetin ve ardından gerçek gücün geçici hükümete kademeli olarak geçmesini sağladı (K. Nurpeysoğlu,, 1995, s 87).

Çift hükümetin oluşması Şubat Devrimi'nin iç çelişkilerini yansıttı, ülkenin sosyal ve siyasî hayatının istikrarsız olduğunu göstermiştir. Böyle bir durum uzun sürmez, er ya da geç ikili iktidar kaldırılıp ve tüm iktidar emperyalist burjuvazinin ve müttefiklerinin çıkarlarını koruyan geçici hükümetin veya sosyal ve ulusal baskının yükünü taşıyan halkın çoğunu oluşturan işçi ve köylülerin devrimci demokratik yönetim organları olan sovyetlerin eline geçmiş olmalıydı.

Orta Rusya gibi Kazakistan'ın ana bölgesi, ilçe merkezleri ve demiryolundaki büyük yerleşim yerlerinde Mart 1917'de işçi ve asker vekillerinin büroları kuruldu. Örneğin, Jetisu bölgesinin merkezi olan Verni (şimdi Almatı) şehrinde 12 Mart 1917'de yürütme komitesinin seçildiği işçi vekilleri sovyetlerinin ilk toplantısı geçti. Aynı yılın 11 Mart'ında Semipalatinsk (Semey) şehir işçisi Temsilciler Meclisinin 32 üyesinin katıldığı bir toplantı yapıldı. Mart ayında Kızıljär (Petrovavl) şehirdeki işçi ve asker vekilleri sovyeti'nin ilk ortak toplantısı yer aldı. İşçilerden 40 milletvekili ve askerlerden 64 milletvekili katıldı. Mart ayında işçi ve asker milletvekilleri Pavlodar ve Ust-Kamenogorsk, Kostanay ve Akmola, Perovsky (Kızılor) ve Kazali, Avliyeata (Jambıl) ve Çimkent 'te organize edildi. 1917 Nisan ve Mayıs aylarında köylü milletvekilleri farklı yerlerde de meclisler kurulma başladı (S.Smagulova, 2009, s 18).

Yukarıda belirtilen Sovyetlerin bileşimi esas olarak devrimci askerler ve işçilerden oluşurken, Ural'da durum farklıydı. Burada, geçici hükümetin yerel bir organı olan yürütme komitesinin üyeliğine bölgedeki ana sosyal gruplar ve onların çıkarlarını temsil eden tüm siyasî güçlerin temsilcileri girdi. Özellikle yerel devrimciler ve liberaller karşılıklı anlayış ve anlaşması sonucunda yürütme kurulu üyeliğine şehir duması ve işçi hizmetçilerin, asker ve yerel garnizon görevlilerinin, Kazak topluluğunun temsilcileri girdi. Mart 1917'de bu yürütme kurulu 200 kişiden

ve seçkinci- devrime inanırken, Menşevikler orta sınıf ve burjuvazi ile iş birliği içinde daha ilerici değişikliklerden yanaydı (Kazakistan Trihi, Almatı 2008 s 137).

oluşuyordu ("Uralsky Vestnik" 1917. 17 Mart.).

Bu kadar insanı bir araya getiren yürütme komitesi aslında yerel burjuvazi ve devrimci demokrasinin birleşik bir organı olduğunu gösterdi ve buna dâhil olan işçi temsilcilerinden oluşan grup (hizip) işçi milletvekillerinin görevlerini yerine getirirlerse, askeri komiteyi asker milletvekillerinden kurulan görevler yerine getirdi.

Kazak bozkırında kurulan Sovyetler Çerniayev şehrindeki (Çimkent) Sovyet Konseyi Bolşevik A. Morosov tarafından yönetildiyse, Petropavl konseyi yerel RSDİP örgütünün başkanı, menşevik enternasyonalist A. Povolotsky tarafından yönetildi. Ve bölgede organize edilen başka konseylere neredeyse tüm sosyalist-devrimci partilerin temsilcileri önderlik etti. Örneğin, Semipalatinsk'te - L. Yudin, Verni'de - Domashev, Kazaly'de N. Eidelman, vb. kişilerdir.

Objektif ve subjektif nedenlere bağlı olarak yıllarca gizli durumlarda çalışma, siyasî baskıları görmek, yerel birleşik RSDİP (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) üyelerinin sayısının az olmasına neden olmuştur. İlk sovyetlerin kurulmasında ve bir bütün olarak bölgenin sosyal ve siyasî yaşamında bolşevikler önemli bir rol oynayamadı. Saken Seifullin'in Şubat Devrimi' nin ilk günleri "*siyasete katılmaya başlayanlar... bolşevikleri bilmiyordu*" söylemi önemli bir noktadır. (Saken Seyfullin, 1977,s.54).

İşçiler bu konseyleri halk hükümetinin organları olarak gördüler ve devrimci halkın isteklerini tam olarak yerine getireceklerine inandılar. Geçici hükümetin yerel organları (bölgesel ve il, ilçelik yürütme komiteleri) ilk başta bazı sorunları çözmede konseyleri hükümet olarak tanımak zorunda idi.

Yürütme komiteleri ve konseyler birleşerek Çarlık Hükümeti'nin eyalet yönetimini mahalli idarelerini feshettiler, hapishaneler ve sürgünde olan siyasî mahkumları serbest bıraktılar, 1916 ayaklanmasının bastırılmasından sonra ülkesini bırakıp Çin'e kaçan Kazakları ülkesine geri gelmesi için koşullar yarattı, ulusal ve ekonomik sorunları çözmek için önemli çabalar sarf etti. Tüm ülkede olduğu gibi geçici hükümetin yerel organları ve konseyler birbirini böyle anlaşılarak hizmet etmesi uzun sürmedi.

Nisan ayı başlarında 10 yıllık bir aradan sonra Rusya'ya dönen Bolşevik parti

lideri V. I. Lenin, ülke genelinde Rusya'da sınıf birliğinin hiçbir zaman olmadığı ve olmayacağı konusunda fikrini ortaya attı. Sınıfların birliğini ve karşılıklı anlayış propagandası bir aldatmacadan başka bir şey olmadığı konusunda kesin bir sonuca vardı. "Devrim niteliğinde olan gelişme" yeni sloganlarını öne sürdü. Genelde savaşıla, geçici hükümetle, tarım ve ulusal sorunlarla doğrudan ilgiliydi: "... savaşı Lvov'in ve K'nın kapitalist karakterinde yeni bir hükümet anında bile Rusya'da her zaman yağma olacağı için... Geçici Hükümete hiçbir destek olmasın. ... ülkenin her yerinde, aşağıdan yukarıya kadar, işçi ve köylü temsilcileri Sovyet Cumhuriyeti... ülkedeki tüm toprakları benimsemektedir" (Lenin V.I.Tüm Eserler Toplanması, 1975, s 124-127).

V.I. Lenin tarafından "Nisan Tezleri" olarak adlandırılan "Pravda"Gazetesinin 7 Nisan 1917 tarihli sayısında yayınlanan "Proletaryanın Bu Devrimindeki Görevleri" hakkındaki makalesinde belirtilen şartlar kısa bir süre sonra gerçekleşen RSDİP (b)'nin VII (Nisan) konferansında aşağıdaki kural eklenildi: "*Rusya'nın bileşimine dahil olan tüm uluslar gönüllü olarak kopup kendi başına bağımsız bir devlet kurmaya hakkının olduğu kabul edilmelidir*"(Lenin V.I., Tüm Eserler Toplanması, 1975, s 483)

Lenin tarafından ortaya çıkan bu talepler Mart 1917'de oluşmaya başlayan toplumdaki vatandaşlık anlaşmasının temellerini sarsıttı ve burjuva demokrasisi arasında temelleri atılan karşılıklı anlayışla ters düştü. O zamana kadar mümkün olduğunca topluma sivil anlaşma yerleştirilmeye çalışıldı fakat eylemler yanlış diye sonuçlandırıldı. Daha sonra iki hükümetin birbirine açıkça karşı koyma programı açıklandı. Savaş, barış, tarımsal ve ulusal sorunların çözümü halkın geçici hükümete karşı taviz vermemesi ile olacağı belirlendi. Alternatif yöndeki böyle kaçınılmaz bir titizliğin temelinde halkın savaş sırasında çektiği acılar, her geçen gün artan açlık ve yoksulluk problemleri yer almaktadır.

Kuşkusuz, Lenin'in bu taleplerinin sertliği çoğu halkı alarına geçirdi, hatta *Bolşevik Parti*'nin bazı önde gelenleri başlangıçta buna katılmadı. Ancak savaş halindeki halkın büyük çoğunluğunun yoksulluğu can acıttırmaktaydı. Rus-Ukrayna köyülerinin işçileri sömüren soylulara olan nefreti her geçen gün arttı. Göçebe ve yarı göçebe Kazak köylülerin tüm sosyal grupları Çarlık Hükümeti'nin yasadışı

olarak ele geçirdikleri topraklarını kendilerine iade etmelerini ısrarla talep ettiler. Bütün bunlar Bolşeviklerin sloganları altında önemli bir grup kişilerin toplanmasıyla sonuçlanmıştır (K. Nurpeysoğlu,, 1995, s 42).

1917 yılına kadar Rusya'daki siyasî güçlerin sınıflandırmasında (ara ağırlıkta) "monarşist" kavramı Sağcı Kampı, "liberal" kavramı Orta Kampı (merkezciler), "sosyalist" terimi Solcu Kanadını (kampı) tanımlardı (M.Koygeldeyov, 2004, s 64). Şubat Devrimi'nden sonra siyasî güçlerin sınıflandırılmasında, onların bireysel grupların bileşiminde önemli değişiklikler yer almaktadır. Dışarıdan bakıldığında, siyasî arenayı terk etmiş gibi görünen monarşistler, liberallare mecburen yaklaştı. Liberaller eski ideolojik konumlarında kalmasına rağmen, Şubat Devrimi'ne neden olduğu gelişme sırasında politik kuvvetlerin sağ kanadına geçmiştir. Sosyalistler arasında da bir bölünme meydana geldi: liberal partilerle, her şeyden önce Kadetlere yakın iletişim kurdukları kişiler (sosyalistler-menşevikler) ve ara (merkez) kampı temsil ediyordu. Rus sosyalistlerinin Bolşevik Kanadı ve radikal grupları ("solcu sosyalist devrimciler") sosyal-siyasî hayatta Sol Kamp'ı yarattı. Sol Kamp'ta adı geçen siyasî partilerle birlikte anarşistler, küçük bir menşevik grubu (menşevik enternasyonalistler) ve ulusal demokratik hareketlerin sol unsurları vardı (M.Koygeldeyov, 2004, s 64-65).

Kazakistan'daki siyasî güçlerin gruplandırılması ve sınıflamanın merkez ilçelere göre önemli özellikler taşıyordu. Bu özelliklerden ilki bölgenin imparatorluğun sömürge bölgesi olmasıdır ve doğrudan bu durum nüfusunun çok uluslu olması ile alakalıdır. Kazakistan'daki siyasî güçlerin sağ kanadı ve ara (merkez) grupların bileşimi değişkendi ve bazen aralarını ayırt etmek zordu. Sağ kanadı ağırlıklı olarak geçici hükümetin modern idari sistemi, yani bölgesel, yerel yürütme komiteleri, bölgesel ve ilçelik yönetim komiserleri oluşturdu. Siyasî desteği *Kadet Partisi*'nin yerel toplantılarından ve gruplarından, Ural, Orunbor, Sibiry ve Jetisu Kazaklarının iktidar unsurları güney Kazakistan (Avliyeata , Çerniayev, Türkistan, Kazaly) *Şura- ı İslam*¹⁵*Partisi*'nin mevcut komitelerini kurdu. *Şura- I İslam Partisi*'nin Kazak komitesi bazen kendini sağcılardan uzaklaştırıp

¹⁵Şura- ı İslam - 1917 Mayıs'ında Moskova'da toplanan Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nin kararına uygun olarak kurulmuş sosyo-politik bir örgüttür (Alaş hareketi, Almatı 2008, s7).

sosyalistlerle birleştiren merkezci bir politika izlemiştir (E.Nileşov, D. Kamzabekoğlu, 2014, s 431-432).

Ara Merkezci Kamp 1917 baharında yaz aylarına kadar KazakSovyetleri'nin büyük çoğunluğunu yönetenlerden oluştu. Bölgedeki menşevikler onlarla müttefik oldu, amabelli sonuçlarla aktif çalışma gösteremediler, çünkü menşeviklerin tüm gücünü RSDİP'ye ¹⁶birleşerek ayrı gruplar çerçevesinde bolşeviklere karşı mücadelede harcadılar. Bu arada EserlerKöyü, devrimci-demokratik unsurların belli bir derecedeki desteğine sahip oldu. Son olanlar arasında 5 Mayıs 1917 yılında kurulan Verniy'deki "Müslümanların Birleşik Emek Birliği", Perov (Kızılorda) Kazak Milletvekilleri Konseyi, Çimkent'te Mardikliler (nakliyeciler) birliği vb. ayrı kuruluşlar "Eserler" liderliğindeki Ara (merkezci) Kampı'nı destekledi.

Siyasî güçlerin sol kanadı Şubat Devrimi zaferden sonraki ilk aylarda çok zayıftı. Bolşeviklerin payı sadece Shymkent İşçi, Milletvekilleri Konseyi'ne egemen oldu ve Petropavl, Perovsky, Kazaly, Semey ve Verni konseylerinde onların sadece bireysel temsilcileri görev almıştır.

Geçici Hükümete karşı mücadele çağrısında bulunan Lenin, "Nisan Tezleri"'ni yayımlandıktan sonra Bolşevikler tarafından yönetilen Sol Kamp'ın durumu daha zor hale geldi. Siyasî gücün kuşaklar arası bir grup Bolşevikleri şiddetle eleştirdi ve onları siyasî olarak yargıladı. "Eserlerin" ¹⁷ baskın olduğu Petropavl Belediye Meclisi Lenin ve arkadaşlarının hizmetini sabotaj siyasî bir eylem olarak kabul etti ve Aktöbe Belediye Meclisi Bolşevik öğüte izin vermemeyi kararlaştırdı ve Bolşevik V. Zinçenko'yu kompozisyonundan çıkardı (E.Nileşov, D. Kamzabekoğlu, 2014, s 28).

1917 yılının bahar aylarında Kazakistan'da resmi iktidarda olan liberal-demokratik birliği tam olarak oturmamıştı.Onu ilk destekleyen geçici cumhuriyetin

¹⁶Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi - 1898'de kurulan, Rusya'nın ilk Marksist partisidir ([Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi - Vikipedi \(wikipedia.org\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya_Sosyal_Demokrat_İşçi_Partisi)).

¹⁷Eserler - Sosyalist-Devrimci Partidir. (1917'den sonra - sağcı sosyalistler)Rus İmparatorluğu'nun ve daha sonra 20. yüzyılın başında Rusya Cumhuriyeti'nin Büyük Neo-Narodniceska Örgütü'nün devrimci bir siyasi partisidir. İkinci Enternasyonal'e girmiştir. Sosyalist Devrimciler Partisi, mevcut popülist örgütler temelinde kurulmuş ve 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Rus siyasi partileri sisteminde lider konumlardan birini işgal etmiştir. Marksist olmayan en büyük ve en etkili sosyalist partiydi (Kazakistan: Ulusal ansiklopedi / Almatı, 1998Cilt V).

savaş bakanı P. Milyukov'un, müttefiklere Rusya'nın savaşa devam edeceğine dair mesajı,ülke çapında bir protestoya neden oldu. Bu sadece geçici hükümetin Nisan Krizine neden olmakla kalmadı, aynı zamanda onun yerel organlarının Kazakistan'daki ve toplumdaki rolünü olumsuz yönde etkilemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ALAŞ HAREKETİ İLE ALAŞ PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

2.1. Birinci Tüm Kazak Kongresi ve Alaş Partisi'nin Kuruluşu

1917 yılının yazında Kazak liberal demokratik hareketinin liderlerinin Geçici Hükümet'e olan güveni sarsıldı. Çünkü Geçici Hükümet, Kazakistan'da fiilen devrilen Çarlık Hükümeti'nin sosyo-politik meseleler temelindeki politikasını hala yürütüyordu. Kendilerini emperyalist bir yönetimin yerine gelen yürütme organı olarak hesaplayan Geçici Hükümet, ülkedeki ulusal ve tarımsal sorunları gerçekten demokratik bir bakış açısıyla çözmeye çalışmadı. Diğer ezilen halklar gibi, Kazak halkının kendi kendini yönetmesi sorunu, Kazakistan'ın ulusal-bölgesel özerkliği Geçici Hükümet tarafından devlet düzeyinde ele alınması umudu vardı. Lakin Geçici Hükümet bu yükselen umdu sona erdirdi. Bundan sonar Geçici Hükümetin yetkilileri Kadetlere ¹⁸olan A. Bökeyhanov'un görüşü değişti. Bu hususta A. Bökeyhanov 23 Aralık, 1917 yılında yayınlanmış "Kazak" gazetesi'nin 256'ı sayısında "Ben Neden Kadet Partisi'nden ayrıldım?" başlıklı makalesinde şöyle anlatır: "Kadet Partisi şöyle diyor: *"Toprak mülk olarak insanlara verilirse daha iyidir."*Kazak bizim topraklara sahip çıkarsa Başkurt komşusu gibi mücüklara satacak ve birkaç yıl içinde ülke topraksız kalacak".

Alaş sloganıyla bir araya gelerek milletin özerkliğini tesis etmeye çalıştık.Fransız, Rus ve diğer ülkelerin tarihinden de anlaşılacağı gibi: molla hükümetten para alırsa satılacaktır. Manevi çalışma aynı anda olur. İşe alınan mollalar hükümetin lideri olur ve ortadan kaybolur. Kazak-Kırgız topluluğumuzda din işleri çalışmalarını iyileştirmek istiyorsak, onu hükümetin çalışmasından ayırmak daha iyi olur. Rusça'da buna "kiliseden devleti ayırma" denir. Bu hususta Kadet Partisi'nin benim görüşüme göre farklı bir görüşü var.

¹⁸ Kadet Partisi- 1905-1917 yıllarında Rusya'da çalışan anayasal-demokratik bir partidir(Alaş hareket, 2008, s 71).

Bu üç yolun ayrılması bu yıl ortaya çıktı. Ondan sonra ben Kazaklara Alaş Partisi'ni kurmaya çalıştım. Bunu Temmuz'daki Genel Kazak Kongresi'nde söyledim.” Demıştır. (Alihan Bökeyhanov, 2009, s 561).

Başka bir deyişle, Alihan Bökeyhanov'un kadetlerden ayrılmasına neden olan sebepler de Kazak toplumu için hayati önem taşıyan üç konudur, bunlar; tarım, ulusal devlet inşası ve din konusudur. Bu ana konuları ve bunlarla yakından ilgili diğer sorunları tartışmak için tüm Kazak kongresini toplananın doğru olduğunu açıkça beyan eder. Bu da onun görüşünün liberal demokrasiden ulusal-demokratik görüşe değiştiğini gösterir. Bunun sonucunda Alihan Bökeyhanov, Kadet Partisi'nden uzaklaşıp Kazak özerkliğinin yaratılmasına öncülük edecek ulusal-politik parti kurmaya karar verir.

21-26 Temmuz 1917 yılında Orınbor'da Birinci Tüm Kazak Kongresi yapıldı. Ona Akmola, Semey, Torgay, Ural, Jetisu, Syrdarya bölgeleri ve Bokei Orda¹⁹ile Ferghana'nın Kazak nüfuslu bölgelerinden temsilciler katıldı. Kongreye katılanların sayısı çok fazla olmamasına rağmen (20 kişiden fazla), o dönemde gündem olan Kazakistan'ın sosyo-ekonomik ve sosyal politik yaşamını doğrudan ilgilendiren 14 önemli konu ortaya koyuldu.

Bu konuların çoğu 1917 Nisan-Mayıs aylarında yapılan illerdeki Kazak kongrelerinde önceden tartışılmış ve en önemlileri Tüm Kazak Kongresi'ne sunulmuştur. “Bunlar: 1. Hükümet türü, 2. Kazak bölgelerinde özerklik, 3. Arazi sorunu, 4. Halk milisleri (polis), 5. Zemstvo, 6. Eğitim sorunu, 7. Mahkeme sorunu, 8. Din sorunu, 9. Kadın problemi, 10. Kurucu Meclise ülke bölgelerinden gelen milletvekilleri seçime hazırlanmak, 11. Tüm Rusya Müslümanları Konseyi (Şura-ı İslam), 12. Kazak siyasî partisi, 13. Jetisu bölgesinin hikayesi²⁰ ve 14. Kiev şehrinde

¹⁹ İç Kazak Ordası (Bokei Horde) - 1801'de Edil (şimdiki Volga) ve Zhayik arasında Rus İmparatorluğu'nun bir vasalı olarak kurulan hanlıktır. Bokei Horde Kazakların ve Cengiz Han'ın son torunlarının hakim olduğu bir devlet yapısıdır ("Kazakistan": Ulusal Ansiklopedi / Baş editör A. Nysanbayev - Almatı "Kazak Ansiklopedisi" 1998 ISBN 5-89800-123-9, Cilt X).

²⁰ Jetisu bölgesinin hikayesi- 1916 yılında Çarlık Rusyası'nın sömürge politikasına karşı yerel halkın ulusal kurtuluş hareketi. Bu hareketin nedeni 1916 yılında 1. Dünya Savaşı'nda kaybetmeye başlayan Rusya'nın Çar II. Nikolay'ın. 25 Haziran'da imparatorluğu zor bir durumdan kurtarmak için Kazakları, Özbekleri, Tozhikleri, Türkmenleri, Dungynleri ve Uygurları cephede kara işlerine almak için çıkarankararnamesi sebep olmuştur (Zhetisu bölgesinin ansiklopedi. - Almatı: "Arys" yayınevi, 2004 , s 712).

olatın Rus Federalistleri Kongresi'ne ve Petrograd'daki eğitim komisyonuna bir Kazak temsilcisi göndermek.” (Kazak gazetesi, 27 Haziran 1917 y).

Halel Dosmukhambetov başkanlığında Ahmet Baitursynov, Almukhambet Kotybarov, Mirjakyp Dulatuli ve Asilbek Seyitov'un eşliğinde düzenlenen ilk Kazak kongresinin delegelerinin önüne ulusal özerklik, toprak sorunu ve Tüm Kazak Kongresi'ne hazırlığa ve Kazak siyasî Partisi'nin kurulması sorunlarını sunmuştur. Kongre arifesinde, "Kazak" gazetesi'nde gelecekteki özerklik konusunda çeşitli görüş ve önerilerin yer aldığı bir dizi makale yayınlandı. Bu makalelerde “*Özerkliklerinin temeli olarak ne alınmalıdır: bölge mi yoksa kültürel özellikler mi?*”, “*Kazak devleti olmak mı yoksa Rusya'nın özerk bir parçası olmak mı daha iyi?*”, “*Kazaklar bağımsız bir ülke olabilir mi? Ya da diğer milletlerle ittifak halinde bağımsızlık kazanılacak mı?*” gibi sorular soruldu, ancak net bir şekilde cevap verilmedi.

Kongrede A. Baitursynov ve M. Dulatuli, “*Özerk bağımsız bir Kazak devleti kurma*” fikrini önerdiler. A. Bökeyhanov ise Kazakların Rusya'nın demokratik, federal ve parlamenter cumhuriyeti içinde ulusal-bölgesel özerkliğini destekledi. Lakin arşiv belgelerindeki kongre kararında, “*Kazak bölgeleri, toprak-millî özerklik almalı*” denilmiştir. (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, 366 fonlu 195 belge s 40). Böylece, kongre çoğunluk ile A. Boksikhanov'un lehine oldu ve onun önerisini destekledi. “Kazak” Gazetesi'nin 31 Temmuz 1917 yılında yayınlanmış 238. sayısındaki kongre çalışmalarıyla ilgili makalede, “*Kazak bölgeleri yerleşmiş milletlere göre bölgesel özerklik alması gerektiği*” belirtildi.

Kongre delegeleri gündemdeki toprak konusunu çok dikkatli ve kapsamlı bir şekilde tartıştılar. Bu konuda kongre 14 maddelik bir karar aldı. Onun en önemlisi: “*Kazak halkı kendi ayıt topraklarına yerleşmeden Kazak toprakları kimseye verilmemelidir. Kazak bozkırında uygun arazini çok olmaması nedeniyle Kazakların elinden alınan arazi alanlar bir an önce Kazaklara iade edilmelidir: ve dışarıdan göç edilmiş tarla işletmecilerin boş topraklara yerleştirilmesi durdurulsun...Kazaklardan alınmış kışlık topraklara sahiplerine geri verilsin...Ayrıca ‘imparatorluk hazinesine ait’ diye alınmış otlak topraklar Kazaklara*

iadeedilsin.”(KazakGazetesinin 31 Temmuz 1917 yılındaki 238 sayısına yayınlanmıştır).

Kongre düzenleyenler Kongre'nin milletvekillerinden arazi konusunda diğer siyasî partilerle anlaşmalarını istedi.Birinci Tüm Kazak Kongresi'nin Kurucu Meclisde milletvekillerinin seçimleri konusunu tartışıldı ve her bölgeden 81 aday listeyi onayladı. Onlar Kazakistan ve Orta Asya'nın tüm illerindeki (Buhara, Fergana ve Hiva'daki) Kazak topluluklarının temsilcileriydi. Milletvekilliğe Kazak liberal ve demokratik hareketinin liderleri Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursynov ve bölge liderleri Alimkan Yermekov, Kalel Gabbasov, Jakyp Akbayev (Semey), Aidarkhan Turlybaev, Asylbek Seyitov (Akmola), Mirjakip Dulatuli, Ahmet Birimjanov , Seyitazim Kadirbayev (Torgay), Kalel Dosmukambetov, Janşa Dosmukambetov (Ural), Mukhametjan Tınışbayev, İbrahim Zainakov, Sadyk Amanjolov (Jetisu), Mustafa Shokaev, Azimkhan Kenesarin (Syr Darya), Konyrkoja Kojikov, Gabdalrakhman Orazaev (Ferghana bölgesinden), Bakytkeralieke Tanaş (Ukrayna bölgesinden), Mangeldin (Semerkant) vb. idi.

Bunlara ek olarak, Tüm Kazak Kongresi tarafından Kurucu Meclis görevine aday olarak kabul edilenler arasında Akmola ilçesinden Saduakas (Saken) Seifullin ve Magzhan Zhumabayev, Syr Darya ilçesinden Sultanbek Kozhanov ve Sanzhar Asfendiyarov, Fergana'dan Nazir Torekulov yer alıyordu. Semey ilinden bilim adamı ve halk figürü Grigoriy Nikolaevich Potanin'de yer almıştır.Bu, her şeyden önce, Alihan Bökeyhanov ve yakın kişileri tarafından, düzenlenen Tüm Kazak Kongresi'ne sınıfa ayırmadan farklı görüşe sahip kişileri Kongre Mecilisine milletvekiliğe aday göstermesi bu meselenin sınıfsal değil, ulusal çıkar olduğunu gösterir. İkinciden, Kongre Mecilisine Rus halkının temsilcilerin davet ederek onların da Kongre'de yerli halkın çıkarını koruyacaklarına güven getirdi.

Kongrenin gündemdeki diğer konularda aldığı kararlarda da Kazak aydınlarının etkisi hissedildi. Bu, özellikle Kongre'nin din, eğitim ve kadın sorunlarına ilişkin kararlarından açıkça görülmektedir. Bilhassa: kongre kararlarına göre, çoğunlukla dindarların etkisi altında olan eski yargı sistemi (“halk mahkemesi”) feshedilecek ve yerine “Kazak hapishanesine layık özel bir mahkeme” kurulacaktı; İlk öğretimin zorunlu olması; *ilk iki sene eğitim ana dilinde ve ücretsiz*

olması talep edildi; “kadınların erkeklerle eşit siyasî haklara sahip olması”, “evlenme hakkı kadına aittir” ve “başlık parasının ortadan kalkmasının gerekliliği vurgulanmış”; “Dul kadın kendi sevdiği ile evlensin, amengerlik²¹ ile zorla evlendirme şiddeti durdurulsun”, “Yedi ataya dolmayan yerden Kazak kız almasın” denildi”(Kazak gazetesinin 31 Temmuz 1917 yılındaki 238 sayısına yayınlanmıştır). Ayrıca kongre kararlarında Akmola, Semey, Torgay, Ural şllerindeki ve Hazar Bölgesi'nde yaşayan Kazaklar için ayrı bir müftülüğün (dini kurul) oluşturulması gerektiği belirtilmiştir.

Birinci Tüm Kazak Kongresi Kazaksiyasî partilerinin örgütlenmesine ve ortaya çıkmasına neden olan meclis diye değerlendirilir. Kongrenin siyasî parti konusunda kabul ettiği karar şu şekildedir: "Kazak halkı kendi siyasî partisine ihtiyaç olduğunu görmüş ve kongrede parti projesinin hazırlanmasını Şura-ı İslam'a seçilen Kazak temsilcilere emanet etmiştir. Partininamacıdemokratik federal parlamenter cumhuriyeti kurmaktır. Parti programı oluşturduktan sonra, temsilciler bunu değerlendirilmek üzere bölge komitelerine gönderecekler. Bundan sonra, Kurucu Meclis'te toplanan Kazak milletvekilleri gözden geçirir ve onaylar.

Kazak siyasî Partisi'ninhazırladığı program Kongre Mecilisi'nde onaylanması Kurucu Meclis'e giden Kazak milletvekillerine emanet edildi. Yeni kurulan partiye "*Alaş*" adı verildi.Kongre'nin kararıyla Tüm Rusya Müslümanlar Konseyi'ne (Şura-ı İslam)Akmola'dan Aidarkan Turlybaev, Semey'den Abikey Satbaev, Torgay'dan Aljan Baigarin, Ural'dan Jahansha Dosmukambetov, Bukei'den Alihan Tanashev, Jetisu'dan Bazarbai Mametov, Syr Darya'dan Mustafa Çokay, Fergana'dan Gabdalrakhim Orazaev seçildi.

En başından beri, Alihan Bökeyhanov ve Ahmet Baytursynov gibi Kazak liberal-demokratik aydınlarının liderleri tarafından yönetilen *Alaş Partisi* 'ne, Kazak bilimsel ve yaratıcı entelektüellerinin tanınmış temsilcileri M. Tınıshbayev, M.

²¹Amengarlık - geleneksel hukuk kültürünün ana kurumlarından biridir; dul kadının eşinin kardeşiveya eşinin en yakın akrabalarından biriyle evlenmesidir. Amengerlik sorunu eskiden boy büyüklerinin liderliğinde kan akrabaları arasında dikkatlice tartışıldı ve karşılıklı anlaşma ile çözüldür (Kazak Geleneksel Etnografik Kategoriler, Kavramlar ve İsimler Sistemi. Ansiklopedi. - Almatı: 2011, s 17).

Zhumabaev, Ş. Kudaiberdiev, G. Karashev, S. Toraygyrov, H. Gabbasov, A. Ermekov, Jahanşa Dosmukhamedov, M. Dulatılı, vb. gibi aydınları içeriyordu.

Bunların büyük çoğunluğu 1917 yazında yaratılan durumda sosyalist ideolojiyi ve sınıf ilkelerine dayalı mücadele programını kabul etmedi. Çünkü *Alaş Partisi*'nin temsilcilerinin görüşüne göre o zamanlar Kazak toplum bütün olarak buna hazır değildi. Bu nedenle onlar mücadelelerini ulusal çıkarlara dayalı olarak "*Kazak halkını sömürgeci baskıdan kurtarmak*" sloganı altında toplamaya karar verdiler. Bu kararın uygulanmasının temel aracı Tüm Kazakları kapsayan ilk kongrede ortaya çıkan *Alaş Partisi* olması gerektiği anlaşılmıştı. Kongrenin gündeminde yer alan 14 konuda alınan kararlar dizisi daha sonra *Alaş Partisi*'nin 21 Kasım 1917'de "*Kazak*" Gazetesi'nde yayınlanan program taslağında yerini bulmuştur.

Şimdi de siyasî partinin ortaya çıkışını ön koşullarının üzerinde bir araştırma yürütsek, bu konuya girmeden önce bir siyasî partinin ne olduğunu, tarihsel gelişiminin hangi aşamasında, hangi koşullar altında ve temel özelliklerinin neler olduğunu hatırlayalım.

Dolayısıyla *Alaş Partisi*'nin resmi kuruluşundan önce toplumsal ve siyasî alanda faaliyet gösteren Kazak aydınlarına, 20'li yıllardan itibaren bilimsel ve siyasî literatürde olduğu gibi *Alaş* veya *Alaşorda* başlığını uygulamak mümkün müdür? Hayır, mümkün değil. Sonuçta, genel olarak bir Kazak aydınları ve *Alaş* hareketine katılan aydınların temsilcileri vardı. İkincisi, Kazak aydınlarının 1917'deki iki devrimden önce aktif olarak katıldığı Kazak topluluğuna özgü bir toplumsal hareket ve 1917 Temmuz'undan 1920'lere kadar olan dönemi kapsayan *Alaş* hareketi vardır. Öncelikle bu iki gelişmenin tarihsel önemini belirlememiz, ikinci olarak da bu iki hareketin siyasî akımlar olarak niteliksel özelliklerini ayırt edebilmemiz gerekiyor. Her iki hareket de toplumun kendisi gibi karmaşıktı.

Bugünkü günümüze kadar, devrim öncesi Kazak aydınlarının sayısı ve sosyal bileşimi tam olarak belirlenmemiştir. Aynı şekilde daha sonra onların kaç tanesinin *Alaş* hareketine katıldığını söylemek kolay değildir. Bu durumun temel nedenleri de, tarihimizin bu planından çok az gerçek verinin saklanması ve Sovyet döneminden yakın zamana kadar bu konuların incelenmesinin resmen yasaklanmış olmasıdır.

Devrimden öncesi Kazak aydınlarını mesleki uzmanlıklarına göre birkaç gruba ayırabiliriz. Bunlar: Kazak bölgesinde sömürge politikası sırasında çeşitli işler yapan idari memurlar, sağlık kurumlarının çalışanları, gazeteciler, eğitim ve kültür alanında çalışanlar ve sayıları daha az olan mühendis ve teknisyenlerdir. Buna bakılırsa Kazak aydınlarının ilk grubunun büyük çoğunluğu evrensel uzmanlardı: Onlar ülkede bilimsel çalışmalar, eğitim çalışmaları, ilk Kazak dilinde yayın yapma girişimi ve sanatsal yaratıcılıkla uğraşıyorlardı. Yani o dönemde Kazak toplumunun manevi taleplerine tam anlamıyla cevap vermeye çalışmışlardır. "Aykap" Dergisi'ni ve ülke çapında ilk gazete olan "Kazak"ı yayınlamaya, halkı eğitmek, göçebe köylüleri yerleşmeye teşvik etmek, ilerici tarım biçimlerini, kadın eşitliğini teşvik etmek ve sömürge politikasına karşı kamuoyu oluşturmak konusunda önemli olumlu şeyler yapmışlardır. Farklı sosyal geçmişlere sahip Kazak aydınları arasında devrimden önce ideolojik ve siyasî görüş farklılıkları ortaya çıktı. Bunların bir kısmı yavaş yavaş "Kazak" Gazetesi etrafında toplanmış, daha sonra *Alaş Partisi*'nin lideri olmuşsa, geri kalanı ise M. Seralin başkanlığındaki "Aykap" Dergisi etrafında toplanmıştır.

Sosyo-ekonomik ve siyasî olayların etkisiyle ideolojik ve siyasî bölünmeler sadece toplumun bütününde değil, siyasî hareketler ve partiler içinde de olmuştur. Kazak entelijansiyası arasında böyle bir bölünmeye yol açan etkenlerden biri 1. Dünya Savaşı'nda kaybetmeye başlayan Rusya'nın Çar II. Nikolay'ın 25 Haziran'da imparatorluğu zor bir durumdan kurtarmak için Kazakları, Özbekleri, Tozhikleri, Türkmenleri, Dungynleri ve Uygurları cephede kara işlerine almak için çıkaran kararnamesine karşı tutumu ve ikincisi, Şubat 1917'deki burjuva demokratik devrimin zaferinin bir sonucu olarak tüm ülkede meydana gelen yeni siyasî durumdu.

Bu şartlar altında 21-26 Temmuz 1917'de Orinbor şehrinde yapılan İlk Tüm Kazak Kongresi'nde *Alaş Partisi* kurulmuştu. *"Şu anda, Kurucu Meclis'e milletvekili seçimi için son tarih esas alındı. Ülkedeki her siyasî parti kendi programı yayınlayıp, aday listesi hazırlayıp ve bir propaganda kampanyası başlatmıştı. Tüm Kazak Kongresi'nin Temmuz ayında aldığı karara göre, milletvekili aday olan Kazak aydınları Kazak siyasî Partisi'nin programından ve hatta adından bile haberdar değildi. Çok az zamanın kaldığını fark eden Petrogradlı "Kazak" Gazetesi yönetim*

kurulu, J. Dosmukamedov'un mektubunu aldıktan sonra, 5 Ekim tarihli sayısında "Alaş Partisi" adlı ana makalesini yayınladı ve onda şöyle diyor: "Her siyasî parti kendi sloganını aradı, kendi sloganına göre bir liste hazırladı ve seçim sürecini başlattı. Kazak Partisi'nin programı yapılmamış olsa da yapılacak olan programa genel Kazak kongresininden esas alınması gerektiği söylendi. Kongre kararı halk tarafından biliniyor. Parti sloganına gelince, atalarımızın Alaş sloganından daha iyi bir slogan bulamamız mümkün değil. Böylece Kazak siyasî Partisi'nin adı "Alaş" hiç düşünmeden ağızlara geliyor. Genel olarak, Kazak Kongresi'nin kararını kabul eden ve Kazak'ın başlı başına bir siyasî parti olmasına izin verenler, seçimde aday olarak Alaş Partisi'nin ardından listeye girmeliler.

Ayrıca makalenin yazarları, her bölgedeki Rus halkıyla işbirliği içinde Kurucu Meclis'e milletvekili adayları için ortak bir liste oluşturmayı kabul edeceklerini ve böyle bir anlaşmaya varılamaması durumunda herhangi bir durumda Kazaklar'ı kabul edeceklerini söylediler. İl listelerini Kırgız partisi Alaş Partisi'dir olarak adlandırmalı" diye yazdı. Bu makalenin yayınlanmasıyla eş zamanlı olarak, "Kazak" yönetimi, Kazak siyasî partisi "Alaş" adıyla tüm illerdeki Kazak komitelerine telgraflar gönderdi." (Kazak gazetesi, 1917, s 244).

Alaş Partisi, Nisan ve Mayıs aylarında oluşturulan Kazak komiteleri tarafından kurulmuştur ve bu komitelerin eylemcilerinin Alaş Partisi'ne üye olduğu yönünde bir görüş vardır. Kazak komitelerinin Alaş Partisi'ni desteklediği doğrudur, ancak bu iki örgütün karşılıklı bağları olduğu açıktır. Kazak komiteleri Çarlık Hükümet'in yıkılmasından sonra Geçici Hükümet'in devlet yönetimi sisteminde demokratiksiyi ifade etmek amacıyla oluşturulan örgütler olmuştur. Amacı da Kazak ülkesinin ulusal çıkarlarını korumaktır.

Alaş Partisi'nin illerdeki örgütleri Ekim 1917'de oluşmaya başlamıştı. Örneğin, 12-20 Ekim tarihleri arasında A. Bökeyhanov'un doğrudan örgütlenmesi ve önderliğinde partinin illerdeki örgütleri önce Semey'de, ardından Omsk'ta ve 10 Kasım da Orinbor'da açılmıştır (Saryarka, 1917, s 18).

Alaş Partisi'nin Semey İl Komitesi'nin açılışı A. Bökeyhanov'un 8-10 Ekim tarihlerinde düzenlenen Sibiryâ Otonomistler Kongresi'nden dönüş yolculuğu

sırasında gerçekleşmişti.Dönüş yolunda 12-13 Ekim tarihlerinde Semey şehrinde durmuş ve şehir halkıyla toplantılar yapıp raporlar sunmuş ve buda Alaş Partisi'nin 15 kişiden oluşan geçici komitesinin açılışı ile sona eremiştir. Halil Gabbasov komite başkanlığına, Akmedzhan Kozbagarov yoldaşlığına, Sydyk Duysenbin sekreterliğine ve Anuar Moldabayev bütçe sorumlusu olarak seçilmiştir.Komite üyeleri başkan olarak Alihan Bökeyhanov'u seçmiştir.

D. Adilov'un açıkça belirttiği gibi, *Alaş Partisi* 'nin Ombi il komitesi üyelerinin isimleri "Kazak" gazetesi'nde yayınlandı, ancak sayıları 10'dan fazla değildi. Ekim-Aralık aylarında bölgenin beş ilçesinde *Alaş Partisi*'nin ilçe komiteleri açılmıştır ("Kazak" gazetesi, 1917, s 255).

"Kazak" gazetesi'nin 14 Aralık 1917 tarihli sayısında Orınbor'da *Alaş Partisi*'nin Torgay il komitesinin açıldığını duyurdu. Orınbor şehrinde yaşayan 10 Kazakkışi ve 4 ilçeden 4 kişi olmak üzere toplam 14 üye komiteye seçilmiştir. A. Bökeyhanov komitenin başkanı, A. Baitursynov eşbaşkan, M. Dulatulı sekreter, Zh. Zhanibekov bütçe sorumlusu olarak seçilmişti. Bu partinin 1917 yılındaki kuruluşundan bu yana 1920 yılına kadar siyasî bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir. Sonra Alaş veya Alaşorda hareketi olarak tarihteki yerini almıştır.

Şüphesiz *Alaş Partisi*'nin ortaya çıkışı (daha doğrusu partinin ilk kongrede kurulduğunun duyurulması), ilk ulusal siyasî örgüt olması nedeniyle Kazak halkının hayatında önemli bir olay yaratmıştır. 1917 yılının yazında oluşan durumda *Alaş Partisi*, halkın gelecekteki kaderini belirlemekle doğrudan ilgili ulusal sorunları ve siyasî mücadeleyi gündemine almış ve bunların çözülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu da onların her şeyden önce parti programı projesinin hazırlanmasından, bir Kazak ulusal devleti yaratma görevine aktif katılımdan, Tüm Kazak Kongresi toplantısına Kazak topluluğundan temsilciler göndermesinden ve seçimlere özenle katılmasından bellidir.

Bütün bu eylemler 1917'nin ikinci yarısında gerçekleştirildi. Temmuz 1917'den itibaren *Alaş Partisi*, o zamanın imkânları çerçevesinde siyasî mücadeleye aktif olarak katılmaya başladı. Bu mücadelenin amacı da Kazak halkını sömürgeci baskılardan korumak ve burjuva modelde bağımsızlıklarını kazanmaktı. Başka bir

deyişle, *Alaş Partisi* sosyo-politik hareketinin liderleri yüzyıllar boyunca Rus İmparatorluğu'nun bir kolonisi olan Kazakistan'ı dar sınıf sistemine değil, ulusal hedeflere ve çıkarlara dayalı bir ülke haline getirmeyi amaçlamışlardı. Günümüzde ve 20'li ve 30'lu yılların literatürüne ondan sonra yayınlanan eserlerde AlaşPartisi'nin toplumsal geçmişi sorunuyla ilgili ortak bir noktaya gelinmemiştir.

Çalışmalardan birinde Alaş'ı burjuva yanlısı bir parti olarak nitelendirse, başka bir araştırmada ise liberalizm ve burjuva yanlısı demokratik bir parti olarak değerlendirir, üçüncüsü ise Alaş'ı bir partiden ziyade sosyo-politik bir hareket olarak tanımlamayı savunmuştur. Alaş'ın sosyal kökeni hakkında böyle bir görüşün olması doğaldır çünkü ilk başta zengin, yarı feodal grupların temsilcileri, Aksuyek²²(töre henedanine ait yani aristokrasi) ve Kazak toprağının "artektiler" (sıradan tarla işçisi) temsilcilerini içeriyordu. Bunların çoğu, Kazak toplumunun hangi grubundan geldiklerine bakılmaksızın, esas olarak Kazak millî aydınlarının temsilcileriydi.

Alaş Partisi'nin ana ideolojisi, sömürgeciliğe karşı yöndeki ulusal fikirden doğdu. Bu yüzden *Alaş Partisi* Kazakistan'ı kapitalist yöneme gelmesi için çalışan ideolojisi sömürgeciliğe karşı yönde olan ulusal aydınların temsilcilerinden oluşan ulusal demokratik bir siyasî örgüt olarak tanımlanabilir.

Birinci Tüm Kazak Kongresi, dikkatini Kazakistan'ın siyasî durumuna ve illerin sosyo-ekonomik gelişimine odakladı ve Kongre bu sorunları çözme konusunu Geçici Hükümetin iç ve dış politikalarıyla yakından bağlantılı olarak ele aldı. Ancak kongre vekilleri Rusya'da (Kazakistan dâhil) ikinci hükümet rolü oynayan ve gün gittikçe popülerlik kazanan Asker ve Köylü İşçi Vekillerin sorunlarını kongre gündemlerine almadılar.

Birinci Tüm Kazak Kongresi'nde Sovyetleri bu şekilde görmezden gelmesi, gelecekte Sovyetlerin ülkedeki burjuva hükümete karşı çıkacak alternatif bir hükümet olacağını hesaba katmamıştı daha doğrusu anlayamamıştır. Bu da *Alaş*

²²Aksuyek- toplumda sosyal bir gruptur. Geleneğe göre, halk üzerinde hüküm süren seçkin ailelerin temsilcileri Aksuyek olarak kabul edildi. Aksuyeklerin kitleler dışında özel hak ve ayrıcalıkları vardı. Devlet gücü onların elindedir. Kazaklar "soylu", "bekzat", "bek" mevkilerini elinde bulunduran kişilere Aksuyek olarak görür ve saygı duyarlardı. Kazak tarihinde, Cengiz Han'ın torunları-hanlar ve sultanlar – aksuyek olarak kabul edildi. (Kazak Geleneksel Etnografik Kategoriler, Kavramlar ve İsimler Sistemi. Ansiklopedi. - Almatı: DPS, 2011. - ISBN 978-601-7026-17-2)

Partisi liderlerinin siyasî tecrübesinin az olmasını ve onların geleneksel bir siyasî parti olma seviyesine ulaşamadığını göstermiştir.

Alaş Partisi 'nin ilk Kazak kongresinde kurulduğunun duyurulması, geleneksel bir siyasî parti olarak oluşumunun ilk ve en önemli adımıydı. Ancak sadece birkaç ay süren kısa ömründe gerçek bir siyasî parti olarak iş yürütmeyi başaramadı. Bunu hakkında Kenes Nurpeysov “Alaş hen-m Alaşorda” adlı eserinde “Temmuz 1917'de kurulduğu andan gerçek bir siyasî partiye ait Tüzüğü veya Programı yoktu. Parti biletlerinin üyelerine verilip verilmediği konusunda arşivlerde güvenilir bir veri bulunmamaktadır. Bugüne kadar *Alaş Partisi* 'ninüye sayısı ile ilgili bilgiler sadece spekülasyondan ibarettir” diye değerlendirilmektedir.

Mirjakip Dulatlı 30 Kasım 1929'da NKVD²³'ı soruşturma sırasında verdiği yanıt doğrulamaktadır. Bu belgede Mirjakip Dulatlı şöyle diyor: *Alaş Partisi* 'nin tüzüğü hiçbir kongrede onaylanmadı. Gazete aracılığıyla "Kazak" Gazetesi, 21 Kasım 1917) programı tanıyan ve onaylayan herkes kendisini partinin bir üyesi olarak görüyordu. Aslında direktif verecek yerleşik bir parti yoktu. Bu parti adına sadece Kurucu Meclis'e adaylar gönderildi, parti tarafından başka bir işlem yapılmadı. Bu nedenle *Alaş Partisi*, birçok kişi tarafından geniş çapta tanınan Alaşorda'nın (Aralık 1917'de kurulan Kazak Özerk Hükümeti) gölgesinde kaldı. 14 Temmuz 1929'da NKVD'ı müfettişine verdiği cevapta Magjan Jumabaev de Mirjakip'in bu görüşüne benzer bir görüş dile getirdi. Magjan Jumabaev Alaş'ı hiçbir zaman bir siyasî parti olarak görmemiştir. Onun için sadece Alaşorda hükümeti vardı” diye yazmıştır. (K. Nurpeysov, 1995 s 126).

Tabi ki Partinin bir merkez komitesi yoktu. Çünkü o şartlar altında yönetim pozisyonu seçmek, tüzüğü ve programı onaylamak için partinin özel bir kongresini toplamaya ne zaman ne de fırsat vardı. Partinin yönetimi ve tüzüğü Birinci Tüm Kazak Kongresi tarafından Tüm Rusya Kurucu Meclisine milletvekiliğe aday olarak seçilmiş kişiler tarafından düzenlenmişti. “Kazak” Gazetesi'nde yayınlanan “Alaş

²³Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İçişleri Halk Komiserliği (NKVD SSCB, Narkomvnudel) - SSCB'nin suçla mücadele ve kamu düzenini korumak için devlet yönetiminin merkezi organı, 1934-1943'te (3 Şubat'tan Temmuz'a kadar bir ara ile) 20, 1941) - ayrıca devlet güvenliğini sağlamak için kurulan kurumdur(V.V.Rybnikov, G.V Aleksushin. 2007, s 35).

Partisi” yazısında bununla ilgili şu cümleleri görebiliriz: “Rus partilerinde olduğu gibi *AlaşPartisi*’nde bir merkez komitesi olmamasına rağmen Orinbor’da oluşturulan ilk Tüm Kazak Kongresini düzenleyen kişiler tarafından tercih edildi ve desteklenerek kuruldu. Ve o kişiler üyesi olarak partiye dahil olmuştur.” (“Kazak” gazetesi, 1917, s 235).

Alaş Partisi’nin yayımlanmamasına rağmen belli bir ölçüde hazırlanmış bir sözleşmesi (tüzük) vardı. Partinin il komitesinin Semey’de kurulmasıyla bağlantılı olarak “Kazak” Gazetesi’nde yayınlanan makalede bununla ilgili aşağıdaki bilgileri görebiliriz: *Alaş Partisi*’nin tam sözleşmesi Orinbor’da yapılmakta ve hazır olduğunda kamuoyuna sunulacaktır. Mevcut durum da *Alaş Partisi*’ne üye olarak komitenin talimatlarına uymaktan çekinmeyen, programın sorunlarını eyleme dönüştürmeye çalışan kişiler alınacaktır.

Alaş programından sapmayan, yalan söylemeyen, hakikatten geri adım atmayan, yakınlığa ve akrabalığa sırt çevirevilir, dünya işleriyle ilgilenmek için kendini satmayan namuslu, adil bir insan bu partiye katılır. Dış görünüşü farklı, baktığında işi farklı olan, sözleriyle eylemlerine uymayan, *Alaş* yolundan sapan, tartışmaya açık olmayan, korkak, değişken bir karaktere sahip bir insan *Alaş Partisi*’ne katılamazdır. *Alaş Partisi*’ne katılmak isteyen kişinin bu şartları düşünerek dilerse katılabilir. (“Kazak” gazetesi, 1917, s 235). Bu yukarıdaki cümlelere bakarsak yayınlanmasada *Alaş Partisi*’nin belli tüzüğünün olduğuna emin olabiliriz. Şimdi de partinin program üzerine duralım.

2.2. *Alaş Partisi*’nin Programı

Kazakistan’da Sovyet Birliği kuruluş süreci devam ederken, *Alaş Partisi* programının projesi 21 Kasım 1917 tarihinde “Kazak” gazetesi’nin 251. sayısında yayınlanmıştı. Birinci Genel Kazak Kongresi kararlarına göre Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baitursynov, Eldes Gumarov, Esengali Turmukhametov, Gabdulhamit Jundibaev ve Gazymbek Birimjanov tarafından hazırlanan parti programının projesi on maddeden oluşmaktadır. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

I. Ülke Bilgisi. Rusya, demokratik ve federal bir ülkedir. Demokrasinin anlamı, devletin halk tarafından yönetilmesidir. Federasyon, akran devletler anlamına gelir. Federal cumhuriyette her devletin yapı temeli ayrı ama birlikte olmuştur. Her devletkendinden sorumludur.

Bu maddeyi modern siyasî terimlerle yorumlarsak, *Alaş Partisi* devletlerin yapısal sorunlarına Rusya'nın eşit ("akran") devletlerin federal bir birliği olmasını, ona üye olan her tebaa (akran devletler) kendi egemenlik hakkına (yapısı ayrı) sahip olmasıyla birlikte federal devlet birliğinin çıkarlarının korunmasında "birlik olmayı" talep etti.

II. Yerel Özgürlük. Kazakların yaşadığı tüm bölgeler birbirine bağlıdır. Ülkeyi kendileri yönetir ve Rusya Federasyonu'nun bir organı olur. Sırası gelirse şimdilik Kazak özerkliği yakın yerleşen halklarla birleşmek ya da hemen bağımsız bir cumhuriyet olmaktı... *Alaş Partisi*, hep adalet tarafında zayıflara yoldaş, zalimlere düşman olacaktır. Tüm gücünü iyilik yapmaya harcar ve hep halkı destekler.

Alaş programı projesinin bu maddesinde iki temel hedef tanımlanmıştır. Birincisi, Rusya Federasyonu'nun bir parçası (organı) olması gereken Kazak özerkliği, tüm Kazak halkının yaşadığı topraklara (Kazakların yaşadığı bölgelerle ilgili) sahip olacak ve eşit haklara sahip olan federasyonun bir üyesi olarak zarar gelirse, Kazakistan bağımsız bir devlet olarak ayrılacaktır (hemen ayrı bir cumhuriyet olur). İkinci olarak, *Alaş Partisi*, kendine özgü siyasî faaliyetlerinde iyiliği destekleyici, adaletten yana ve şiddete karşı olacaktır.

III. Temel Bir Hak. Rusya Cumhuriyeti'nde dine ve kana ne olursa olsun, erkek veya kadın fark etmez, insan hakları eşit olmak.

Toplantı yapmaya, halkı bir araya getirmeye, ilan yapamaya, gazete ve kitap yayınlamaya özgür olmak. Devlet istemeden ve yargılamadan tutuklamamak.

IV. Din. Din, devlet işlerinden ayrı olmak... Din hakları da eşit olmak... Din konusunda özgür olmak... Kazaklarda müftülük olmak...

V. Otorite ve Hukuk. Her halkın hukuk ve otoritesi durumuna göre olması... Hâkimin de yerel halkın dilini bilmesi... Her zaman Kazakların yaşadığı yerde Kazak dilinin olması...

VI. **Ülke Savunmak.** Ordu, bugün olduğu gibi ülkeyi korumak için kullanılmaması... Askerlik çağına gelmiş gençler yurttan yetiştirilmek ve hizmet vermek... Askerlik görevini Kazak polisleri şeklinde yapmak...

VII. **Vergi.** Maddi duruma ve gelire göre, zenginden zengine, fakirden fakire adalet yoluyla dağıtım.

VIII. **İşçiler.** İşçiler kanunun koruması altında olmak. (Kazak topraklarında çok az fabrika var, dolayısıyla Kazak işçi de az. *Alaş Partisi*, işçilerle ilgili sosyal ve demokratların Menşevik grubun programını destekliyor).

IX. **Bilim ve Eğitim.** Eğitim kurumlarının kapıları herkese açık ve ücretsiz olmak. Halka genel eğitimin yayılması. İlköğretim okullarında anadilinde eğitim görmek; Kazak dilinde orta öğretim okulları ve üniversiteler açmak; eğitim yolu özerklik şeklinde ayrı olmak: devletin eğitime karışmaması; öğretmenlerin, profesörlerin seçimle atanması; ülkede kütüphanelerin açılması...

X. **Arazi Sorunu.** Kurucu Meclis temel yasayı çıkardığında toprak öncelikleyerek halka verilsin... Kazak, toprağı oturduğu yerden alıp yerleşene kadar başka yabancıların gelmemesi; daha önce alınan yerlerin Kazaklara geri verilmesi; Kazaklara ait arazileri yerel komitelerin kesmesi, arazi ölçmek, arazinin toprağı ve ekonominin türüne göre yapmak... Türkistan'da toprakla birlikte suyun da kesilmesi; arazi, Kazakların evlerine değil, köy-bölge, akraba grubuna göre alınması...

Arazi kanununda arazi satışı olmaması, herkesin kendisi için kullanması...

Toprağın cevheri, tahılı ve serveti hazineye ait olması... Ağaçlar ve tüm yeşillik (orman ve koru) devlete ait olması...

Boyut açısından küçük, içerik açısından derin bu program projesi, 1917 yılın Kasım ayının ortalarında yapılan Kongre seçimlerinde *Alaş Partisi*'nin büyük bir başarı elde etmesini sağlamıştır.

2.3 Sovyet Hükümeti'nin Kurulması Sırasındaki Alaş Partisi ve Alaşorda Hükümeti'nin Faaliyetleri

Ülkedeki güçlerin köküyle birlikte değişmesinin nedeni, bolşeviklerin çoğu yönettiği hükümeti Sovyetlerin eline geçmesini sağlamıştı. 26 Ekim 1917 tarihinde Petrograd garnizonu ve ülke başkentinin işçileri Kerenskiy'i yöneten hükümeti

devirmek amacıyla aktif olarak silahlı bir ayaklanma yürütürken Sovyetler'in Tüm Rusya Kongresi açılmıştı. 690 kongre delegesinin yaklaşık dörtte üçü ülkedeki iktidarın Sovyetlere geçmesini desteklemişti. Bu nedenle Lenin'in kongre adına İşçilere, askerlere ve halka yazdığı beyannamede: *‘‘İşçilerin, askerlerin ve halkın çoğunluğunun iradesine dayanarak, Kongre iktidarı alacaktır’’* denilmişti.(Lenin V.İ. Tüm Eserlerin toplanması, 1977, s. 11,).

Kongre tarafından V.İ. Lenin'in önerisi üzerine kabul edilen beyannamede, *‘‘yerel bölgelerde tüm hükümetin işçi, asker ve vekilleri Sovyetler'e devredileceği’’* vurgulanarak söylenmişti. Kazakistan gibi bir ülkenin etnik bölgelerinin insanları için yayınlanan *‘‘Sovyet Hükümeti, Rusya'da yaşayan tüm uluslara kendi kendini yönetme hakkının verilmesini sağlayacaktır.’’* vaadi özel bir önem taşımıştır.(Lenin V.İ. Tüm Eserlerin toplanması, 1977, s. 11).

Kongre tarafından kabul edilen Barış ve Toprak Kararnameleri, yeni hükümetin kurulması için büyük önem taşımıştı, çünkü nüfusun çoğunluğunu oluşturan basit köylülerin Sovyetler'e olan güvenini çarpıcı bir şekilde artırmıştı.

Birkaç gün sonra (2 Kasım'da) Sovyet Hükümeti tarafından yayınlanan Rusya Halkları'nın Haklar Beyannamesinde, ülkede yaşayan halklara eşitlik, kendikendini yönetme, hatta ayrı bir ülke kurabilecek kadar özyönetim hakkının verileceği söylenmişti. Aynı yılın 20 Kasım'ında Sovyet Hükümeti tarafından kabul edilen "Rusya ve Doğu'nun Tüm Müslüman İşçilerine" beyannamesinde de buna benzer bir vaat verilmişti.

Ekim Devrimi'nin zaferi sonrasında Sovyet Hükümeti'nin etnik sorununu adil çözmeye böylece söz vermesi, aynı zamanda Sovyetler'in tüm Rusyalı II. Kongresi'nin halka verdiği beyannamesinde, yeni Hükümet *‘‘Feodal, komünal ve manastır topraklarını basit yerli halk komitelerine vermesini sağlayacaktır. Ordunun tam demokratikleşmesini gerçekleştirecek, askerlerin haklarını koruyacak ve üretim üzerinde işçilerin kontrolünü sağlayacaktır. Kurucu Meclisinin zamanında toplanmasını sağlayacak, şehirlere tahıl ürünlerini ve köylere en gerekli ihtiyaçları getirmesine yardım edecektir.’’* diye açıklama yapması, I. Dünya Savaşı sırasında

daha da güçlenen sosyal ve ulusal baskının yükünü taşıyan işçilerin tarafından destek görmüştü.

Alaş Partisi’nin liderleri ise, şimdiye kadar Kazakistan’ın hem en önemli hem de en güncel sorunlarını (ulusal ve devlet inşası, toprak, göçmenler, Kazak ve Rus askerlerinin şiddeti vb.) çözemeyen Geçici Hükümet’e güvenmek yerine yukarıda belirtilen sorunlarını sınıf ilkeleri temelinde çözmeye söz veren Sovyet Hükümeti’ne şüpheyle bakmıştı.

Tüm Rusya perspektifinden bakıldığında siyasî güçler, monarşistlerden liberaller ve sosyalistlere kadar Ekim Devrimi’nin zaferine karşı birlik oldular. Buna benzer durum Kazakistan’da da gelişmişti. Bu nedenle ülkede Sovyet Birliği’nin kurulması, daha önce hem söylendiği hem yazıldığı gibi ‘‘tören’’ (Lenin’in tanımı) şeklinde gerçekleşmedi, aksine çok zor ve karmaşık bir süreç idi. Bu süreç Ekim 1917 yılının sonundan Mart 1918 yılının başlarına kadar devam etmiş ve dört aylık bir dönemi kapsamıştı.

Kazakistan’da Sovyet Hükümeti’nin kurulmasında bolşeviklerden etkilenen yerel güçler, Birinci Dünya Savaşı cephelerinden gelen askerler ve şehir garnizon askerleri önemli bir rol oynamıştı. Bolşevizm de dahil olmak üzere genel sosyalist fikirleri kabul etmeyen Kazak liberal-demokratik hareketinin liderleri, Kazan Devrimi’nden çok önce, özellikle *Alaş Partisi*’nin doğuşundan sonra, Kazakistan’ın sosyo-ekonomik ve siyasî gelişimine ilişkin programatik ilkelerini yaymışlardı.

Petrograd’da Devrim kazanıldığında Kazakistan’da Kongre Meclisi milletvekillerinin seçimi esas olarak belirlenen 12-18 Kasım tarihlerinde gerçekleşmişti. Bundan sonra seçimler sadece Jetisu ve Syr Darya illerinde yapıldı. Bunun öncesinde tüm partiler ve siyasî kuruluşlar adaylarını sunmuş ve gerekli hazırlıkları yapmışlardı. Sadece Bolşevikler bu işin dışında kalmıştı. O dönemde bölgenin Bolşevikleri Birleşik Sosyal ve Demokratik İşçi Partisi örgütlerinden ayrılarak kendi parti örgütlerini kurma dönemini yaşıyorlardı. Ayrıca, o zamanlar Bolşevikler için Kongre Meclisi aracılığıyla hükümetin gücü için savaşmaktansa doğrudan bir devrime hazırlanmak daha da önemli kabul ediliyordu.

O zamanki basının haklı olarak yazdığı gibi, diğer partilere göre Alaş'ın seçim öncesi programı, Kazakistan'ın sosyo-ekonomik ve toplumsal-politik yaşamının özelliklerini dikkate alarak, ciddiyeti ve dürüstlüğü ile ayırt edildi. Örneğin, o dönemde Orınbor'da yayınlanan “Yuzhny Ural” gazetesi, Alaş'ın seçim öncesi programını değerlendirerek 2 Aralık 1917 tarihinde şöyle yazmıştı: *“Alaş demokratik ve radikal bir partidir, Halkın Özgürlük Partisi'nden farkı, kilisenin devletten ayrılmasından yana olmaya karşı, federal demokratik cumhuriyet ve özel toprak mülkiyeti talep etmektedir”*.

Bireysel bölge ve ilçelerde yapılan seçimler aşağıdaki sonuçlar vermişti: Kostanay bölgesinde Alaş-72745 oy, eserler- 51245, RSDJP- Menşevikler-3465; Irgız bölgesinde Alaş-55349, eserler-181, RSDJP- Menşevikler-1516; Aktöbe bölgesinde Alaş-28202, eserler-12114, RSDJP- Menşevikler-1736, Torgay bölgesinde Alaş-54978, eserler-210, RSDJP- Menşevikler-41 oy kazanmıştı (Güney Ural. Orenburg. 1917, 10 Kasım ve 2 Aralık; Halk işi. Orenburg, 1918, 31 Temmuz; “Serbest konuşma”. Semipalatinsk. 1918.31 Ocak; “Yaitskaya özgürlük”, Uralsk. 1917. 10-25 Aralık).

Sonuç olarak, Torgay ilindeki Kongre Meclis milletvekillerine ayrılan beş yerden *Alaş Partisi* üçünü, ikisini de Eserler partisi kazandı. Semey bölgesinin aynı adlı ilçesinde *Alaş Partisi*-59331, Eserler-3375, Kazaklar (Kazak-rus)-1910, diğer 10 parti ve örgüt ise sadece 1300 oy kazanmıştı (K.Nurpeysoğlu, 1995, s 139).

Oral bölgesinin İlbişin ilçesinde Alaş-75544, Kazaklar-19571, solcu eserler-1325, eserler-125 oy kazandı. Sadece Oral şehrinde Kazaklar-7248 oyla birinci oldu, ikinci sırada eserler-2737, üçüncü sırada *Alaş Partisi* 976 oy kazandı (K.Nurpeysoğlu, 1995, s 139).

Kazakistan'daki Kongre Meclis milletvekilleri seçim sonuçlarını değerlendirirken, bunun Petrograd'da Ekim (Kazan) silahlı ayaklanmasının kazanılması ve (V.I. Lenin liderliğindeki) Merkezi Sovyet Hükümeti'nin kurulması durumunda gerçekleştiği unutulmamalıdır. Ekim (Kazan) Devrimi'nin zaferi, Sovyet Birliği ile muhalifleri arasındaki ilişkileri zorlaştırdı.

Sovyet sistemini baştan kabul etmeyen Alaş, siyasî olayların doğal gelişimi sırasında Bolşevizme karşı çıkan güçlerin tarafına geçmişti. Kazakistan ve Orta Asya'da Bolşeviklere karşı direniş düzenleyen bir merkez bile olmadı. Antisovyet güçler dağıldı ve parçalandı. Ulusal bölgelerdeki demokratik güçler ve onların siyasî örgütleri, Sovyet Birliği ve Bolşevizme karşı ortak bir mücadele yolu belirleyemediler. Demokratları saymadığımızda bile Kazakistan'daki Kazak-Rus kuvvetlerinin liderleri, Güneydoğu Kazak Kuvvetleri Birliği'ne katılmalarına rağmen, Sovyetler'e karşı mücadeledeki eylemlerini koordine edemediler. Ural Kazakları kendilerini Orınbor Kazak ordusundan bağımsız tuttu. Orınbor Kazak ordusu, Sibiry ve Jetisu Kazakları ile yakın ilişkiler kurmak konusunda isteksizdi.

Alaş Partisi liderleri arasında bile Sovyetler Birliği'ne karşı ortak mücadele fikri ve bu mücadelenin taktikleri hemen şekillenmedi. Bölge liderleri, mevcut siyasî duruma ilişkin kişisel değerlendirmelerine dayanarak Sovyetler'e karşı savaşmanın yöntemlerini ve yollarını belirledi.

Alaş'ın güney kanadının liderleri Mukametzhan Tınıshbayev ve Mustafa Çokayoğlu, Şuro-i-Ulema ve Şuro-i-Islamiya Partileri'nin Bolşevizme karşı mücadeleyi tüm Türkistan çerçevesinde yönetme önerisini kabul ettiler. Bu nedenle, M. Tınıshbayev Türkistan Özerklik Başbakan'ı oldu (tarihte "Kokan Özerkliği" olarak bilinir), Mustafa Çokay Türkistan Özerklik Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı (resmi adı Türkistan Özerkliği, Geçici Hükümetin Dış İlişkiler Bölümü Başkanı). O sıralarda, G.N.Potanin yöneten Sibiry otonomistlerinin hükümeti ve Sibiry Bölgesel Duma'nın altına *Alaş Partisi*'nin merkezi liderliğinin temsilcisi Alihan Ermekov girmiştir.

Siyasî olayların gelişimini analize ederek, *Alaş* lideri A. Bökeyhanov ve A. Dutov'dankesin bir yardım gelmeyeceğini göz önünde bulundurarak, İkinci Tüm Kazak Kongresi Alaş Özerkliği'nin merkezi olarak belirlediği Semey'e taşınmaya karar verdi. Ve Khalel ve Jahansha Dosmukhamedov liderliğindeki batı *Alaş* grubu, Kazakistan'ın bu bölgesinde bile özerklik kurmak için elverişli bir durum bekliyordu...

Kazakistan'ın güney bölgelerinin bir parçası olan Türkistan bölgesindeki durum çok karmaşıktı. Ekim Devrimi sonucunda eski tarz Rus Devleti'nin çökmesi, ülkede bir baskı ve zorlama sisteminin kurulması, Bolşeviklerin ulusların kendi kendini yönetmesini sağlama vaadi imparatorluğun ulusal bölgelerinde özerklikler kurmayı planlayan siyasî güçlerin önündeki engeli aşmak için fırsatlar yaratıyor gibiydi. Türkistan (Kokan) Özerkliği²⁴ ilan eden Kokan şehrinde düzenlenen bölgesel IV. Acil Müslüman Kongresi'nde (26-29 Kasım 1917 tarihi) Mustafa Çokayoğlu yaptığı açıklamada: *“Merkezde yaşanan olaylar, dış bölgelerin kendi kendini kurtarmasını ve Büyük Ulusal Devrim'in desteğini sağlamayı düşünmeye zorlamaktadır. Ekim Devrimi'ni yaşayan Rusya ve Türkistan'ın kendi kaderine sahip çıkması gerekiyor.”* (Türkistan gazetesi, 1917y).

Mukametzhan Tınıshbayev, Özerk Türkistan Geçici Hükümeti (Kokan Özerkliği'nin) Başkanı ve İçişleri Bakanı olarak seçildi. Bu kararın temeli, M.Tınıshbayev'in Geçici HükümetTürkistan Komitesi üyesi olarak popülaritesiydi. Mukhametzhan Tınıshbayev, Başbakan olarak bu görevi kısa sürede gerçekleştirmenin sakıncalı olduğunu fark etti. Aşağıdaki faktörler onun böyle bir sonuca varmasının temeliydi: özerkliğin ayağa kalkması için önemli bir neden yoktu; Türkistan'ın (Kokan) özerkliği²⁵ilan edilir edilmez önde gelen isimleri arasında bir tartışma başladı; Özerkliğin savunmasını eski suçlu Irgash Kurbashi liderliğindeki silahlı gruplara emanet etmek, o bölgedeki siyasî durumda keskin bir değişikliğe neden oldu. Ayrıca, ekonominin düşmesi ve özerklik yerlileri yiyecek sağlamanın zorluklarını bazı siyasî güçler, liderliğindeki diğer ulus temsilcilerinin (her şeyden

²⁴Bölgedeki Müslümanhalklarını ki yüzüaşkıntemsilcisi, IV-Türkistan Bölgesel Müslüman Kongresi'ne delege olarak katıldı. Kongre, Türkistan'ı RSFSR ile dayanışma için de bölgesel bir özerklik olarak ilan etti ve anakoşullarını yakında toplanmasıgereken Türkistan Meclisineverdi.Kongre, 28 Kasım tarihinde Türkistan bölgesini Türkistan Özerkliği (adı-Mukhri) olarak ilan etti ve TürkistanMeclisi toplanıncaya kadar siyasi iktidarı, geçici olarak Türkistan Konseyine devredeceğini açıkladı. Geçici Hükümet Konseyi'ne 54 kişi seçildi. Bunların arasında, çoğunlukla Kazakların yaşadığı Syr darya ve Zhetisu bölgelerinden 2 temsilci vardı. 12 kişiden oluşan Türkistan Geçici Konseyi, Türkistan Özerkliğini yöneten M.Tynyşbaev Geçici Hükümeti onayladı. Mektup, 1918 yıl 24 (II) Şubat'ta Mustafa'ninkendi imzasıyla "Dağın İçinde" yazılmıştır.Mektup, 18 Mart 1918'de SakenSeifullin tarafından "Tar Zhol Taygak Keşüv " eserinden yayınlanan "Sariarka" gazetesinin 34. Sayısından kopyalanarak yayınlanmıştı. Mektubun alıntıları M. Koigeldiev tarafından 1993 yılında "Aqikat" dergisinin üçüncü sayısında yayınlanmıştı.

²⁵1918 yılının ocak ayının başında Bolşevikler, silahlı kuvvetlerle Kokhan özerkliğini yok etmiştir.

önce M. Tınıshbayev) görevleri ile açıklayarak, Özbekler ve Kazaklar arasında bir ateş yakacak kadar ileri gitti.

Tüm bu koşullar göz önüne alındığında, M. Tınıshbayev hükümetin liderliğini bırakmaya karar verdi. M. Tınıshbayev'in hareketinin bir başka nedeni de vardı; Jetisu'daki Geçici Hükümet'in komiserliğini yapan Orest Aveniorovich Shkapsky, Bolşevikler ve eserlerden oluşan Türkistan Halk Komiserleri Konseyi'nin görevinden almasıydı (Bizim gazete (Hamma razeta), Taşkent, 6 (19) Aralık, 1917). Sovyet yetkilileri M. Tınıshbayev'i baskı altına alabilir ve tutuklayabilirdi, çünkü o sırada O. A. Shkapsky ile birlikte Jetisu'daki Geçici Hükümet'in komiseriydi.

M. Tınıshbayev'in Hükümet Başkanlığı'ndan istifa etmesinden sonra, yerine geçen Mustafa Şokayoğlu'nun Kokan şehri ve bölgesindeki saltanatı uzun sürmedi. Onun kabinesindeki gerçek güç, Irgash halkının elindeydi. Albay I. Zaitsev liderliğindeki Hiva Hanlığı'na hizmet eden Orınbor Kazakları'nın yardım umutları yerine getirilmedi ve onun müfrezeleri Kızıl Muhafız kuvvetleri tarafından yenildi. Ayrıca, güçlerini abartan Irgaş milisleri, Kokan kalesinde yerleşmiş olan Sovyet askeri oluşumları ile sık sık silahlı çatışmalara girdi.

Ortalık karışmaya başlamıştı; Türkistan'daki Sovyet liderliği, Mustafa Çokayoğlu başkanlığındaki hükümete bir ültimatoma ilan etti. M. Çokay Kokan'dan kaçarken yazdığı bir mektupta²⁶ bunu şöyle anlatıyor: “31 Ocak gündüz saat 14:00'da Kokan Bolşevikler'in bize verdiği ültimatomdan bahsederken silahın sesi geldi. Silah ateşleyerek savaş açan Bolşeviklerin askerleriydi.

Bolşevikler'in bu davranışı, ültimatomlarında belirten koşullarına karşı çıktı. Ültimatomun şartlarını tartışmak için üç saatlik süre belirlediler ve bu süre ancak iki saat yirmi dakikada sona sürdü.

Böylece, Bolşevikler anlaşmayı bozarak kendi yollarını kendileri kapattılar... Şura-ı İslam evinde toplanan halk, Bolşevik askerlerin yaklaştığı haberini alınca dağıldı...Bolşevikler'in silah seslerini duyan Müslümanlar, ellerinde silahlarıyla sokaklara çıkmaya başladılar. Daha önce hükümetin Bolşevikler'e, karşımıza

silahlarla çıkmayın, bundan sonra da anlaşabiliriz demesini dinlemediler. Kokan'da yaşanan üzücü olayın siyasî nedenlerini baştan sona yazmaya zaman yetmez. Bu yüzden bu yerlerde yaşanan olaydan sonra sadece yaşadığım durumu sunmak istiyorum. Yakından ve dikkatle bakarsanız, birtakım siyasî olayları farkederseniz.

Bolşeviklerin silahından kaçarak Kokan şehrindeki kardeşlerin arasında 10 gün geçirdim. O birkaç gün içerisinde karşılaştığım zorlukları, düşmanım olsa bile Bolşevikler'e Allah göstermesin...Irgaş bir eşkıya lideri olduğunda ve Sartlar, Bolşevikler ile Kokan'da bir savaş başlattığında, kazanacaklarını bile düşünmediler. Bu yüzden, sart zamanı olarak kaldı, İrgaş'ı Han olarak ilan edeceğiz; Fergana'dasartlardan başka kimse kalmayacak,Kazaklar ve Bolşevikler arasında hiçbir fark (farkı-özerklik) yok; Nogay ise bir Müslüman değildir, çünkü Kokan'da bir Nogay hocasının kibleye ayak ayağa yatarken uyuduğunu gördük diye sartlarinsartlar dışında herkesi öldürmeye kararlıydı ve ellerinde bıçak, balta, tırpan, ip ve hançer alarak elini kollunu sallaya sallaya geziyordu.''(S. Seyfullin “1977, s 143-144).

Mustafa Çokay'ın bu mektubundan sonra hükümetten tamamen gitmesi bir yanda Bolşevikler'in, diğer yanda Irgaş halkının dikkatini çektiğini görüyoruz. Türkistan (Kokan) özerklik hükümetinin liderliğinden zorla ihraç edilen Mustafa Çokay, hayatı boyunca bir Türkistan Devleti kurma fikrinden vazgeçmedi. Bunun gerçekleşmesi için elinden gelen her şeyi yapmıştı.

Alaş Partisi'nin Syrdarya örgütünün siyasî yönü büyük ölçüde aynı fikre dayanıyordu. Bu fikir Mustafa Çokay'ın zihnine o kadar hâkim oldu ki, hem Rusya'yı yöneten A. Kerensky'nin hükümetindeki bakanlık pozisyonunu hem de Bolşeviklerin Türkistan'da Sovyet Hükümeti'ne liderlik etme teklifini de reddetti (A. Alimcanov, 1992, s 14).

M. Tımışbayev'in Jetisu'ya göç eden ve M. Çokay'ın dış göçe (Gürcistan-Türkiye-Almanya-Fransa'ya gitmesinin bir sonucu olarak, Alaş'ın güney kanadı 1918 yılın baharında pratik olarak dağılmıştı. Üyelerinden bazıları aktif siyasî görevden ayrıldı, diğerleri Bolşevikler'in tarafına geçti ve Jetisu bölgesindeki Alaş örgütünün önemli üyeleri İbrayım Jaynakov, Otınşı Aljanov, Tölebay Düisebayev

vb. Çine geçip, oralarda Bolşevikler'e karşı silahlı direniş örgütleme girişimleri yaptı. (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkan Arşivi, vakıf. 811. op.24, iş. 144. s. 9).Böylece, Alaş'ın güney kanadı, Sovyet hükümetine sadece üç ay boyunca aktif olarak direnebildi.

Sibirya'nın bölgesel duması çerçevesinde Sovyet'e karşı Alaş'ın Sibirya otonomistleriyle kuran iş birliği kısa sürdü. Sibirya Özerkliği'nin bir organı olarak Sibirya Duması'na olan güveni ifade eden Alaş'ın liderleri, yakınlaşma yoluyla, Sibirya'da Kazak Özerkliği fikrini uygulamanın yollarını bulmayı ve devlet inşasında deneyim kazanmayı amaçladılar.

7-15 Aralık 1917 tarihleri arasında Tomsk'ta olağanüstü bir Sibirya Kongresi düzenlendi. Sibirya Hükümeti, G. N. Potanin başkanlığındaki Sibirya Bölgesel Konseyi orada kuruldu. Bölge konseyi, Alaşorda'nın inşası için ikinci tüm Kazak kongresinin kararını destekledi ve Sovyet otoritesini tanımama kararını kabul etti (Sibirya işi, 30 Aralık 1917). Sibirya dumasının ömrü uzun sürmedi. 26 Ocak 1918'de Tomsk Sovyeti Başkanlığı kararnamesi ile Sibirya Duması feshedildi ve liderliğinin bir kısmı tutuklandı (V.A.Demidov, 1978, s 140).

Kazakistan'da çeşitli partilerin ve kamu kuruluşlar, Kongre Meclis'e vekil seçmek ve toplandığında ülke yönetiminin temel sorunlarını çözmek için siyasî bir mücadele yürüttüğü bir dönemde bolşevikler, diğer ülkeler gibi Kazakistan'da da tek parti sistemine dayalı bir Sovyet hükümeti kurmaya yönelik saldırıyı yürüttü. Sovyet Birliği, Kazakistan'ın tüm bölgelerini kolayca yenerek sorunsuz bir şekilde yerleşmediler. Devrimci güçlerin hâkim olduğu bölgelerde, yerel Sovyetler tamamen Bolşevikler'den yanaydı ve sağlam silahlanmış Kızıl Muhafızlar olan illerde hükümet, Sovyetler'de Bolşeviklerin çoğunluğu nedeniyle barışçıl bir şekilde yanaştı (Kazakistan'ın kuzeydoğu bölgelerinde, Syrdarya ve Bokei bölgelerinde), Kazan Devrimi'ne karşı çıkan güçler yerleştiler. (Beyaz Kazak birlikleri, merkezden Kazak karşı-devrimci güçleri, Alaş destekçileri vb.).Orinbor, Oral ve Jetisu bölgelerinde hükümet, silahlı ayaklanmayla kurulmuştur.

Geçici Hükümet'in çöküşü, yerel organlarından birinin iktidarını kaybetmesi, Bolşevikleri'n devlet inşası alanındaki ilk adımları ve yeni, kaliteli, sosyalist bir

toplumsal yapı kurmaya yönelmeleri, farklı siyasî partiler, Alaş da dahil olmak üzere yeni bir strateji ve taktik belirlemeyi gerektirdi.

Alaş 1917 yılının sonbahar ve kış aylarında siyasî bir parti olarak şekillenmeye başladı. Temmuz ayında düzenlenen ilk Tüm-Kazak Kongresi'nden sonra, Kazakistan'ın ayrı bölgesel merkezlerinde birimleri ve komitelerinde çalışmalar gerçekleştirildi.

Kornilov ayaklanmasının çökmesiyle birlikte Taşkent'te düzenlenen Türkistan Kazaklar Bölgesel Kongresi'nin delegeleri ulusal bir parti kurma fikrini desteklediler ve kongre delegeleri “Birlik Bayrağı” adlı bir Türkistan bölge gazetesinin yayınlanmasını gerekli görmüşlerdi (Türkistan sözü, 1917 y).

15-18 Eylül 1917 tarihleri arasında Zhakyp Akbaev ve Rayimjan Marsekov önderliğinde düzenlenen Semey Bölgesel Kazak Kongresi, Birinci Tüm Kazak Kongresi'nin kararlarını ve talimatlarını uygulama konularını tartıştı. Bölge kongresi delegeleri öncelikle Kongre meclisine sunulan adaylıkları iyice incelediler, ulusal milislerin oluşturulmasına büyük önem verdiler ve *Alaş Partisi*'nin bölge komitesinin ve yerel grupların kurulması konularını tartıştılar.

1917 Mart ve Eylül aylarında Oral, Torgay, Jetisu, Akmola bölgelerinde bu tür konuları tartışıldığı Bölgesel Birinci Kazak Kongreleri hakkında çok sayıda belge bulunmaktadır. *Alaş Partisi*'nin lideri A. Bökeyhanov ve bazı güvenilir ortakları, bazılarının çalışmalarında yer aldı. Örneğin, 11 Kasım 1917 tarihinde Semey'de yayınlanan "Delo" Gazetesi, 24 sayısında şunları yazdı: “31 Ekim de ulusal Alaş Partisi'ni (Akmola bölgesi büyüklüğünde) kurmak için Ombı şehrinde bir toplantı yapıldı. Bökeyhanov da dahil olmak üzere 100 kişi katıldı. Kongrede partinin Ombı şehrinde bölge komitesi kurulmasına karar verildi ve parti başkanı olarak A.D. Seyitov seçildi.

Alaş'ın Akmola Bölge Komitesi'nin kuruluşu hakkın da bilgiler, Dinmukhamet Adilov'un 24 Aralık 1928'de OGPU (Birleşik Devlet Siyasî Yönetimi) müfettişine verdiği yanıtla doğrulanır. Orada D. Adilov, Alışkhan Bökeihanov'un 1917 yıl ekim ayında Tom şehrinde düzenlenen Sibirya Otonomistleri'nin Kongresi'nden dönerken Ombı'da durduğunu söyleyerek şöyle dedi: “*Bökeyhanov*'la

tanışmak için bir araya geldiğimiz 50-60 kişiyi (çoğunlukla Ombı'da okuyan Kazak gençleri) hala hatırlıyorum. Kendisi düzenlediği Alaş Partisi'nin programını anlattı. O sırada tıp fakültesinde okuyan Alcanov ona karşı konuştu. Onu Aitpenov Mukash,doğru hatırlıyorsam, daha sonra Çekoslovaklar tarafından vurulan Köbekov (İskak) destekledi. Alcanov Kazakların üç cüzünü bir araya getiren Üç Cüz Partisi'nin olması gerektiğini söylemişti. Genel olarak, Alcanov'un destekçileri azdı, bu yüzden kaybetmişti.

Bökeyhanov'un konuşmasının ardından Alaş partisine kayıtlar başlanmıştı. Ben de dahil olmak üzere birçok kişi başvurdu. Bölge komitesi üyeliğine seçildim. Aidarkhan Turlybayev komite başkanlığına seçildi. Üyeleri hiç hatırlamıyorum ama Seyitov Asylbek ve Jumabaev Magcan'ın üye olduğunu hatırlıyorum.” (Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Komitesi Arşivi, iş 124, I bölüm, s.49).

"Kazak" gazetesi'nin 21 Kasım 1917 tarihindeki sayısında yayınlanan program projesinin yukarıda tartışılan projesi, bölgesel Kazak Kongreleri'nde yaygın olarak tartışılmış ve büyük ölçüde desteklenmiştir.

1917 yılın sonbaharında, *Alaş Partisi* liderliğinin kararına göre, ikinci Tüm Kazak Kongresi'ni toplamak için organizasyon komitesi kuruldu. Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursynov, Mirjakıp Dulatılı, Sagynyk Dosjanov ve Eldes Omarovda dahil edildi. Önümüzdeki kongrede tartışılacak ana ve benzersiz konulardan biri de Kazak Özerkliği meselesiydi. Şubat Devrimi'nden sonra A. Bökeyhanov'un Kazak özerkliği konusundaki görüşü niteliksel bir değişim uğradı. Eğer Şubat Devrimi'nin zaferinden sonraki ilk günlerde Kazakistan'ın kültürel özerkliğe ihtiyacı olduğunu düşünüyorsa, 1917 sonbaharında ulusal ve bölgesel özerkliğe ihtiyacı olduğunu gerekli bulmuştu. Buna dayanarak, bir yandan Alihan Bökeyhanov'un geçici hükümete olan inancı azalırken, diğer yandan kendisini deviren Kazan devrimini reddederek Bolşevikler'in Sovyet temelinde Kazakistan Özerkliği'ni kurma planına karşı çıkmaktaydı.

Alihan Bökeyhanov başkanlığındaki yukarıda bahsi geçen beş kişilik organizasyon komitesi, Kongre'nin toplanması arifesinde, 14-26 Kasım tarihlerinde "Kazak" Gazetesi aracılığıyla çok önemli iki çağrı yayınladı. 14 Kasım 1917'de

yayınlanan çağrıda, ülkedeki yaygın anarşiden kurtulmak için aralık ayında Orınbor'da genel bir Kazak Kongresi'nin toplanması ve Kazaklar için "ayrı milis" düzenlenmesi gerektiği belirtildiyse, 26 Kasım'daki ikinci çağrıda, Kazak özerkliği ve hükümeti olan Ulusal Konsey'in seçimi konuları açıkça gündeme getirildi.

“Kendimizi kendimizden korumak için denilen ‘‘Kazak’’ Gazetesinde 14 Kasım 1917 tarihli sayısında yayınlanan çağrıda, bize Genel Kazak Milisi’ni kurmak gerek...Eğer biz kendimizi koruyamazsak isyan sorun haline geldiğinde Kazak halkı mağdur olacak... Alaş’ın bir oğlu zor bir gün geçirmekte...Lütfen, mümkünse 5 Aralık’ta her bölgeden iki saygın yaşlı ve bölge komitesinden iki eğitilmiş kişiyi Orınbor’a gönderin.”

"Kazak" gazetesinin 26 Kasım 1917 tarihli sayısında yayınlanan çağrıda ise ülkedeki siyasî duruma şu değerlendirme yapıldı: "Rusya çürüyor, bir ayağı yerde, bir ayağı mezarda, ne olacağı belli değil, harabeye dönmüş, kökleri sökülmiş, herkes bildiğini yapıyor. Biri ölmemeye, diğeri devandalizme girmemeye çalışıyor. Biz Kazak-Kırgızlar olarak birbirimize sahip çıkmadan oturamayız. Böyle zor bir zamanda hukuk yok, yol yok, korunacak sığınak yok, herkes kendini koruyor. Öncelikle tüm gücümüzü ve çabamızı ölmek için kullanmamız, ikincisi malımızı yağmalamamaya, üçüncüsü de bu pisliğin içine girmemeye çalışmalıyız. Bilgilerini bilgesini ve yurttaşların toprağı için güç ve gayretini sarf edeceği yer burasıdır.”

Araştırmacı M. Koygeldiev'in haklı olarak belirttiği gibi, Alihan Bökeyhanov, Kazakistan'ın o dönemde çok etnikli bir bölge olmasının, özerkliğin yaratılmasında dikkate alınması gereken bir faktör olduğunu çok iyi anlamıştı. Bu konudaki düşüncelerini şöyle özetledi: *"Kazaklar olarak özerk olmak istiyorsak, önümüzde çözmesi zor bir bilmecemiz vardır. Oral, Torgay, Akmola ve Semei’de halkları çok karışık durumda; bu bölgelerde Kazaklar göçmenlerle karmakarışık yerleşmiştir. Göçmenlerle karışık olan Kazakları bırakıp, sadece Kazak olarak gideceğiz dersek, o illerdeki Kazaklar Rusların elinde kahr; Kazakları buradan götürürüz dersek, Kazaklar ata yurtlarını bırakmazlar. Bırakırsa doğrudur olmazdı; Kazak topraklarının en güzel toprakları da göçmenlerin oturduğu yerdir. Sonunda Kazak halkı bir özerklik olursa, oradaki göçmenlerle karışık Kazakları da götürebiliriz umudu vardır. Kazak milletimizin özerkliği artık yaşamla ilgili özerklik değil,*

toprakla ilgili özerklik olacaktır. İçimizden Ruslar bunu onaylıyor gibi görünüyor." (Akikat, 1991, №11, s.64).

Bu nedenle, 8-15 Ekim 1917'de Tom şehrinde düzenlenen güncel problem olarak Sibirya'nın özerkliğini inşa etme sorununu tartışan Tüm Sibirya Kongresi'ne Kazak bölgesinden Torgay, Akmola, Semey ve Jetisu illeri katıldı.

Bu isimlere ek olarak Alihan Bökeyhanov liderliğindeki Oral ve Bokei bölgesinden 9 temsilci katıldı. Kazak halkının temsilcileri, Kazakistan'ın geçici olarak Sibirya Özerkliği'ne katılacağını duyurdu. Kongre tarafından onaylanan Ekonomi Konseyi'ne, temel yasayı hazırlayan komiteye Kazak temsilciler de dahil oldu. Kongre tarafından seçilen Sibirya Konseyine Kazakistan'dan Kongre Meclisinin milletvekilleri Alihan Bökeyhanov, Mukhametcan Tynyşbaev, Khalel Gabbasov, Erejep İtbaev ve Sagyndyk Doszhanov dahil edildi. (Egemendi Kazakistan, 18 Ocak, 1992).

Kazak Devleti'nin kurulmasının (Kazak özerkliği) gündeme getirildiği dönemde bölgenin çok etnikli yapısı, özellikle bir buçuk milyondan fazla Rus ve diğer Slav halklarının yaşaması, yalnızca *Alaş Partisi*'nin değil, aynı zamanda *Üç Cüz Partisi*'nin liderlerini de çokrahatsız etti.

Üç Cüz Partisi'nin Kazak özerkliği hakkında, özellikle özerklik ve etnik gruplar arası ilişkiler konularındaki görüşlerin Alaş liderlerinin görüşleriyle bazen çeliştiği, bazen de yakınlaştığı görülmektedir. Sözlerimizi ispatlamak için, "Üç Cüz" Gazetesi'nin 2 Mart 1918 tarihli 7. Sayısında yayınlanan "Alaş Özerkliği" makalesinden alıntı: "*Kazak ve Kırgız, eğitim, sanat, bilim ve diğerlerinden çok uzak.Özgür olalı çok olmadı. Şimdi bu yeni dönem iyice oturmadan, özgürlük ve eşitlik dünyasında elimiz boş, çırılçıplak dağ gibi özerkliği nasıl tutabiliriz...Kazak-Kırgız halkımız çöle dağılmış kulanlar (hayvan türü) gibidir. Kulan'ı tehdit etmek ne kadar zorsa, bozkırdaki Kırgız-Kazakları özerkliğe ikna etmek bir o kadar zordur*".

Bazı çelişkilere rağmen, *Üç Cüz Partisi*'nin çok etnikli Kazakistan'ın özerkliğinin zorluklarını açıklama konusundaki görüşü, A. Bökeyhanov'un düşünceleriyle hemen hemen aynıydı. Bu söz konusu olan makaledeki şu yorumdan açıkça görülmektedir: "*Kazakların ayrı bir özerklik olmasına toprak ve suyunun çok*

uzak olmasıdır. Yani, Kazak ve Kırgız başı Astrakhan'da, sonu Çin'de. Ortasında da Ertis, Esil, Tobıl, Edil ve Jaiyk gibi uzun akan nehirler vardır. Ait olduğu tüm topraklarda, çok eski zamanlardan beri oraya yerleşen göç eden komşu Ruslar yaşıyor. Yani, buraya bize ne giriş ne bizden çıkış ne de köyün dışında oturmak var. Bu yüzden, onlarla çok iyi bir ilişkide ve sessizce oturamayız. Pek çok Rus, birkaç Rus'u, Kazaklarla kardeş olmaya müsaade etmez.'' (Üç Cüz'', Petropavl, 2 Mart 1918 y)

Ayrıca gazete yeni şunları yazmaktadır; "Kazak, göçebe, fakir, dedelerinin peşinde koşan, aşiret halinde yaşayan ve tarihte hiçbir zaman devlet olarak tanımlanmayan halktır..." diyerek, bunu şöyle özetliyor: "Her şeyi bırakarak, Kazak ve Kırgız ayrı özerklik olacağız diye herkese söylememiz ve ilan etmemiz, gökyüzüne silah sıkmak gibidir... Kısacası, bu korkunç zamanlarda, Kazak-Kırgız halkı, karışık komşularla el ele vererek ve Kazakları Sibiry'a veya Türkistan'a iterek kendi başının çaresine bakmazsa, özerklik kurmak tehlikesiyle karşı karşıyayız." (Üç Cüz'', Petropavl, 2 Mart 1918.) Üç Cüz Partisi'nin Kazak özerkliğine ilişkin bu görüşleri gazetede 1918 yılı mart ayı başında yayınlanmışsa da onlar 1917 yılı Kasım-Aralık aylarında yapılan özetlerdi.

Alihan Bökeyhanov ile yukarıda adı geçen Üç Cüz Partisi'nin Kazak özerkliği konusundaki görüşleri arasındaki benzerlikler ve çelişkiler nelerdir sorusuna cevap verecek olursak, özetle şunu söyleyebiliriz Çelişkiler A. Bökeyhanov, çok etnikli Kazakistan'ın ayrı bir özerklik haline gelmesi durumunda, aramızdaki Rusların bunu destekleyeceğini umuyor, Üç Cüz ise; "Pek çok Rus, birkaç Rus'u Kazaklarla kardeş olmaya müsaade etmez." dedi. A. Bökeyhanov, sömürge politikası sonucunda yıkılan Kazak Devleti'nin yeniden inşa edilmesi gerektiğini, Üç Cüz Kazakları ise yanlışlıkla Kazakların tarihte kendilerini devlet olarak ifade edemediklerini düşündüklerini ve yakında özerklik inşa edemeyeceklerini söylüyorlardı.

Alaş ve Üç Cüz Partileri'nin bu konudaki görüşlerinin benzerliği, G. Potanin liderliğindeki Sibiry aydınlarının bir Sibiry devleti kurma niyeti ve ona katılma ya da geçici de olsa bir parçası olma fikrinden belliydi. A. Bökeyhanov, Sibiry devleti içinde Kazak özerkliğinin inşasını nihai hedef için- bağımsız bir Kazak devletinin

restorasyonu için geçici bir önlem olarak anladı ve Sibirya'da yaşayan halklarla birleşmeyi metropolün sömürge politikasına karşı çıkmanın güçlü bir yolu olduğunu anlamıştı. Bu nedenle "Kazak" gazetesi'nde şöyle yazdı: *"Bu yazın (1917) yapılan komite seçimleri, Kazakların kendilerini yönetirken neler yaptığını gösteriyor: Aktif vatandaşların azlığını ve genel olarak halkın cahilliğini düşündük. İlk başta Sibirya'ya güvenerek, birlikte hareket edelim ve taşınalım, birbirimizin peşimizden giderek büyük bir devletin baskısından kurtulalım, bir ailece dağılarak ayrılalım... Türkistan, kendi başına bir özerklik olur... Özerk olmak, kendi başına devlet olmaktır... Kazak, Türkistan'la birlikte aynı özerklik olursa, özerklik arabasına hem deve hem de eşek bağlı olur. Tek arabaya binerek nereye gideceğiz?"* (Alihan Bökeyhanov, 1994, s. 263-264).

O zaman, yani 1917 yılının sonbaharında A. Bökeyhanov, Sibirya ile birlik olması gelecekteki Kazak Devleti'nin gelişeceğine sebep olacağına inanıyordu, ama Türkistan ile birlik konusunda çok istekli değildi.

Ayrıca Tom'da düzenlenen Tüm Sibirya Otonomistleri Kongresi'ne katılan Alihan Bökeyhanov ve Alimkhan Yermekov 12 Ekim 1917'de Semey'e gelmişler ve Kazak toplumunun orada toplandığı toplantı hakkında "Sarıarka" gazetesi'nin 1917 yılı 18-20 sayılarında yayınlanan Sultanmahmut Torgaygyrov'un *"Galihan'ın Semey Ziyareti"* makalesinde yer alan bilgiler delil olabilir.²⁷ Dinleyicilere bir konuşma yapan Alihan Bökeyhanov, üç tür özerklik olduğunu söyledi: *"1) Kan birliği; 2) Toprak birliği (yani, bölgesel açıdan.); 3) İş birliği."* diyerek Sibirya ile birleşme gerektiğine şöyle deliller verir: *"Sibirya'dan özerklik istersek, engellemeyecekler... Sibirya ile birleşirsek, Rusya'nın tüm özerk halkına hediye edebilecek kadar önemli olacağız. Hızlı olur, kimse sırada kalmaz. Sebep: Sibirya Özerkliği'nde çok sayıda Kazak vardır. Önemli bir ordu var, iyi bir eğitim ve kültür var ve Rusya'ya giden önemli ekonomik şeyler vardır."*

Ayrı bir özerklik istiyorsak, cahillikten başka hiçbir şeyimiz yoktur, bize büyük tencereden hiçbir şey kalmaz... Sibirya'nın küçük tenceresinden

²⁷ Bu belgeler tarihçi Mambet Koygeldiev tarafından 1991 yılında "Akikat" dergisinin 11. sayısında önsözle birlikte yayınlanmıştır.

ihtiyaçlarımızı karşılarız... Sibiry dumasında Yakutlara, buryatlara ve diğ er buratanalara katılarak eşit olacağız. Yerleşimciler, Kazak Özerkliğinde kalmaz. Aralarındaki Kazaklar da topraklarını onlara bırakmazlar. Sibiry'yla birlik olmaya hazırdır.' (Alihan Bökeyhanov, 1994, s. 375). A.Bökeyhanov, özerkliğ in Türkistan'la birleşmesine karşı olduğ unu şöyle açıkladı: *‘‘Türkistan'la birlikte özerklik kazanmak, göğ sünü taşla doldurup Ertis'e dalmak gibidir. Nedeni: bizde 10 kat cahil bir ülkeden umut edemeyiz. ’’* (Alihan Bökeyhanov, 1994, s.375). Diğ er bir deyişle A. Bökeyhanov Semey'deki raporunda, Türkistan ile birlikte özerk olmayı reddetmesini, o bölgenin halkının eğitimde geri kalması (10 kat daha cahillik), toplumsal ve siyasî yaş ama İslam dininin etkisi olduğ unu anlatmıştı.

Mirjakıp Dulatulu'nun 30 Kasım 1929'da OGPU (Birleşik Devlet Siyasî Yönetimi) müfettişine yazdığı ifadesi, 1917 sonbaharında Alihan Bökeyhanov'un Türkistan ile birlikte Kazakistan'ın özerkliğ ine karşı olduğ unu kanıtlıyor. Mircakıp Dulatulu şunları söylemiş: *‘‘Bökeyhanov'un görüşü şudur: Özbeklere ve diğ er Orta Asya milletlerine katılmak olmaz. Onların güçlü muhafazakarlıkları dinciliğı ve dini fanatizmleri vardır. Onlar yakın zamanda dindarların düş manlığından ve şeriatın baskısından kurtulamayacaklar. Onların Ekonomik durumları da özeldir ve kültür olarak bizden geride kalmıştır. İki körün birleşmesinden hiçbir şey çıkmaz. ’’* (Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Komitesi Arşivi,124, I. bölüm,s. 19).

M. Dulatulu açıklamasını böyle devam eder: *"Alihan Bökeyhanov'ı bir Kadet Partisi'nin üyesi ve Ruslaşmış biri"* diye suçlamıştı Kazak özerkliğ inden biraz önce kurulan Türkistan Özerkliğ i (Kokan) Hükümeti'nin bazı temsilcileri, (Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Komitesi Arşivi,124, I bölüm,s. 19). Ancak bu yanlış anlaşılma uzun sürmedi; Aralık 1917 yılında yapılan ikinci Tüm Kazak Kongresi'ne gelen Türkistan (Kokan) Özerklik Hükümeti'nin başkanlarından biri Mustafa Çokay, Kazakların yaşadığı tüm bölgeleri (ilk önce Türkistan-Kokan özerkliğ ine bağı Jetisu bölgeleri dahil), Kazakistan'ın bir parçası olması gerektiğ ini söylemişti.

Orınbor şehrinde 5-13 Aralık 1917 tarihindeki ikinci genel Kazak-Kırğ ız Kongresi'ne organizasyon komitesinin talimatına göre, her ilçenin önde gelen iki büyüklerinden, her bölgesel Kazak komitelerinden gelen iki temsilciden baş ka

yaklaşık 30 kişiye davetiye gönderildi. Bunların arasında Omar Karaşoğlu, Kayırşa Ametjanoğlu, Gabdolla Eşmuhambetoğlu, Ahmetjan ve Kojahmet Orazaiyoğulları, Kurmanbek Birimcanoğlu, Şakarim Kudaiberdioğlu, Mustafa Çokayoğlu, Ualihan Tanaşoğlu, Halel Dosmukhambetoğlu, Jahansa Dosmuhambetoğlu, Baktıkerei Kulmanoğlu, Şangerei Bökeioğlu, Esengul Mamanoğlu, Mukhametcan Tınışbaioğlu, Salık Karpıkoğlu vb. Ayrıca "Uran", "Sarıarka", "Birlik Bayrağı", "Tırışilik" gazeteleri ve yeni açılan topluluklardan birer temsilciler davet edilmişti.

Kongre komisyonu üyeleri A. Bökeyhanov, A. Baitursinov, M.Dulatulı, S. Doscanov ve Eldes Omarov, aktif çalışmaları sonucunda, genel Kazakistan'ın ikinci kongresinde yaklaşık 80 delege toplandı.

Kongre çalışmaları hakkında haber yayınlayan Taşkentli bir gazeteci şöyle yazdı: *“Kongreye 10 bölgeden, Oral, Torgay, Akmola, Semey, Jetisu, Fergana, Semerkant, Sırdarya, Hazar ve Astrakhan eyaletine giren Bokei Orda'dan yaklaşık 80 delege katıldı. Delegelerin çoğu iyi Rusça konuşuyor, Avrupa tarzında giyinmiş, orta ve yüksek eğitime sahiptir”* (“Özgür Türkistan”, Taşkent, 20 Ocak 1918.)

Kongre başkanlığına Bakytkerey Kulmanov (başkan), Alihan Bökeyhanov, Khalel Dosmukhambetov, Azimkhan Kenesarin, Omar Karaşev, sekreter olarak Dauletşe Kusepkaliyev, Mirjakıp Dulatulı ve Seyitazim Kadirbayev seçildi.

Kongrenin gündemi, yukarıda tartışılan *Alaş Partisi* program projesinin gerekliliklerinden ve ülkedeki sosyal ve siyasî değişimlerden kaynaklandı. Kongre'nin tartışması ve uygun kararlar alması için 10 konu önerildi. Bunlar: Sibirya, Türkistan özerkliği ve Güneydoğu Birliği hakkında; Kazak-Kırgız özerkliği; milisler hakkında, ulusal konsey; ulusal hazine, müftü meselesi; halk mahkemesi, köy yönetimi ve yemek meseleleriydi.

Bökeyhanov, H. Gabbasov, M. Çokay, J. Dosmukhambetov vb. hızla değişen bir durumda parti taktikleri ve kongre gündemindeki önemli sorunlar (özerklik, milis, ulusal konsey vb.) üzerinde konuşmalar yaptı ve tartışmalara aktif olarak katıldı.

Kongre, Khalel Gabbasov'un Kazak özerkliği ve milisleri hakkında hazırladığı konuşmayı dinledi ve bu konuda derin siyasî öneme sahip bir kararı onayladı. Bu bağlamda, 25 Ocak 1918 tarihli “Sarıarka” Gazetesi'nin 29. sayısında

yayınlanan "Genel Kazak-Kırgız Kongresi Kararı" başlıklı belgede şöyle denilmektedir: “Özerklik hakkında Khalel’in konuşmasını inceledikten sonra, Ekim ayının sonunda Geçici Hükümet’in kurulduğunu, Rus devletinde güvenilir ve otoriter bir hükümetin olmadığını, yönetim olmadığında halkın yıkılacağını ve birbirleriyle savaşıacağını tespit etti. İlgisizlik artacak, bütün ülke yozlaşmaya düşecek, halkın durumu her geçen gün daha da kötüleşecek, Kazak-Kırgız halkının başına da gelebileceğini düşünerek ve bir hükümet ihtiyacını göz önünde bulundurularak Tüm Kazak-Kırgız nüfusuna hükmedecek olan kongre oy birliğiyle şu kararı verdi:

1. Bökei ülkesi, Oral, Torgay, Akmola, Semey, Jetisu, Sırdarya bölgeleri, Fergana, Semerkant bölgeleri ve Amudarya bölgelerindeki Kazak ilçeleri, Hazar bölgesi ve Altay eyaletindeki komşu bölgelerin toprakları aynıdır; Kazak ve Kırgız halkının durumu, dili ve dini aynı olduğu için ulusal bir Özerklik kuracak;
2. Alaş özerkliğinin yer üstü suyu, toprağı ve yeraltı madeni Alaş’ın mülkü olsun;
3. Kazak ve Kırgızlar arasında yaşayan azınlık nüfusun hakları eşitlenecek. Alaş özerkliğine dahil olan tüm milletler sayılarına göre tüm kurumlara yerleştirilecek.
4. Alaş bölgelerini mevcut isyandan korumak amacıyla Geçici Ulusal Konsey kurulmalıdır. Adı Alaşorda olsun. Alaşorda’nın üyesi 25 olmak üzere, Kazak ve Kırgız arasındaki diğer halklara 10 yer bırakılacaktır.

Alaşorda’nın geçici olarak ikametgahı Semey şehridir. Alaşorda bugünden itibaren Kırgız-Kazak halkının iktidarını kendi eline alacaktır.(“Sarıarka”, 25 Ocak 1918, s 29).

Alaş Özerkliği’nin Alaşorda olarak adlandırılan (Alaş’ın ordası veya hükümeti) Millet Konseyi’ne 15 kişi seçilmişti: Ualihan Tanaşev (Bökeyordası), Khalel Dosmuhambetov (Oral bölgesi), Aydarhan Turlıbaev (Akmola bölgesi), Ahmet Birimjanov (Torgay bölgesi), Khalel Gabbasov (Semey bölgesi), Sadık Amanjolov (Jetisu bölgesi), Mustafa Çokay (Sırdarya bölgesi). Bölgeler dışında Alaşorda’ya Alihan Bökeyhanov, Jahansha Dosmukambetov, Alimkan Ermekov, Mukhametjan Tynyşbaev, Bakhıtkerey Kulmanov, Jakıp (Yakub) Akbaev, Bazarbai Mamytov ve

Otınsı Aljanov seçildi. Hükümetin bu 15 üyesine Kazak bölgesinin farklı bölgelerinden 15 kişinin daha milletvekili adaylığı kabul edilmiştir.

Alaşorda'nın (Alaş'ın ordası ve hükümetinin) başkanı alternatif bir durumda seçildi. Hükümet Başkanlığı'na Alihan Bökeyhanov, Bakhıtkerey Kulmanov ve Aidarkan Turlybayev olmak üzere üç kişinin adaylığı önerildi. Gizli oylama sonucunda A. Bökeyhanov 40, A. Turlybaev 20 ve B. Kulmanov 19 oy kazandı. En çok oy kazanan Alihan Bökeyhanov Alaş Özerklik Hükümeti Alaşorda'nın başkanı olarak seçilmiştir.

Kongre, Kazak milislerini oluşturma planını yaptı ve onayladı. Kongre kararı, her bölgedeki milis sayısını, bunların eğitimi ve gerekli malzemelerin (kıyafetler, bindiği at, silahlar vb.) sağlanmasını belirledi. Milisilerin kurulma amacı kongre tarafından şu şekilde belirlendi: *"Bugün ülkede huzursuzluk, savaş ve cinayetlerin olduğunu dikkate alarak, Kazak ve Kırgız halklarını bu tür vandalizmden korumak için durmadan milisiler oluşturmaya başlamak gerekiyor."*(*"Sarıarka"*, 25 Ocak 1918, s 29).

Böylece kongre, Alaş adında bir Kazak özerkliği yaratma ihtiyacını oybirliğiyle desteklemiştir. İkinci Tüm Kazak Kongresi delegesi olan Alaş özerkliğinin kaynağı Alimkan Ermekov'un sözleriyle: *"12 Aralık günü öğleden sonra saat 15:00'da Alaş özerkliği doğdu ve ezan okunarak isim verildi. Altı Alaş çocuğu aile oldu ve Alaş bayrağı çekildi. Her yerde yerleşen Kırgız-Kazak halkı ayrı bir ülke oldu. Vatansız halk, vatana sahip oldu"*(Alimkan Ermekov, *"Yaşasın, Alaş, yaşasın!"* Sarıarka gazetesindeki 22 Ocak 1918 tarihli makalesi).

Alaş'ın özerklik kongresi, şüphesiz ulusal-bölgesel ("ulusal", "yerel") bir temelde kurulduğu için büyük sosyo-politik öneme sahip bir olaydı. İkinci Tüm Kazak Kongresi delegeleri, ulusal-bölgesel Kazak Özerk Devleti'nin kurulmasında oybirliği gösterecekler de, resmi olarak ilan edilmesi (özerkliğin) konusunda bir bölünme meydana geldi. Bu durum bir devlet yapısı olarak yeni oluşan özerklik için tehlikeliydi, çünkü özerklik resmen ilan edilene kadar Kazak halkını ve bölgede yaşayan diğer halkları inandırmak ve Alaşorda Hükümeti'ni kabul ettirmek çok zor olacaktı.

Bu nedenle yukarıda "Sarıarka" gazetesinde bahsedilen (22 Ocak 1918, s. 28) Gabbas'ın (Kalel Gabbasov) "Alaş Özerkliği" başlıklı makalesinde: *‘‘Kazak ve Kırgız hükümeti ‘‘Alaşorda’’, Alaş (şimdiki yeni Semey) şehrine gelerek ve özerkliği ilan ettikten sonra Kazak-Kırgız çocukları, hükümetine hizmet etmeleri, yemin etmeleri, başka hükümete değil, öz hükümetine saygı duymaları gerekiyor’’* diye vurgulamıştı.

İkinci Tüm Kazak Kongresi'nde, özerklik ilan etmek için son tarih hakkında birkaç gün süren tartışmalar meydana geldi. Bu tartışmaların temelinde, bölgede yaşayan Rusların Kazak özerkliğinin ilanına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi ve Türkistan'da yaşayan Güney Kazakların ilan edilen özerkliğe dâhil edilip edilmemesi sorununun net bir şekilde çözüme kavuşturulması gerekiyordu.

Kongrenin toplanmasına ve çalışmalarına aktif olarak katılan Khalel Gabbasov'a göre, özerklik ilanı için son tarih ilkesi konusunda farklı görüşler ortaya çıktı. Birinci yön Alihan Bökeyhanov tarafından yönetildi. Destekçileri, Kazakistan'da yaşayan ve kongrede temsil edilmeyen Rusların fikri bilinene kadar özerklik ilanının ertelenmesi gerektiğini söylediler.... Jahanşa Dosmukhambetov liderliğindeki ikinci yön ise hemen hemen özerklik ilanını desteklediler. Hatta özerklik ilanı ile birlikte ayrı bir müftülüğün kurulması gerektiği belirtilerek demogojik deliller sunmuşlar ve Kazakların dini duygularını güçlendirmeye çalışmışlardır. Oy vermede çoğunluk birinci yönden yanaydı ama muhalifler bunu doğru bulmadılar. (Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Komitesinin Arşivi, 124, I bölüm, s. 137).

Daha sonra ulusal ve halk çıkarlarını kişisel siyasî noktaların üzerinde tutan Alihan Bökeyhanov liderliğindeki kongre delegeleri ile Jahanşa Dosmukhambetov liderliğindeki Oral bölgesi ve Bökei Ordası temsilcileri, Alaş'ın özerkliğini ilan etmek için son tarih konusunda ortak uzlaşma anlaşmasına vardı. Önceleri tüm Kazak topraklarının Türkistan özerkliğine dahil edilmesini savunan, daha sonra bu görüşünden vazgeçen Mustafa Çokay, iki tarafın görüşlerinin yakınlaşmasında olumlu rol oynamıştı. Kongre tarafından kabul edilen uzlaşma kararının ana maddeleri şunlardı: *" Birincisi Alaşorda, bir ay içerisinde Türkistan Kazaklarını Alaş'ın tamamına ilhak edecek ve bir ay sonra da ilhak olup olmadığı halka açıklanacak... İkincisi bir ay sonra Alaş balalı bir araya gelmezse ve diğer Alaş*

halkiğin özerklik ilan edilmezse, herkes kendi başının çaresine bakacak... Üçüncüsü ise Türkistan Kazakları bir ay içinde bize katılmazsa, Alaşorda'ya özerklik ilan etme hakkı verilmelidir''(Akikat, 1993, s.76).

İkinci Tüm Kazak Kongresi, Türkistan bölgesinde yaşayan Alaş özerkliğine katılıp katılmama sorununu tartışmak üzere Syrdarya bölgesindeki Kazakların dahil olduğu birkongrenin toplanması gerekli görüldü ve Bakhıtkerey Kulmanov, Mirjakıp Dulatulu ve Turagul Kunanbayev'i temsilci olarak gönderilmesi kararlaştırıldı. Alihan Bökeyhanov ve Mustafa Çokay bu konuda ortak bir bildiriye imza atmıştı. "Kazak" gazetesinin 18 Aralık 1917 tarihli 255 nolu sayısında yayınlanan bu bildiride şöyle deniyordu:

‘‘İkinci Genel Kazak-Kırgız Kongresi, tüm Alaş bölgesini birleştirmeye ve özerk hale getirmeye karar verdi. Türkistan Kazakları ile bu konuda anlaşmak için Alaş Orda ayın 5. günü Türkistan şehrinde Sırdarya bölgesinin kongresini topluyor. Kongreye birer temsilci gelsin. Mustafa Çokay ve arkadaşları, bu kongreye ayın 10. günü toplamıştı. Sonra da vazgeçerek ayın 5. günü olmasını istedi. Türkistan Kazakları ile görüşmeleri için Alaş Orda Hükümet'inden Bakhıtkerey Kulmanov, Mircakıp Dulatulu ve Turagul Kunanbaev'ı gönderir. Zamanın acil ve sorunun büyük olması nedeniyle, davet edilen temsilcilerin belirlenen tarihte kongreye gelmeleri gerekirdi.

Bu kongreye şu kişiler davet edilecektir: Basın aksakal Köldeyoğlu, İsufbek Basırgaoğlu, İbragim Kasımoğlu, İmamberdi aksakal, Sabırkul Aldabergenov, Maulenku İBaizakov, Aldiyarbak Rakımkulov, Azimhan Kenesarin, Muhametcan Tınışbaioğlu, Ergali Kasımoğlu, Almuhammed Kötibar oğlu, Sancar Asfendiyaev, Konırkoca Kocabekov, Serikbay Akaev, Gabdulrahmanbek Ozaev, Seyitjapar Baiseyitoğlu, Hoca Ahmet ve Ahmet Orazay oğulları, Sadık Ötekenov, Zulkırnın Seydalin, Aldibek Mangeldin, Mustafa Çokay, Auez Dosbologlu, Kalcan Kıratbayoğlu, Taşım Ainekeoğlu.”

Alaşorda Başkanı

Alihan Bökeyhanov ve Muatafa Çokay''(Alihan Bökeyhanov, 1994, s.268)

Alaşorda'nın temsilcisi olarak Syrdarya Kazakları kongresine katılan Mirjakıp Dulatulu'nun 1929'da OGPU (Birleşik Devlet Siyasî Yönetimi) müfettişine verdiği yanıtta belirttiği gibi, *“İkinci tüm Kazak kongresinden birkaç gün önce Kokan şehrinde Türkistan halkları temsilcilerinin kongresi yapılarak, Kokan özerkliği adı altında tarihe geçecek bir devlet kuruldu ve hükümet seçildi. Bunun hakkında İkinci Tüm Kazak Kongresi sırasında öğrendik. Kongrenin sonuna doğru Mustafa Çokay geldi. İlk başta ayrı bir Kazak özerkliği kurulmasına karşıydı ve kongre delegelerini Türkistan ile birleşmeye çağırdı. Bu nedenle, Türkistan Kazaklarının Kazak özerkliği hakkında fikirlerini öğrenmek için Syrdarya bölgesindeki Kazakların bir kongresinin toplanmasına karar verildi. M. Dulatulu'a göre, Syrdarya Kazak Kongresi delegeleri arasında sadece Sultanbek Kocanov, Türkistan Kazaklarının Alaş Kazak Özerkliğine katılması gerektiğini söyledi. Daha sonra bozkır Kazakları, Kazak özerkliğine katılma isteklerini dile getirdikten sonra, güneyli aydınlar da bu görüşü desteklediler”*(Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Komitesinin Arşivi, 124, 6. bölüm, s. 19).

Bolşevik Parti ve Sovyet hükümeti, ulusal devlet inşası sorununu çözmek için sınıflandırma ilkesini temel almış fakat Alaş liderleri tam tersine millî birlik siyasetini seçmiştir. Bu yüzden onlar Kazak halkını millî bütünlüğe ve birliğe çağırdı. Alihan Bökeyhanov, Kazak özerkliği kurulur kurulmaz, "Kazak" gazetesini aracılığıyla aydınlara şunları duyurdu: *“...Rus devleti yakın zamanda sürüye katılmayacak. Birliği kaybedeceksek bu Ruslar gibi yok olacağız. Göçü başlatan ağabey, zeki kardeş, yerel rehberin görevlerini temiz bir şekilde yerine getirin. Herkese yardımcı olun!”* (A. Bökeyhanov, 1994, s. 171). Alihan Bökeyhanov İkinci Tüm Kazak Kongresi'nin özerk bir Kazak ulusal devleti yaratma kararına siyasî bir değerlendirme yaparak daha sonra (11 Şubat 1919'da) şunları söyledi: *“Kongre'nin bu kararı, Kazakların yaşadığı topraklarda anarşiyi önlemek, bölgede Bolşevizm'in gelişmesini engellemek çıkarlarından doğmuştur... O zamanlar Rusya'da Kazakların ilan edilen özerkliğini gerçekleştirmek imkansızdı. Bir sonraki adım, özgürlüğün düşmanı olan liberterliğe karşı mücadeleydi”* (“Alaş Orda” Belgeler Toplanması, 1960, s.138).

Alaş Özerk Hükümeti, ulusal devletin bağımsız olması için Sovyet tehdidi altındaki halkları korumayı amaç edinen ve “özgürlük düşmanı Bolşevizm” ile savaşılmaya hazır olan “Halk milisleri” kurmaya ayrı önem vermiştir.

Bu nedenle İkinci Tüm Kazak Kongresi, milis kuvvetleri inşa etme konusunu kapsamlı bir şekilde tartışıp, her bölgedeki sayısını ve Alaş özerkliğine dâhil olan her bir Üezd'i belirledi. Daha sonra onlara savaş sanatı üzerine eğitim vermiş ve savaş için gereklisilah ve giysi temininnde bulunmuştur. Yaşları 30-35 arasında askerlik hizmetine uygun olan erkekler Milis Kuvvetlerine gönüllü girmiştir.

Bokei Ordasu, Ural, Torgay, Akmola, Semey ve Jetisu bölgelerindeki toplam Milis sayısının 13.500 olduğu söylenerek ve her bölgedeki asker sayısı şu şekilde belirlendi: Bokei Ordasu- 1.000, Ural- 2.000, Torgay- 3.000, Akmola- 4.000, Semey-Jetisu bölgesinde 1.500 ve 2000 kişi. Milislerin örgütlemesinin maliyeti 6.896,000 som olarak belirlenmişti. Bu paralar, yukarıda belirtilen altı bölgenin Kazakların hesabından toplanacaktı (“Alaş Orda” belgeler toplanması, 1960, s 73). Milisler için gerekli silahlar ve mühimmatı Alaşorda Ulusal Fonu tarafından karşılanması belirlendi. Milisleri askeri disiplin ve savaş sanatı alanında eğitmek için subaylar ve eğitmenler atandı. Her 100 Milis için bir subay, 50 Milis için bir eğitmen olarak belirlendi. Kongre kararlarında Orinbor Kazak ordusunun tecrübe ve yardımlarının Kazak subaylarının yetiştirilmesinde kullanılması gereği vurgulandı (Alaş Orda” belgeler toplanması, 1960, s 72).

Alaşorda hükümetinin Orınborlu A. Dutov liderliğindeki güçlerle ittifakı büyük ölçüde resmi olsada daha sonraki olayların gösterdiği gibi etkisiz kalmıştır. Buna rağmen Alaşorda'nın Dutov ile yakınlaşması Alaş liderlerinin durumunu daha da zorlaştırdı. Çünkü 18 Ocak 1918'de Alibi Zhankeldin tarafından güney Urallarda düzenlenen Kızıl Müfreze ile birlikte P. Kobozev ve S. Pavlov liderliğindeki Kızıl Muhafız müfrezesi Orinbor şehrini ele geçirmişti.

Kızılilar tarafından öldürülen Dutov ile birlikte Alaşorda halkı da Orınbor'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Bu nedenle, birleşik bir Kazak özerkliği inşa etmeyi başaramayan ve tüm Kazak topraklarını çerçevesine entegre edemeyen Alaşorda Hükümeti birliğini kaybetti. Hükümetin bazı üyeleri Semey kenti yakınlarındaki Alaş

(eski adıyla Zhana Semey) iline gelerek kendilerini Alaşorda'nın doğu kısmı olarak ilan ettiler. Hükümet üyelerinin ikinci kısmı Ural bölgesindeki Zhympity şehrine geldiler ve kendilerini Alaşorda Hükümeti'nin batı kısmı veya "*Omyl Eyaleti*" olarak adlandırdılar. Aynı zamanda hükümetin başka bir kısmı ise Jetisu bölgesinden hareket etti. Böyle zor bir durumda, Sovyet Hükümeti Kazakistan'ın tüm bölgesinde güç kazanırken, Alaşorda'nın yerel organları, Merkezi Sovyet Hükümeti ile iletişim kurmak zorunda kaldı.

Alihan Bökeyhanov, iki yakın arkadaşı- Khalel ve Jahansha Dosmukhambetov'ları, Merkezi Sovyet Hükümeti'nin başkanı, V. Lenin ve halk ulusal ilişkiler komiseri I. Stalin ile görüşmek üzere Moskova'ya gönderdi. 2 Nisan 1918 tarihinde A. Bökeyhanov'un doğrudan emriyle Khalel Gabbasov, Semey'den gelen telgrafla Alaşorda ve Sovyet Hükümeti'nin ilişkileri hakkında V. Lenin ve I. Stalin ile görüşmüştü.

Bu müzakereler sırasında Alaşorda liderleri V. Lenin ve I. Stalin'in ısrarı üzerine, "*Sovyet Hükümeti Rusya'daki tüm bölgeleri göbek otoritesi*" olarak tanımak zorunda kalmıştı. Ancak buna rağmen, Merkezi Sovyet yetkililerinin önüne Alaş özerkliğinin bir ölçüde bağımsızlığının sağlaması için bazı talepleri olmuştur. Bu talepler temel olarak şunlardı; Kazak halkının yaşadığı tüm toprakların Alaş özerkliği çerçevesinde gruplandırılması (toplanması), yasama ve yürütme gücünün Alaşorda'nın elinde toplanması, Kazaklar arasındaki ihtilafli meselelerin çözümünü halkın kendi seçtiği bölge vemahtallı mahkemelere devredilmesi, halkın milisi haline gelen Alaş özerklik ordusunun kurulması, yerel Sovyetler kararıyla tutuklanan Alaşorda, bölgesel Zemstvo vb.'yi destekleyen Kazak komiteleri kurumlarına üye olan Kazak aydınlarının serbest bırakılması ve gelecekte siyasî açıdan zulüm (baskı) yapmanın yasaklanması.

Alaşorda'nın bu önerileri ve Kazak özerkliğini (Tatar, Başkurt, Orta Asya halklarının yanı sıra) inşa etmeyi düşünen talepleri, sınıf temelinde SSCB'nin kurucularının bir parçası olarak Sovyet Hükümeti'nin liderleri tarafından beğenilmedi. Bu nedenle Alaşorda Hükümeti Merkezi Sovyet Hükümeti başkanından tatmin edici bir yanıt alamadı. Buna Halel Gabbasov'un verdiği bilgiler bir kanıt olabilir. SSCB'nin Ulusal İşler Halk Komiseri I. Stalin ile Semey'de doğrudan bir

telgraf teli aracılığıyla müzakere eden Halel Gabbasov, 10 Kasım 1929'da NKVD müfettişine verdiği yanıtta şunları söylemiş:

“Müzakerelerde Kazak halkının özyönetim hakkının Sovyet hükümetinin deklarasyonundaki fikirlere uygun olarak engelsiz bir şekilde gerçekleştirilmesi (2 Kasım 1917 tarihindeki Sovyet hükümeti tarafından yayınlanan Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi'nden bahsediyoruz)²⁸ talep ettim. Her şeyi tam hatırlamıyorum ama 14 bölümden oluşan talep koymuştum. Başlıca hatırladıklarım şunlar: dağılmış olan Kazak kurumlarını tekrar yerine getirmek; sovyet rejimi altında ulusal özerkliğin kurulması, Kazak halkının hapse atılan aydınlarının serbest bırakılması. Stalin'in cevabının içeriği, Alaşorda Kazakistan Kurucu Meclisi'ni toplama girişimlerinin ancak Sovyet hükümetini tanıdığında yapılabileceğini gösteriyordu. Biz Sovyet hükümetini tanıdığımızı telgrafla Stalin'e bildirdik ve o sırada Moskova'da bulunan Dosmukhambetov'lara (Khalel ve Jahansha) merkezi hükümet nezdinde çıkarlarımızı korumaları hakkında talimat vermiştik. Stalin ile konuştuktan sonra, bölge konseyi başkanı (Semei bölgesi) Shugaev telgraf çağırılmıştı ama onların ne hakkında konuştuklarını bilmiyorum. Bu konuşmadan sonra bölge meclisi bize karşı tavrını değiştirdi ve hatta bazı mahkûmlar serbest bırakılmıştı” (Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Komitesinin Arşivi, 124, 6. bölüm, s. 317-318).

Khalel Gabbasov'a göre, Stalin ile telgraf görüşmeleri sırasında yaptığı öneri ve talepler A. Bökeyhanov, R. Marsekov, A. Ermekov, B. Sarsenov, A. Baitursynov ve M. Dulatulı'un önceden yaptığı bir toplantıda formüle edilmişti (Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Komitesinin Arşivi, 124, 6. bölüm, s. 318).

Khalel ve Jahansha Dosmukambetov'un Moskova'da Sovyet hükümetinin liderleriyle ve Stalin ile telgraf teli aracılığıyla yapılan görüşmeler neticesinde Merkezi Sovyet Hükümeti'nin dayanışma ve millî birliğe dayalı Kazak Devleti'ni tanımadığı açıkça görülmüştü. Tam tersine sınıf ayrımlarına dayalı Sovyet yönetimi altında Kazak halkına özerklik vermeye hazırды.

²⁸ Rus halkının bağımsızlığını ve egemenliğini, kendi devlet yapısına karar verme hakkını işçi-köylü hükümetinin ulusal politikasının ana ilkesi olarak ilan etmişti.

Merkezi Sovyet hükümeti Alaşorda liderleriyle müzakereler sırasında ikiyüzlülük göstermişti. Buna genel Kazak bölgesinin olağanüstü komiserliğine atanan A. Jankeldin, 14 Mayıs 1918'de Halkın Millî İşler Komiserliği tarafından Kazak özerkliğini sınıf bazında kurmayı amaçlayarak tüm Kazakistanlıları, Sovyetler Kongresi'ne toplamaya görevlendirilmişti ("Kazakistan'da Büyük Ekim Sosyalist Devrimi", Olaylar Kroniği. 1967. s. 410). Ekim Devrimi arifesinde Bolşevikler adına, Uluslar Proletarya diktatörlüğünün kurulmasından sonra özyönetim hakkını vaaz etmiş olan Lenin, önceki sözlerini terk ederek yerine *"İşçiler kendi kendilerini yönetmeli"* sloganını koymuş, yani yapılaşmada sınıf ilkesini ilk sıraya koymuştur.

Bu nedenle Merkezi Sovyet Hükümeti, Kazak halkının uzun yıllar süren ulusal kurtuluş mücadelesi sonucunda Alaş özerkliğini ve Alaşorda Hükümeti'ni tanımamıştır. Bunun gibi 10 Aralık 1917'de Kokan'da yapılan Dördüncü Müslümanlar Kongresi'nde ilan edilen Türkistan (Kokan) özerkliğini Şubat 1918'de Orta Asya yerel halklarının yasal devleti silahlı kuvvetler tarafından tahrip etmiştir. Bu sonucun aksine V. Lenin ve I. Stalin, 22 Nisan 1918'de Türkistan bölgesi V Sovyetler Kongresi'ne gönderdikleri telgrafta, kongrenin Sovyet temelinde Türkistan özerkliği tesis etme planını tam olarak desteklemiştir. O telgrafta şunlar söylendi: *"Yoldaşlar, bölgelerinizin Sovyet temelli özerkliğini Halk Komiserleri Konseyi tarafından destekleneceğine inanın; Girişimlerinizi destekliyoruz ve tüm ülkeyi Sovyet sistemiyle dolduracağınıza ve şimdiden Sovyetlerle tam temas halinde çalışacağınıza inanıyoruz..."* (V.I. Lesin 1960, s 396).

Bu desteğin bir sonucu olarak, Türkistan Bölgesi Sovyetleri Beşinci Kongresi 30 Nisan'da SSCB bünyesinde Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulduğunu duyurmuştu. Aynı zamanda Orta Asya'nın diğer bölgeleri ile Kazakistan'ın iki güney bölgesi, daha sonra Jetisu ve SyrDarya bölgeleri girmiştir. Kazakistan'ın diğer bölgeleri idari olarak parçalandı ve SSCB'nin çeşitli valilik konseylerinin kontrolü altına girdi. Kuzey doğudaki Akmola ve Semey bölgelerinin merkezi Ombı'da bulunan Batı Sibiryա bölgesine bağlı oldu. Torgay bölgesi ise Orınbor valilik konseyine bağlı kaldı. Bokei bölgesi Astrahan valilik konseyi altında idi.

Mayıs 1918'de Merkezi Sovyet Hükümeti'nin kararıyla, Kazak bölgesinin olağanüstü komiserliğine atanan Alibi Jankeldin'e, diğer görevlerin yanı sıra, Kazakistan'ın Sovyet temelinde özerkliğini ilan etmek için tüm Kazakistan'ın kurucu Sovyetler Kongresi'ni toplama görevi verildi. Bununla birlikte Alaşorda'ya karşı mücadeleyi doğrudan örgütleme işi ile görevlendirildi. Alibi Jankeldin bu görevi yerine getirmenin başlangıcı olarak 1918 Mayıs ortalığında Ferghana, Syrdarya ve Jetisu bölgelerinin başkanlarına gönderdiği telgrafta; *"Kazak üezdleri Türkistan Özerk Bölgesi'ne (yani Türkistan SSCB) katılacak mı yoksa üezd yürütme komiteleri Kazak bölgesinin tüm halklarını birleştirmeyi kabul edecek mi?"* sorusunu sordu (T. Eleuov, 1967, s. 193.).

Bolşeviklerin önderliğinde Kazak Sovyeti özerkliğinin kurulmasına yönelik hazırlıklar, bölgenin hemen hemen tüm bölgelerinde bir Sovyetler sisteminin oluşturulmasıyla eş zamanlı olarak gerçekleştirildi. Onların bu çalışmaları başarısız olmamıştı. 1918 baharında, Alaşorda'nın doğu kısmının bulunduğu Semey Bölgesel Sovyeti Yürütme Komitesi Başkanı Y. Shugaev, tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi'ne bölgenin çoğu organize edildiği hakkında bir telgraf göndermişti. Aynı yılın 20 Nisan'daki verilere göre bir Semey bölgesinde 262 il ve köylerde sovyet meclisi kurulmuş. 1918 yazına gelindiğinde Jetisu bölgesinin Verni (Almatı) ilçesinde 36 il, köy ve kış meclisi ve Kapal ve Sarkant ilçelerinde ise 60 il ve 80 köy meclisi teşkil edilmiştir. 1 Temmuz 1918'de Bokei Horde'da 4 il meclisi ve 87 köy meclisi kuruldu. Mayıs 1918'de A. Jankeldin Moskova'ya Sovyetlerin Torgay bölgesinin her yerinde faaliyet gösterdiğini bildirmişti. (Kenes Nurpeyisov , 1972, s 82).

Köylerde bir sovyetler sisteminin yaratılması, genel olarak *Bolşevik Parti* tarafından çeşitli sosyal ve politik ilkelerin uygulanmasında yaygın olarak kullanılan "önderlik" veya daha doğrusu sanayi işçilerinin emri altında gerçekleştirildi. Örneğin, Ridder madeninin, maden işçileri Sh.Bashirov ve B. Otepov, 1918 baharında Kazak köylerine gönderilen KS(b)P'nin Uskemen ilçe komitesinin temsilcileri arasındaydı. B. Otepov bunu şöyle hatırlar; Uskemen'de Sovyet hükümeti kurulduktan sonra, Sovyet Başkanı Yakov Uşanov aradı ve şunları söyledi: *"Gençler, yerel bölgelerimizde Sovyet hükümeti kurmamız ve yerel yürütme*

komiteleri oluşturmamız gerekiyor. Sen Ridder madeninin bir işçisisin, işçilerin hayatını iyi biliyorsun, bu yüzden onların sınıf çıkarlarını koruyorsun, Kazakları ve yoksulları genç Sovyet hükümetinin etrafında toplayabilirsin. Sonra biz Ulan ilçesine gittik ve Sovyetler seçimlerini yaptık. Bu sırada da bir yürütme komitesi kurduk. Ulan ilçesine yola koyulduk ve köyün yoksulları arasında güçlü bir destek bulduk. Köy meclisi seçimlerini yaptık, partinin yönetim kurulunu seçtik... Zengin unsurlar araya girdi ama biz de çeteydik” (“Devrimler Ateşinde” Hatıralar, 1959, s 211).

1918 baharında kırsal ve köy sovyetleri sisteminin inşası hemen hemen her yerde bu plana göre gerçekleştirildi. Bu planın ana halkası proletaryanı Komünist Parti'nin "önderliği" idi. Çünkü *"Kır yoksullarının desteği"* olan yerel (yerel, kırsal) Sovyetlerin, V. Lenin tarafından ilan edilen "proletarya diktatörlüğü"nün alt sistemi olması gerekiyordu. "Proletarya diktatörlüğü" devleti ve onun siyasî lideri Komünist Parti, esas olarak kırsal nüfusun yoksul ve dilenci gruplarının temsilcilerinden oluşan kırsal konseylere, nüfusun diğer sosyal grupları (zenginler) karşı çıktı.

Zenginler ve yoksullar arasında sınıfsal bir bakış açısı olması, toplumsal çelişkileri şiddetlendirdi. Kazakistan'ın Sovyetleşmesinin ilk aşamasında Alaş'ın özerkliğinin ilanından sonra bölgelerde, Uyezdlerde ve illerde kurulan yerel teşkilatları zorla dağıtılmaya başlandı. Bu nedenle, Alaşorda'nın organı sayılan Semey'de 15 Nisan 1918'de yayınlanan "Saryarka" gazetesinin bir sayısında; *"...Şehir ne olursa olsun, Bolşevik hükümetinin devralmadığı yer kalmadı. Sovyet, sovyetten çıktı ve tüm yerel kurumları devirdi manipüle etti ve yönetti"* yazılmıştır.

Sovyetlerin karar verdiği dönemde, Alaşorda liderleri yerel yönetim organlarının kurulmasında onlarla uzlaşmayı uygun gördüler. Ancak bu taktikler her yerde eşit derecede başarılı olmadı. Bolşevik Partisi'nin radikal grubunun temsilcilerinin çoğunlukta olduğu Petropavlovsk, Perovsk (Kyzylorda) ve Auliyata (Jambıl) sovyetleri tarafından yönetilen bölgelerde, Alaş etkilileri o zaman bile siyasî baskıyla karşı karşıya kalmıştı. Sadece 1918 baharında bazı şehirlerde ulusal demokratik Alaş hareketinin bazı temsilcileri bölgesel ve Uyezdler'de merkezlerde özellikle Semey, Vernida, vb. yerel konseylerle geçici bir uzlaşma ve resmi Sovyet yönetim organlarının bir üyesi olarak seçilmişti. Örneğin, böyle bir anlaşmanın sonucu olarak, yerel *Alaş Partisi*'nin liderlerinden biri olan Alaşorda üyesi Khalel

Gabbasov, Semey bölge konseyinin yürütme komitesine üye olurken, bölge Zemstvo başkanı Akhmetzhan Kozbagarov ve *Alaş Partisi* aktivistleri Biahmet Sarsenov ve İmam Alimbekov ilçe meclis üyeliğine seçildiler.

Bu hususta "Saryarka" gazetesi'nin "*Bölge Kongresi*" başlıklı ana yazısında konuyla ilgili şu açıklamayı yaptı: "*Son zamanlarda zamanın değiştiğini siyasî gidişatın değiştiği yönetimin bir anda güçlendiği ve sonunda Memlek'in tüm gücünün Sovyetler tarafından devredildiği halk tarafından biliniyor... Bölgesel Kazak Komitesi bir kongre toplamak ve Kazak iktidarının şekline karar verene kadar insanları geçici olarak konseye kabul eder. Yerel kurumların ne şekilde olacağı bilinmiyor... İnsanların Sovyet iktidarına nasıl baktığını ve onun hakkında ne düşündüklerini öğrenmek için gelecekte ülkenin bir bölgesi nasıl bir yaşam olacağına karar vermek için bir Semey Oblastı Kazak Komitesi, Oblast Kongresini toplamaya karar verdi*" (18 Nisan 1918 yıl "Sarıarka" gazetesi).

Semey Bölgesel Kazak Kongresi'nde tartışılmak üzere yedi konu önerildi bunlar; bölgesel özerklik, mevcut durum, yerel kurumlar, toprak sorunları, eğitim, gıda sorunları ve katledilen Türkistan bölgesi Kazak-Kırgız halkları hakkında idi. Bölge kongresinin toplanması için "Saryarka" gazetesinin önerisine göre, Bolus başkanından 4 delege, ilçe Kazak komitelerinden 2 delege ve kamu kuruluşlarından 1 delegenin gelmesine karar verilmişti (18 Nisan 1918 yıl "Sarıarka" gazetesi). Ne yazık ki "Saryarka" Gazetesi'nin elimizdeki mevcut sayılarında Kongrenin çalışmaları hakkında bilgi bulunmaktadır. Ama Semey bölge konseyinin organı olan "Trudovoye Znamya" (İşçi Afişi) gazetesi, 29 Mayıs, 4 Haziran ve 8 Haziran 1918 tarihlerinde bölgesel Kazak kongresi hakkında üç küçük makale yayınlamış. Her şeyden önce, bu makalelerin başlıkları dikkate edelim: "Kırgız Özerklik Muhalifleri" ("Protivniki kirgyzskoi autonomii"), "Kırgız Kongresi'nde Çatışma" ("Kırgız Kongresi Olayı"), "Sır Ortadan Kalkıyor" ("Taninstvennoe zaspinoenie").

Bu yazılardaki bilgilere değinecek olursak, Alaşorda'nın ünlü ilderlerinden Khalel Gabbas, kongreyi doğrudan çağırmak ve düzenlemekle sorumlu olmuştu. Kongrenin açılışından bir gün önce, 26 Mayıs 1918'de, çeşitli siyasî örgütlerin temsilcilerinin bölgesel Kazak Kongresi'nde tartışılacak ana konu hakkında konuştuğu Jana Semey'de (adı Alaş şehrinden sonra) birkaç miting düzenlenmiş.

Onda Kazak özerkliği konusundaki düşüncelerini paylaşmıştı. Örneğin, "Trudovoye Znamya" gazetesi'ne göre, sözde "Kazak proletaryasının akıllı kesiminin temsilcileri", özerkliğin getirilmesi için 'proleter kültürel güçlerin' gerekli olmadığına işaret ediyor" diye yazmaktadır. (24 Mayıs 1918 "Trudovoye Znamya" gazetesi). Küçük bir miting katılımcısı grubunun temsilcileri buna karşı çıkarak özerkliğin engelsiz ilan edilmesi gerektiğini söylerken, üçüncü grup ise bu konuda istikrarlı bir görüşe varmadıklarını söylemişler. Yarın başlayacak olan kongrenin ilk ve son toplantısı bu mitingin atmosferine bağlıydı. Bunun ana nedeni, Kazakistan dahil tüm ülkedeki istikrarsız siyasî durumdu, çünkü devlet iç savaşın arifesindeydi: Sovyet Hükümeti'ne karşı henüz güçlenmeyen silahlı ayaklanmalar ve isyanlar çeşitli bölgelerinde başlanmıştı, Kazakistan'ın kuzey doğusundaki şehirlerde bulunan Çekoslovak kolordu askerleri ve subayları arasında Sovyet hükümetine karşı protestolar da vardı.

Kongre buluşması bir çatışmayla başlamıştı. Gündemin ilk konusu olan özerklik konusunun tartışılması sırasında, delegeleri iki karşıt gruba ayrılmıştı. Birinci grubun temsilcileri, Sovyet hükümeti altında İkinci Tüm Kazak Kongresi tarafından ilan edilen birleşik ulusal-toprak özerkliğini gerçekleştirmenin imkânsız olduğunu söylerken, ikinci grubun temsilcileri ise "Stalin'in vaat ettiği özerklik, Sovyet hükümetinin çerçevesine uysa da her şeyden önce Kazakların sınırlarına uymuyor" dedi. Kongre delegeleri, bu tür iki görüşle kafaları karışmıştı bunun hakkında yazar şunları *"insanların birbirinin ne düşündüğünü düşünmeden kımız içmek için evden eve dağıldı"* diye yazmış (4 Haziran 1918 tarihindeki "Trudovoye Znamya" gazetesinin 7 sayısında).

Bundan sonra "Trudovoye Znamya" gazetesi, "Kazak Kongresi'ni düzenleyen bölge konseyinin üyeleri Gabbasov, Yermekov ve Orazalin'in gizemli bir şekilde ortadan kaybolmuş, akrabaları bile nereye gittiklerini, nereye saklandıklarını bilmiyorlardı... Kimilerine göre tutuklanma korkusuyla saklanmak zorunda kaldılar, kimileri ise kırsala gittiklerini ve "ordu'yu isyana teşvik ettiklerini" söylüyordu (28 Haziran 1918 "Trudovoye Znamya" gazetesi 9 sayısında).

Her durumda bölgesel Kazak Kongresi başlamadan dağılmıştı. Bunun ana nedeni, kongre delegelerinin yerel Sovyet yetkilileri tarafından tutuklanma

tehlikesinden korunma amacıydı. Bunun gibi tehlikeler, Semey şehrindeki Alaş'ın ünlü liderlerini de kapsamaktaydı.

Bunun kanıtı olarak, Omsk merkezli "Sibirskaya Reç" gazetesi'nin muhabiri A. Bökeyhanov'un yakın tanıdıklarından biri olan N.Y. Konshin, gazetede yayınlanan "Kırgız Özerkliği" başlıklı makalede anlatmıştır. Makale, gazetenin 28 Temmuz 1918 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Yazar "Bolşeviklerin gücünün son günlerinde" diye yazarak tanınmış Kırgız (Kazak) aydını A. Bökeyhanov, "Kazak" gazetesi editörü A. Baitursynov'un ve entelijansiyanın diğer temsilcileri saklanmaya ve taşınmaya mecbur kalmıştır. Bununla bağlantılı olarak şunu söylemek gerekir; Alaş liderlerinin Mart-Nisan 1918'de Sovyet Hükümeti'yle yaklaşması, çaresizlikten doğan bir adımdı. Bu nedenle o dönemde gizli olan mahalli harbiyeliler ve Sosyalistler, parti örgütlerinin liderlerinden umudu kesmediler. Aksine, Sovyet hükümetiyle uzlaşmaya varan ve çeşitli kurumlarda sorumlu görevlerde bulunan Kalel Gabbasov ve İmam Alimbekov, Zemstvo ve iş birliği sistemleri aracılığıyla Sovyetlerden kaçan harbiyelilere ve işçilere gerekli bilgi ve maddi yardımı sağladılar. Ve Biahmet Sarsenov, Teğmen Davyshov-Zubarev'in önderliğinde oluşturulan Sosyalist-Devrimcilerin gizli askeri grubunun bir üyesi oldu.

Teğmen Davydov-Zubarev, "1918'de Semey Şehri ve Semey Bölgesinde Sovyet Hükümeti'nin Devrilmesinin Organizasyonu" raporunda bunun ayrıntılı bir açıklamasını yapmıştı. Bu belgede şöyle diyor: *"Bu (yani 1918) Nisan ayının ortasında, Barnaul bölge karargahının Semey şehrinde Sovyet rejimine karşı bir ayaklanma düzenleme kararı ile siyasî komiser ve Sibiryâ Geçici Hükümeti'nin temsilcisi olarak gönderildim. Semey'e geldikten sonra görevi yerine getirmeye başladım. Her şeyden önce yerel subaylarla, Sovyet hükümetini devirme fikrini destekleyen ve onun için çalışmaya hazır kişilerle ve bireysel işadamlarıyla temas kurdum. Semey'e vardıktan sonra görevi yerine getirmeye başladım. Her şeyden önce, yerel memurlarla, Sovyet hükümetini devirme fikrini destekleyen ve bunun için çalışmaya hazır olan insanlarla ve bireysel iş adamlarıyla temasa geçtim."*(V.D Vegma, 1928, s 144).

Ayrıca, Davydov-Zubarev Alaş bölgesel grubunun liderlerine önemli ölçüde yardım sağladığını söyledi ve aşağıdaki verileri bunun kanıtı olarak gösterdi:

“Kırgızlar (Kazaklar) temsilcileri Sarsenov aracılığıyla 29.000 som nakit verdi... (Sovyetlere karşı) ayaklanma başladığında, 100 kadar süvariye serbest bıraktı. Daha sonra Kırgız (Kazak) müfrezesinin sayısı 300 kişiye ulaştı.”(V.D Vegma, 1928, s 144). Bu kişiler kısa sürede ilk süvari Alaş alayının temelini oluşturdular”.

Davydov-Zubarev'in yazılarındaki bilgilere ve ayrı araştırmalara dayanarak, Semey Bolşevikler'i, nisan sonu ve mayıs başında yerel CHK (acil durum komiserliği) aygıtının yardımıyla, birkaç gizli Akguardian örgütünü ifşa etti ve onların Alaş liderleriyle temas halinde olduklarını öğrendi. Bu durumlar A. Bökeyhanov ve A. Baitursynov'u gizlice Semey'den ayrılmaya zorlamıştı. N. Y. Konshin'e göre, onlar ve diğer Alaş liderleri 11 Haziran 1918'den sonra Semey'e dönmüşler (“Sıbrıya Konuşması” 23 Temmuz 1918). Çünkü o gün Semey’de, Beyaz Muhafız devriminin bir sonucu olarak, Alaşlıların yardımıyla, Sovyet hükümeti devrilmişti.

1918 yazına gelindiğinde, Alaşorda liderliğindeki kuvvetler ile Bolşevikler ve Sovyetleri takip eden kuvvetler, barikatın karşı taraflarındaydı ve açık bir iktidar mücadelesine giriştiler. Çok geçikmeden Kazakistan topraklarının büyük çoğunluğu Beyaz Muhafızların ve müttefiklerinin elinde geçmişti. Sadece Bokei Horde ve Türkistan’ın bazı bölgelerinde Sovyet inşaatı hız kesmeden devam etti. Alaşorda ve Sovyet Hükümeti savaş sırasında karşı karşıya geldi ve savaş yeni bir karakter kazandı.

2.4. Alaş Partisi’nin Lideri Alihan Bokeikhan’ın Biyografisi ve Hizmet Yolu

2.4.1. Hayatı

Alihan Bökeyhanov, 25 Mart 1866'da Semipalatinsk bölgesinin Karkaraly ilçesine bağlı Tokyraun boly'nin 7. köyünde doğmuştur. Burası şimdiki Jezkazgan bölgesi, Aktogai ilçesinin Karatal köyüdür. Aile soyu Cengiz Han'ın en büyük oğlu Joshi'ya dayanmaktadır. Büyük dedesi ünlü Sultan Barak'tır. Son Kazak hanlarından biri olan Bokei, bu Sultan Barak'ın oğludur. Batyr Bokei'den, Myrzatai ondan ise Alihan'ın babası Nurmuhammed doğmuştur.

Alihan dokuz yaşına geldikten sonra babası onu Karkaralı'ya götürdü ve yerel molladan eğitim alması için bırakmıştır. Ancak zeki çocuk, bu okulda okuyanlardan daha ileri okuma ve yazmayı bildiği için kendisi gönüllü olarak şehirdeki üç sınıflı bir ilkokula geçmiştir.

Buradan mezun olduktan sonra 1879-1886'da Karkaralı'da Kazak çocukları için bir okula geçmiştir. Ve 1886 ve 1890 yılları arasında Ombi'deki teknik okulda okumuş ve "teknisyen" uzmanlığı ile mezun olmuştur.

1890 ve 1894 yılları arasında St. Petersburg'daki İmparatorluk Ormancılık Enstitüsü'nden İktisat Fakültesi'nde eğitim almıştır. Buradafarklı fikir hareketlerinden oluşan öğrenci tartışmalarına katılmıştır. XX.yüzyılın eşiğine girmek üzere olan Rusya'nın nasıl etkin bir şekilde geliştirilmesi gerektiği konusunda çelişkili görüşlere tanık olmuş ve bu görüşünü güçlendirmiştir (Alaş. Alaşorda: Ansiklopedi, 2009. - s. 108-109). Neredeyse iki yüzyıldır Rus İmparatorluğu'nun egemenliği altında olan halkının kaderi hakkında endişelerini dile getirmiştir. Karanlık ve cehalet içindeki halkının eğitime ve kültüre ihtiyacı olduğunu anlamış ve ülkenin yaşamını, kültürünü ve eğitimini iyileştirmeyi kendisine amaç etmiştir.

2.4.2. XX.Yüzyıl Başlarındaki Siyasî Faaliyetleri

A. Bokeikhan, öğrenimini bitirip Omsk'a döndüğünde Rus İmparatorluğu'nun Kazak bozkırlarındaki sömürge politikası hakkında kendi görüşleri olan, Marksizmin ekonomik ilkeleri ve türlerini bilen siyasî bir savaşıydı. O siyasî mücadele yöntemlerindeki çok iyi deneyime sahipti. Ombi'ye yerleştikten sonra şehrin siyasî, sosyal ve kamu çalışmalarında aktif olarak yer almaktadır.

"Narodnaya Svoboda" (Halkın Özgürlüğü) partisine katılarak, bu partinin Kazak aydınları ve siyasî aktivistleri arasında küçük bir grubu örgütlemiştir. Alihan'ın siyasî görüşlerinin olgunlaşmasında, siyasî kişiliği, halk-devlet adamı, örgütçü ve Kazak Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin lideri olarak tanınmasında ve siyasî bir savaşçı olarak güçlenmesinde Ombi'deki günlerin önemli bir etkisi olmuştur.

1905-1907'deki Birinci Rus Devrimi, Kazak bozkırındaki ulusal kurtuluş hareketini önemli ölçüde etkileyen çalkantılı bir yıldır. Bunun sonucunda 1905 yılında Semey ilinin Karkaralı kasabası yakınlarındaki Koyandy panayırında Alaş

önderi A. Bökeyhanov önderliğinde ilk Kazak kongresi yapılmıştır. İçinde, Çarlık Rusyası'nın sömürgeci baskısına karşı güçlü bir protesto ifade eden Kazak toplumunun birkaç maddeden oluşan temel siyasî talepleri belirtildi. "Karkaralı Dilekçesi" adlı bu siyasî belgenin yazarları Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursynov, Yakup Akpaev gibi millî aydınlardır.

Bu vesileyle A. Bökeyhanov, "Karkaralı Dilekçesi"ne karıştığı şüphesiyle önce Kereku, ardından Ombi cezaevlerinde hapsedilmiştir. Ancak 1906'da Çarlık Rusya'sında Birinci Devlet Duması'na yapılan seçim kampanyası sırasında Semipalatinsk bölgesindeki Kazaklar adına vekilliğe aday gösterilmişti. Sonuç olarak, milletvekili vekilliği alan A. Bökeyhanov cezaevinden serbest bırakıldı ve seçmenleriyle Semipalatinsk'te bir toplantı yaptı. Ombi'de kaldığı yılları sırasında orada yayınlanan "Golos Stepi", "Omich" ve "Irtys" adlı Harbiyeli gazetelerde çalışmıştır.

1905-1907'de Alihan Bökeyhanov'un Semipalatinsk Bölgesi'ndeki sosyal ve siyasî faaliyeti, *Kazak Kadet Partisi*'nin halk temsilcilerinden ve liderlerinden biri olarak 1. Devlet Duması toplantısına katılmak üzere St. Petersburg'a yaptığı ziyaret ve daha sonra katılımıyla devam etti. Daha sonra Finlandiya'nın Vyborg kentindeki yeni Devlet Duması ve "Vyborg Vozzvanie" bölümünün büyük siyasî olaylarına katılmıştı. Ancak, ülke hayatındaki bu kadar güçlü siyasî huzursuzluğun bastırılması nedeniyle, yerel Çarlık Hükümeti'nin yetkilileri, Alaş Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin figürlerine yeniden zulmetmeye başlamıştı. 1908'de ise Alihan Bökeyhanov ikinci kez tutuklandı ve üç aya Semey hapishanesine hapsedildi. Hapisten çıktıktan sonra 1908'de St. Petersburg'da yayınlanan Menşevik "Tovariş", Harbiyeli "Reç", "Slovo" gazetelerinde editör olarak çalışmıştır.

Daha sonra 1909-17 "Don Ziraat Bankası" bölümünde çalışmıştır. 1911-14 yıllarında "Kazak" Gazetesinin kurucularından olmuştur. "Kazak" Gazetesi'nin örgütlenmesine ve ulusal düzeye yükselmesine büyük katkı sağlamıştır.

XX.yüzyılın başlarında Kazak bozkırlarında iki akımın olduğu bilinmektedir. Biri Buhar ve Türkistan bölgesine odaklanan gelenekçi pan-İslam akımı, diğeri ise ağırlıklı olarak Batı medeniyetini takip eden yenilikçi pan-Türk akımıdır. Bu ikinci

akımın başında Alihan'ın önderliğindeki Rus okullarında yetişen ileri görüşlü Kazak aydınları yer almıştır. Bu grup Rus İmparatorluğu'na karşı açık siyasî bir mücadele başlatmak için çok erken olduğunu açıkça anladı. Bu nedenle, her şeyden önce insanların bilincini uyandıran bir durum yaratmanın gerekli olduğunu düşünmüştür.

Tüm enerjisi ve hedefini buna odaklayacaktır. Ancak jandarma idaresinin jاسusları düzgün çalışma yapmasına izin vermemiştir. Onlar tarafından sürgüne ardından da hapsedilmiştir. Vatan haini kara listesine ve gözetim altına alınan Alihan, önce Semey cezaevine hapsedilmiş, ardından Samar şehrine sürgüne gönderilmiş, burada sadece eğitim ve araştırma yapma işi ile meşgul olmuştur.

1916'da sürgün dönemi sona eren Alihan, Samar'dan Orinbor'a gelmiş ve hemen şehrin sosyal ve siyasî hayatına dahil olmuştur. Şehirdeki Kazak toplumu adına Şehir Dumasına seçilmiştir. Daha sonra Rusya'nın Yerel ve Kentsel Halk Figürleri Kongresi'nin bir delegesi, I. Devlet Duması'nın bir milletvekili ve Rusya'nın Müslüman Halkları Kongresi'nin bir temsilcisi, IV. Devlet Duması'nın Müslüman fraksiyonbüro üyesi olmuştur.

2.4.3.Alaş Partisi'nin Kuruluş Sürecindeki Hizmet Yolu

Alihan Bökeyhanov'un Semipalatinsk'teki siyasî faaliyetinin en önemli dönemlerinden biri, Çarlık Rusya'sındaki 1917 Şubat Devrimi ile doğrudan bağlantılıdır. A. Bökeyhanov'un Şubat Devrimi için büyük umutları vardı. Ancak umutları gerçekleşmedi: Kadet Partisi liderleri de dahil olmak üzere Geçici Hükümet, Kazaklara özerklik vermek istemedi ve bundan kaçındı. Ayrıca arazi sorunu, kilisenin hükümetten ayrılması ve diğer önemli konularda Harbiyelilerin liderleriyle uzlaşma sağlayamadı ve partiden ayrıldı.

Bunun hakkında A. Bökeyhanov 23 Aralık, 1917 yılında yayınlanmış "Kazak" gazetesi'nin 256'ı sayısında "Ben Neden Kadet Partisi'nden ayrıldım?" başlıklı makalesinde şöyle anlatır: *"Kadet Partisi şöyle diyor: "Toprak mülk olarak insanlara verilirse daha iyidir." Kazak bizim topraklara sahips çıkarsa Başkurt komşusu gibi mücüklara satacak ve birkaç yıl içinde ilke topraksız kalacak". Kadet Partisi ulusal özerkliğe karşıdır. Alaş sloganıyla bir araya gelerek milletin özerkliğini tesis etmeye çalıştık.*

Fransız, Rus ve diğer ülkelerin tarihinden de anlaşılacağı gibi: molla hükümetten para alırsa satılacaktır. Manevi çalışma aynı anda olur. İşe alınan mollalar hükümetin lideri olur ve ortadan kaybolur. Kazak-Kırgız topluluğumuzun çalışmalarını iyileştirmek istiyorsak, onu hükümetin çalışmasından ayırmak daha iyi olur. Rusça'da buna "kiliseden, devletin ayrılması" denir. Bu hususta Kadet Partisi'nin benim görüşüme göre farklı bir görüşü var.

Bu üç yolun ayrılması bu yıl ortaya çıktı. Ondan sonra ben Kazaklara Alaş Partisi'ni açmaya çalıştım. Bunu Temmuz'daki Genel Kazak Kongresi'nde söyledim.” demiştir. (A. Bökeyhanov, 2009, s 561).

5-13 Aralık 1917'de Orinbor'da yapılan tüm Kazakları kapsayan ikinci kongresinde Alaşorda Hükümeti'nin kurulduğu ilan edildi ve Alaşorda'nın geçici ikametgahı Semey şehri olarak belirlendi. O zamanlar Semey, büyük hümanist-eğitimci Abai ve Rus demokratları Dostoyevski, Michaelis, Dolgoplov, Konshin vb.kişilerin yaşadığı menevi şehirdi. Bununla birlikte çok sayıda Kazak aydınının bir araya geldiği, ülkemizin büyük kültürel ve manevi merkeziydi.

Semey'de Alaşorda Hükümeti'nin beyaz bayrağını kaldıran Alihan, Ahmet, Mirjakip, Mukhametjan Tynyshpaev, Kalel Gabbasov, Rayimjan Marsekov, Jusipbek Aimautov, Turagul Abayuly, Akhmetjan Kozybagarov, Mannan Turganbaev, Jakip Aubaezov gibi aydınları. Onlar Semey'de Alaşorda Hükümeti'nin kuruluşuna öz verili bir şekilde hizmet ettiler.

1917'den 1927' ye kadar neredeyse on yıl boyunca, Semey şehrinin “Zarechnaya Slobodka” olarak adlandırılan eski kısmına Alaş şehri adı verilmişti. Ancak 15 Eylül 1927'de Semey Kent Konseyi kararı ile Alaş şehri Janasemey olarak değiştirilmiştir.

Alihan Bökeyhanov, 1918'den beri Alaşorda Hükümeti'nin başkanı olduğu için Semey'de yaşıyordu. Alaşorda Hükümeti'nin Ulusal Konseyi, Semey bölge konseyi, bölgesel ve ilçe Zemstvo yönetimleri, Alaş şehri Duması ve Alaş şehri kamu yönetimi gibi geleceğin devlet yönetim sistemlerinin oluşturulmasıyla ilgili birçok çalışma yapıldı. Ayrıca Alaş milislerinin (jandarma) ve süvari alayının oluşturulmasında da önemli çalışmalar yapılmıştı.

1920 yılında, Kazak özerkliğinin oluşturulmasını ve topraklarının sınırlandırılmasını düşünen komisyonun toplantıları 12, 14, 18, 19 Ağustos'ta, yani birkaç kez yapılmıştır. Buna bakıldığında Sibiry Revkom ve Astrakhan Valiliği'nin kontrolüne geçme tehlikesiyle karşı karşıya olan toprakların Alimkhan Yermekov ve Akhmet Baitursynov sayesinde Kazakların kontrolünde kaldığını anlamak zor değildir (S.O.Smagulova, G.K.Anes, T.A.Zamzaeva, 2009, s 504).

24 Ağustos'ta yapılan son toplantıda Lenin'in, kararının hazır olduğunu ve Alimkhan Yermekov'un gözden geçirilmiş raporuna dayanarak yasallaştırılması gerektiğini açıklamıştı. Alimkhan anılarında bu görüşmeden sonra Alihan Bökeyhanov'dan Lenin'in ofisinde kalmasını ve bir an önce sabit sınırı imzalamasını istemiştir. Bunun nedeni, tartışmalı bölgelerin liderlerinin yeniden teklifte bulunmaları ve Stalin'e katılmak istemeleridir. Milletin lideri Alihan bundan ders çıkarmış ve bir an önce yasal hale getirmek için acele etmiştir. (J. Adilbekovna, 2004, s. 61-64).

Böylece 26 Ağustos 1920'de büyük savaşlar geçirmiş olan Kazak toprakları hakkında "Kırgız ÖSSC'nin²⁹ kurulması ve topraklarının sınırlandırılması hakkında kararname" başlığıyla basında yayımlanmıştır. (M.Belgibaev, J. Adilbekov, 2004, №3; s 4 -5). Bu da şimdiki Kazakistan Cumhuriyeti'nin sınır bölgeleri ve topraklarıdır.

2.4.4. Partinin Kapatılması ve Hayatının Son Dönemi

1919-1920'de, *Alaş Partisi*'nin liderlerini ve siyasî eylemcilerini "af" ilan edildi ve onları Bolşevik hizmetlerine gönderen yeni hükümetin ünlü bir kararnamesi yayınlanmıştır. Alihan, "General Sibiry Kongresi" makalesinde "*nayzaniñ uşimen, aybaltanıñ jüzimen bolğan ükimet (yani mızrağın ucuna ve tehdidin bıçağına sahip bir hükümet)*" olarak nitelendirdiği Bolşevikler'e hizmet etmeyi reddetmişti. 1920-1922'deki bu "muhalefet" davranışından dolayı "burjuva millî yetçisi" olarak

²⁹ Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti - 16 Haziran 1920'de SSBC'nin bir parçası olarak kurulan özerk bir Kazak cumhuriyetidir (Sovyetler Birliği'nin idari ve siyasi yapısı: (bölgesel dönüşümlerle ilgili materyal 1917 - 1 Temmuz 1925) / S. Sulkevich — Leningrad: Gosudarstvennoe izdatelstvo, 1926. 300 s.: tablolar — Merkez İstatistik Bürosu tarafından 1 Ocak 1925'te hesaplanan bölgelere ve nüfusa ilişkin verilerle birlikte cumhuriyetlerin, bölgelerin ve illerin listesi).

damgalanmış soruşturmalaryapılarak aylarca hapiste yatmıştır. (Alihan Bökeyhanov, 2009, s.565).

Alaşorda lideri Alihan Bökeyhanov, Semey hapishanesinden serbest bırakıldıktan sonra Bolşevik liderler onu ülkeyi terk etmeye zorlamıştır. Böylece, 1922 sonbaharında A. Bökeyhanov Moskova'ya sürügün edilmiştir. 1922'de Moskova'da Milletler İşleri Halk Komiserliği'ne bağlı Merkez Yayınevinde, 1926-1927'de ise Rusya Bilimler Akademisi'nde araştırmacı olarak çalışmıştır.

1926-1927'de Özel Komite'nin talebi üzerine S.P. Shvetsov liderliğindeki ekonomik, antropolojik, etnografik bir keşif gezisi ile Kazakistan'ın keşfedilmemiş bölgesi Aday bölgesine, günümüzdeki Atyrau ve Mangistau bölgelerine gelmişti. Bölgenin doğasını, ekonomik durumunu, küçük yüz halkının yaşam biçimini ve geleneklerini inceler. Sonunda, toplanan materyaller işlenecek, derlenecek ve keşif gezisinin diğer materyalleriyle birlikte yayınlanmıştır. Bunun sonucunda kapsamlı bir bilimsel çalışma yazılmıştır (Alihan Bökeyhanov, 2009, s 555).

Lakin bu çalışmaları uzun sürmeyecektir siyasî görüşlerinden dolayı tekrar hapse atılmıştır. Bolşevik Hükümeti onu Kazakistan'a gelmesin ve çalışmalar yapmasını tamamen engellemiştir. 1920-1930 yılları arasında Alihan Bökeyhanov'un NKVD yetkilileri tarafından üç kez tutuklanmıştı. 27 Eylül 1930'da "Terör Eylemi Başlatıcısı" suçlamasıyla vurulanmıştı. 1937 yılının sonbaharında, bilgin bilim adamı Alihan Bökeyhanov, Alaşor'da Hükümeti'ni kurduğu ve ideasını başlattığı, bununla birlikte Kazak halkının çıkarlarını koruduğu için Moskova'da ölüme mahkûm edildi. Ona Kazakistan Sovyet Cumhuriyetleri Birliği Yüksek Mahkemesi Askeri Kurumu "Sovyet Hükümeti'ne karşı, karşı-devrimci mücadeleye öncülük etti, Kazakistan ve Moskova'daki terör merkezinin liderleriyle temas kurdu" diye yanlış suçlama yaptı.

Son soruşturmada *Alaş Partisi*'ne ve Sovyet yetkililerine karşı eylemlerinin tüm sorumluluğunu üstlenen A. Bökeyhanov, son konuşmasında; "*Sovyet yetkililerini sevmedim ama itiraf etmek zorundayım*" dedi. Ceza aynı gün infaz edildi. "Gizli" olarak işaretlenen belgede şöyle yazıyor: "Bökeyhanov Alihan Nurmuhamedul'un idam cezası 27 Eylül 1937'de Moskova'da infaz edildi. İnfazına ilişkin eylem, SSCB

NKVD' nin 1. Özel bölümünde saklanır: Cilt No. 2, Sayfa No. 283. SSCB'nin NKVD'sinin 1. Özel bölümünün 12. bölümünden Devlet güvenlik teğmeni Şevelev ve imzası" (azattyq.org) erişim tarihi 30.10.2019)

Böylece yeni hükümet, Alty Alaş'ın lideri A. Bökeyhanov'u idam ederek Kazak halkının millî ve millî kurtuluş hareketinin köklerini boğmaya çalıştı ve Kazak millî gururunu ve bilincini ayaklar altına alma niyetlerini göstermiştir.(B. Koishibayev, 2001. s157).

A. N. Bökeyhanov, 8 Eylül 1955'te tamamen beraat ettirilmişti.Ama KGB³⁰bu haberi 34 yıl halktan saklamıştır. 1989'da yeniden yargılama yapıldı ve Bökeyhanov tekrar beraat etti.

³⁰ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Devlet Güvenlik Komitesi (kısalt: SSCB'nin resmi KGB'si), 1954'ten beri faaliyet gösteren, SSCB'nin devlet güvenliğini sağlama alanındaki devlet idaresinin merkezi birlik-cumhuriyetçi organıdır.Bu organ 1991'e kadar devamlılığını sürdürmüştür (V. V Rybnikov, G. V. 2007, s 67).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÜÇ CÜZ PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

3. 1. Üç Cüz Partisi'nin Kurulması

Çarlık Rusya'nın yıkılıp Sovyetler Birliği'nin kurulması ile sonuçlanan 1917 Ekim İhtilali Kazak bozkırındaki toplumsal-siyasî durumu da tamamen değiştirdi. Kazakistan'da ihtilalden önce ve Şubat İhtilali'nden sonra kurulan siyasî partiler faaliyet göstermeye başlamıştır.

Özerklik ve siyasî parti işleri sadece Kazaklara özgü faaliyetler değildi. Türkistan, İdil-Ural, Don Kozaklarının ülkesi ve Sibiry'a'da da benzer faaliyetler oluyordu. Kazaklar özellikle komşuları olan Sibiry ve Türkistan'daki faaliyetleri yakından takip ediyorlar ve bazı etkinliklere katılıyordu. Sibiry özerklik taraftarları 8-10 Ekim 1917 tarihinde Tomsk şehrinde bir toplantı düzenleyince Bökeyhanov da Kazakları temsilen dokuz vekille birlikte bu toplantıya katıldı. Toplantı dönüşü Bökeyhanov Semey şehrine uğrayarak burada *Alaş Partisi*'nin teşkilatını kurma çalışmalarında bulundu. Bökeyhanov 12-13 Ekim günlerinde şehrin ileri gelenleriyle bir araya gelerek *Alaş Partisi* ve Kazak özerkliği meselelerini görüştü.

Türkistan siyasî hayatı devresinde halkının menfaatini millî mefhumda savunmak için ortaya çıkan çağdaş teşkilat, çağdaş hayati programa sahip ilk parti olan *Alaş Partisi*'nin davet ve organize etmesiyle 5 Aralık 1917 tarihinde Orenburg'da İl Umumi Kazak Kongresi toplandı. Kongreye bütün Kazak vilayetleri yanı sıra Altay'dan ve Semerkand'dan, bununla beraber Yedisu Kırgızları'ndan gelen toplam 82 delege katıldı.

Kongre süresince Kazak aydınları gerek Başkurdistan hükümeti azaları, gerekse Hokand Türkistan Hükümeti azaları ile sıkı bir işbirliği içindeydiler. 13 Aralık 1917 tarihinde Kongre, Kazakların geleceği için Demokratik Rusya çerçevesinde Alaş-Orda Millî Muhtar Hükümeti'ni ilan etti. Alaş-Orda Millî Muhtariyeti'nin başkanlığına seçim sonucunda en çok oy alan Alihan Bökeyhanov getirildi.

Alaş Partisi'nden sonra kısa bir süre içerisinde kurulan siyasî partilerden birisi, *Üç Cüz Partisi*'dir. Kölbay Tögisov'un toplumsal-siyasî hizmeti *Üç Cüz Partisi*'yle

yakından alakalıdır. İlk Kazak Sosyal Partisi olarak tarihe geçen *Üç Cüz Partisi*'nin toplumsal-siyasî hizmeti, faaliyeti ve onun başkanlarının ilgi alanları henüz tamamen araştırılarak bunlarla ilgili net sonuçlar elde edilememiştir. Sovyet döneminde Kazak tarihinin “gizli” sayfalarına dönüşen bu konuya değinmek bile mümkün değildir.

Bilimsel çalışmalar, siyasî literatürler ve edebî eserlerde *Üç Cüz Partisi* hakkında “burjuvacı millîyetçiler” şeklindeki tek yönlü görüşlere ağırlık verildi. Genellikle *Üç Cüz Partisi*'nin kurulması, onun siyasî ve ekonomik, sosyal amaç ve ilgileri hakkında yaşadığı dönemde çeşitli dillerde gazete ve dergilerde makaleler yayınlanmaya başlamıştı. İlk olarak Omsk şehri Sovyet milletvekillerinin yayın organı olan “Revolutsiyonnaya Mysl” (Devrimci Düşünceler) gazetesinde “*Üç Cüz Kazak Sosyalist Partisi kuruldu. O, Omsk şehrinde kendi Merkez Komitesini oluşturdu.*” diye yazılmıştır (Revolutsiyonnaya Mysl, 1917, s 58).

Saken Seyfullin partiye üye olanlar arasında Omsk ve Petropavl şehirlerinde yaşayan okuma-yazma bilmeyen yoksulların, işçilerin de olduğunu dile getirir (S.Seyfullin, S, 1977, s. 135.).

Üç Cüz Partisi'nin kuruluş amacı hakkında Mukan Aytpenov ile İshak Kabekov “Sarıarka” Gazetesi'nde kısa bir açıklama yapmıştır. “*Ünlü aydın Alihan Bökeyhanulı'nın kurduğu Alaş Partisi'nin programıyla yetinmeyip Kazaklar Üç Cüz adlı sosyal partiyi açtılar. Partinin amacı Rusya'nın federasyon kurma siyasetini destekleme, yeni Türk ve Tatar birliğini oluşturma, Milletler Meclisi için vekiller listesini hazırlamadır.*“ (“*Alaştı Aydau Kerek*” Sarıarka gazetesi, 1917 yıl s 21). “Sarıarka” Gazetesi'nin diğer bir sayısında *Üç Cüz Partisi*, *Alaş Partisi*'ne savaş açan ve onun işlerine engel olmak için kurulan bir teşkilat olmakla suçlanmıştır (Sarıarka Gazetesi, 1917, s26).

Yeni partinin Merkez Komitesi başkanlığına Mukan Aytpenov tayin edilerek Kölbay Tögisov başkan yardımcısı seçildi. Parti sekreterliğine İshak Kabekov seçilirken başkanın ekonomi işlerinden sorumlu yardımcısı görevini Abdurrahman Kılıçbayev üstlendi.

Araştırmacı V.K. Grigoryev, partinin temel içeriği hakkında aşağıdaki bilgileri verir: “Partinin yönetim çekirdeğini oluşturanlar şunlardır: Mukan Aytpenov orta

aydın, Kölbay Tögisov gazeteci avukat, Şaymerden Alcanov çevirmen, Abulhayır Dosov öğrenci, İshak Kabekov hamaldır. Bunlardan ikisi Kölbay Tögisov ile Şaymerden Alcanov 1911-1915 yıllarında ‘Aykap’ Dergisi’nde beraber çalışmışlardır (V.Grigoriyev, 989. s. 114)”.

Üç Cüz Partisi’nin yayın organı olarak Kölbay Tögisov’un editörlüğüyle Aralık 1917’den Mayıs 1918’e kadar Üç Cüz Gazetesi basılmaktaydı. Genel olarak gazetenin 10 sayısı çıkmıştır. Bu sayıların hepsi “Yaşasın Türk-Tatar Oğulları” sloganıyla yayınlanmıştır.

“Üç Cüz” Gazetesi’nin Omsk şehrinde çıktığı hakkında “Kazak” Gazetesi’nde kısa bir bilgi verilmiştir. Yazar “Üç Cüz” Gazetesi’nin editörünün K. Tögisov’un olmasına memnun kalmadığını belirtti. Bildiride; *“Kazak gazetelerinin çoğalmasını reddetmiyoruz. Fakat Kölbay’ın kim olduğunu, nasıl bir gazeteci olduğunu millet iyi bilir. İyi bilmezse artık öğrensin. Başkanlık yapmak isteyen kişi kör ise ya kendisi kuyuya düşer ya da takipçilerini kuyuya düşürür. Bunu günler geçtikçe görmüş bulunmaktayız.”* denir. Genellikle gazete, Omsk şehrinde değil, Kızılcar (Petroavl) şehrinde yayınlanmaktaydı. Bununla ilgili olarak “Svobodnaya Reç” (“Serbest Söz”) Gazetesi’nin Aralık’taki sayısında “Üç Cüz” Gazetesi’nin Üç Cüz Partisi yayın organı olarak Kızılcar şehrinde haftada bir basıldığı anlatılır. (Svobodnaya Reç gazetesi, 1917, s 109). Aynı zamanda gazetenin ilk önce Kızılcar şehrinde yayın hayatına başlayarak, birçok zaman geçtikten sonra, yani Ocak 1918’den itibaren Omsk şehrine taşınarak il matbaasında basıldığı, gazetenin editörlüğünü Kölbay Tögisov’un üstlendiği söylenir (Veçernyaya Zarya gazetesi, 1918, s 6).

“Üç Cüz” Gazetesi’nin çıkması Taşkent şehrindeki “Birlik Bayrağı” ile “Ulu Türkistan” gazeteleri tarafından da hoş karşılanmamıştır. “Birlik Bayrağı” Gazetesinin 11 Ocak 1918 tarihindeki 19. sayısında aşağıdaki bilgiler yer almıştır: “Kölbay, Üç Cüz gazetesini yayınlayarak onun ilk sayısını sadece Orınbor şehrindeki Vakit ve Yeni Vakit gazetelerine göndermiş, fakat "Üç Cüz" gazetesinin ilk sayılarında Alihan ile Mirjakıp’ı kötüleyen söylemlerden başka olumlu bir bilgi bulunmuyor.” “Ulu Türkistan” (1918, s 47) gazetesinde: *“Üç Cüz Gazetesi tamamen Kazakların ünlü aydınları Alihan Bökeyhanov, Mircakıp Dulatulı ve Kazaklar arasında millî, toplumsal meseleleri çözmekle uğraşan Alaş Partisi’nin diğer*

üyelerine iftira atmaya yönelmiştir. Siyasî durum, uluslararası işlerden hiç bahsetmemiştir.” şeklinde bildiri basılmıştır.

Omsk Bolşevikleri “Revolutsiyonnaya Mysl” (Devrimci Düşünceler) gazetesinde Üç Cüz partisi liderlerinin kendi amaçlarını Batı Sibiryâ bölgesine bildirmesi için onlara özel yer ayırmıştır. Örneğin 17 Kasım 1917 tarihinde gazetede “Kırgız (Kazak) Sosyal Partisi Üç Cüz” başlıklı makalede Kazak yoksullarına rehberlik edebilecek yeni partinin kurulmasından sevinçle bahsedilmiştir. Sonraki sayıda Doğu Kazakistan bölgesindeki Şorğa ve Zaysan eyaletlerinin ilçelerindeki Kazakların “Üç Cüz” ün başkanı Kölbay Tögisov ile birleşmesiyle “Kazak Uranı” (Kazak Sloganı) adlı işçiler derneğinin kurulduğu hakkında bilgi verilmiştir (V.Grigoriyev, 1989, s. 118-119).

“Üç Cüz” Gazetesi’nde ağırlıklı olarak Üç Cüz Partisi kararları, telgraflar, çeşitli bildiriler ve *Alaş Partisi* üyeleri, toplumsal değişimler ile ilgili eleştirel makaleler yayınlandı. Örneğin gazetede “Alın Teriyle Yaşayan Kazak Halkı”, “Alaş, Aman Allahım!”, “Ahmet Baytursonov’a Açık Mektup”, “Kızılcara’daki İl Komiserliği”, “Alaş Özerkliği”, “Kızılcara Haberleri”, “Alaş Partisi Kara Yüzlüleri” vb. makaleler basılmıştır (S. Seyfullin, 1977. s. 80-131).

Üç Cüz Partisi üyeleri tutuklandıktan sonra gazete kapatılarak onun matbaası Alaş partisi genç üyelerinin “Jas Azamat” (“Genç Adam”) adlı gazetesine verilmiştir.

Üç Cüz Partisi’nin kurulması ve onun üyeleri hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Genellikle partinin faaliyet alanıyla ilgili bilgilerin az olduğundan net sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Dolayısıyla Üç Cüz Partisi’nin siyasî hizmetini tespit etmek için 1917-1918 yıllarında yayınlanan “Kazak”, “Üç Cüz”, “Sarıarka”, “Jas Azamat” (Genç Adam), “Delo Sibiri” (Sibiryâ İş), “Revolutsiyonnaya Mysl” (Devrimci Düşünceler), “İzvestiya” (Haber), “Trudovaya Jizn (İş Hayatı), “Svobodnaya Reç” (Serbest Söz) ve “Veçernyaya Zarya” (Akşam Şafakı) gibi gazetelerde yayınlanan haber ve makalelere ihtiyaç duyulur.

Üç Cüz Partisi’nin kaç üyeden oluştuğu hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir. Araştırmacılar parti üyelerine ilişkin çeşitli bilgiler verirler. Saken Seyfullin “ Tar Jol Taygak Keşüv” romanında tamamen olmasa bile partinin aktif

üyeleri hakkında değerli bilgiler verir. Ona göre *Üç Cüz Partisi* üyeliğinde Mukan Aytpenov, Kölbay Tögisov, Şaymerden Karanayev, Mukan Esmagambetov, Karim Düysekeyev, Kali Esmagambetov, Galiaskar Kuanışev, İshak Kabekov, Karim Sateşov, Ermuhammed Tokbayev vb. kişiler yer almıştır (S. Seyfullin, 1977. s. 80-131).

Araştırmacı L.M. Spirin 1918 yılının ilkbaharında *Üç Cüz Partisi*'nde 600-700 üye vardır, derken (L.Spirin, Kruşenye Pomeşiçih i Burcuazlıh Parti v Rossii, Moskova, 1977. s.321); V.K. Grigoriyev'e göre Nisan 1918'de partinin binden fazla üyesi bulunmaktadır (V.Grigoriyev, 1989. s. 114.). Tarihçi B. Elkeyev de partinin genel olarak bin civarında, özellikle de Petropavl'da 200, Omsk şehrinde 450 üyesi olduğunu öne sürer (B.Elkeyev, 1991. s.58).

Böylece yukarıda adı geçen gazetedeki makalelere ve bilimsel çalışmalara, KCMD Arşivi belgelerine göre *Üç Cüz Partisi*'nde M.Aytpenov, K.Tögisov, K. Boranbayev, A. Cumabayev, S. Caksılıkov, S. Tokabayev, Ş. Karanayev, H. Bekhocin, M.Velihanov, K. Sarsenov, R. Konayev, A.Kuandikov, N.Ramazanov, C.Taubekov, K.Cürsinov, S.Tokpabayev, C. Ordabayev, D. Caliyev, A. Bakatayev, R. Camalinov, N. Omarbekov, A. Ciyenbayev, T. Ciyenbayev, S. Ciyenbayev, İ. Ciyenbayev, U. Smagulov ve D. Smagulov, A. Örkinbayev, A. Alibekov, C. Düysenov, K. Kemengerov, B. Kancıgalin, A. Bayniyazov, S. Kудaybergenov, S. Aytuğanov, A. Smagilov, İ. Üşebayev, S. Cantasov, A. Abşikov, A. Bektasov, S. Neylov, S. Sarsenbayev, A. Bayanov, K. Esentayev, C. Coldaspayev, M. Sarsenbayev, S. Esenov, S. Taubekov, T. Tursinov, D.Smailov, U. Niyazov, S. Ormanov, T. Tanatbayev, B. Tanaşbayev, C. Kikenbayev, İ. Kikenbayev, T. Doscanov, T. Camanbayev, B. Camanbayev, K. Aubakirov, A. Rayısov, T. Rayısov, B. İzbasov, B. Esentayev, M. Esmagambetov, K. Düysekeyev, K. Esmagambetov, G. Kuanışev, İ. Kabekov, K. Sateşov, E. Tokbayev, H. Bekhocin, Ş. Alcanov, K.Torsanov, S. Bokayev, S. Konayev, U. Kosayev, B. Abilov, A. Abdurrahmanov, S. Abdurrahmanov, S. Abılayev, C. Kabekin, A. Kılıçbayev, A. Kuanışev, S. Tolengitov (K.Tögisov'un kardeşi), N. Kulcanov, I. Tölebayev, A. Dosov, C. Saduakasov, K. Musin, A. Maykotov, K. Munaytpasov, T. Arıstanbekov, S. Amancolov, H. Cüsipbekov, M. Öserbayev, C. İsmagambetov, G. İdrisov, S.

Şaripov, U. Canibekov, M. Cantalip, D. Kıkınbayev, A. Cumanov, N. Bögenbayev, Berkaliyev ve S. Bayğuşev, O. Korcunayev gibi üyelerin olduğu tespit edildi. Partinin birçok üyeleri sonradan *Üç Cüz Partisi*’nden ayrılarak *Alaş Partisi* üyeliğine dâhil olmuştur (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.1416, C.1, D.2)

Üç Cüz Partisi’nin kurulması haberini Kazak toplumunun belli bir kısmı sevinçle karşıladı. “Revolutsionnaya Mysl” (Devrimci Düşünceler) Gazetesinde Kazak bozkırının dört bir yanından *Üç Cüz Partisi*’ni destekleyeceklerini bildiren tebrik mesajları sık sık yayınlanmaktaydı.

Üç Cüz Partisi başkanları kendilerini işçi kesimin amaç ve çıkarlarının savunucuları olarak tanıttı ve kendi programlarında gösterdiği planlarını *Alaş Partisi*’nin faaliyetiyle kıyasladı. Yayın organları olan “*Üç Cüz*” gazetesi’nde kendi amaçlarını net bir şekilde belirterek Sovyet Hükümeti faaliyetlerini olumlu değerlendirdi.

24 Aralık 1917 tarihinde “*Üç Cüz*” Gazetesinde partinin ilk belgesi, parti programı yayınlandı. Programın başında *Üç Cüz Partisi* yetkilileri ne için parti açmak istedikleri hakkında bilgi verir. *Üç Cüz Partisi* Kazak ülkesinin en büyük kenti Omsk şehrindeki Kazakça ve Rusça okuyabilen, başkalarıyla eşit düzeyde konuşabilen Kazak gençlerini iyi bir geleceğe götürmeyi amaç edinir, demiştir.

Partinin kurucuları halkın destek olacağını bekledi. Programda *Üç Cüz Partisi*’nin gelecekte yapmayı düşündüğü amaçları ve vazifeleri yer almıştır. Bunlar; dünya savaşını durdurmak için anlaşma yapmak, özerk devlet kurmak, toprak, din, yönetim, yetim ve yoksullara yardımda bulunmak, kurultay meclisi için milletvekili seçmek gibi meselelerden oluşmuştur (*Üç Cüz Gazetesi*, 1917, s 2). *Üç CüzPartisi*’nin programı *Alaş Partisi*’nden hiç farklı değildi, sadece 1916 savaşı hakkındaki görüşlerinin farklı olduğu bilinmektedir.

3.2. Üç Cüz Partisi’nin Lideri Kölbay Tögisov’un Hayat Biyografisi ve Hizmet Yolu

Kölbay Tögisov, 1879 yılında Semey İli (şimdiki Doğu Kazakistan İli) Zaysan İlçesi Şorğa Köyünde varlıklı bir ailede dünyaya gelmiştir. Onun biyografisiyle ilgili bilgiler araştırmacılara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Kölbay Tögisov’un

hayatı ve yaptığı göreviyle ilgili birçok makale yayınlayan Baban Elkeyev onun yoksul bir aileden geldiğini öne sürer (S.Smagulova, 2009, s 32)

Kölbay daha üç yaşındayken babasını kaybetmiş. Babası Tölengit, uzun süren hastalık nedeniyle vefat etmiştir. Kölbay, büyüyünce kardeşi Süleyman ve annesi üçü birlikte Tögis isimli zengin kişinin hizmetine girer. Bu sırada Çarlık Rusya Kazakların Rusça eğitim alması ile ilgili bir kanun çıkartır. Kanuna göre Kazak köy başkanların Rus okullarına kendi çocuklarını göndermesi gerekirdi. Tögis, Kölbay'ın soyadını Tögisov diye yazdırarak onu kendi oğlu Abdullahbek'in yerine okula yollar. Dolayısıyla Kölbay bazen Tölengitov (1912 yılına kadar), bazen de Tögisov soyadını taşır (Abdimalik Nısanbayev, 1998, s.469). Fakat Tögis'in torunu Musulmanbek Abdullahbekuli'nin 2003 yılında Alaş yayınevinden çıkan Kölbay Tögisov eserlerini ve hayatını konu alan kitaba nazire olarak yazdığı makalesi yukarıdaki görüşleri tamamen reddeder. Ona göre Kölbay, Tögis'in, ikinci karısından doğan çocuğudur.

Kölbay Tögisov, 1896 yılında Zaysan kasabasındaki Ziraat okulundan mezun olmuştur. Rusçayı çok iyi bildiğinden Çarlık Rusyası'nın yerel yönetim yetkililerinin önerisiyle Zaysan bölgesi mahkemesinde tercüman olarak görev almıştır. Kölbay, 1900-1907 yıllarında Karkaralı kasabasında hâkimlik yapan N. Vayser'in yardımcısı olarak çalışır. Onun hukuk bölümünde eğitim gördüğü hakkında bilgiler yoktur. Dolayısıyla onun hukuk alanına geçerek sonradan avukat olarak göreve başlamasının başlıca nedeni Rusça bilmesidir. Fakat Tögis'in torunlarının verdiği ifadelerle göre Kölbay, Orınbır şehrindeki Hukuk okulunda eğitim alarak Petersburg Üniversitesi'nin Açık Öğretim Fakültesi Hukuk bölümünden mezun olmuştur. Fakat bu bilgilerin doğrulanması gerekmektedir.

Kölbay Tögisov'un hayat yolu XX. yüzyıl başında meydana gelen devrimlerle yakından alakalıdır. Dolayısıyla ülkede hızla ortaya çıkan çeşitli olaylar onun siyasî aydın olarak gelişmesine oldukça katkı sağlamıştır. Onun yayın alanında da faaliyet göstermesi bu döneme denk gelmektedir.

Kölbay Tögisov, siyasete başladığı ilk yıllarında Rusya'daki I. Duma'da ("Parlamento") Kazak milletvekillerine de özel koltuklar ayrılmasını talep etmiştir. Özellikle de Kazak halkının ihtiyaç ve çeşitli sorunlarını çözebilecek

milletvekillerinin gerektiğini gazetelerde yayınladığı makalelerinde sık sık dile getirmiştir. Örneğin, Akmolâ ilinden Duma'ya Şaymerden Kosşığulov isimli saygın kişinin milletvekili olarak seçilmesini doğru bulur. Mulla Dauitbay, Hüseyin Külenov, Kökbay Canatayev ile birlikte onun “*Kazak çıkarına sahip çıkacağına*” inanarak telgraf gönderir (Revolutsiyonnaya Myslgazetesi gazetesi, 1918, 1 sayı).

1905 ilk Rusya İhtilali sırasında Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Cakıp Akbayev gibi aydınlarla birlikte Çarlık Rusya'nın takip ettiği sömürge politikasına karşı çıkmıştır. 1905 yılında meşhur Karkaralı İstidanamesini (“Petitsiya”) hazırlayanlar arasındadır. İstidaname ya da diğer bir deyişle Karkaralı Dilekçesi, Kazakların Çarlık Rusyası'nın taleplerini bildirdiği en önemli belgelerden birisidir. Kazak halkının şikayetçi olduğu konular 14.500 kişinin katılımıyla hazırlanan 11 maddelik bir dilekçe hâlinde Çar'a sunulmuştur. Dilekçede Slav göçmenlerin Kazak topraklarına göçünün durdurulması, Bozkır Kanunu'ndaki bazı maddelerin değiştirilmesi, din konusunda serbestlik getirilmesi, eğitimde Kazakçanın kullanılması, basın ve yayın özgürlüğü gibi konular yer aldı. 1906 yılında Kölbay Tögisov, “Semipalatinski Listok” (“Semey Mektubu”) Gazetesinde Çarlık Rusya'nın Kazak halkına yaptığı baskı ve eziyeti hakkında makaleler yayınlamıştır. Kazakların kendi yönetim sisteminin (“zemstvo”) kurulmasını talep etmiştir.

Kölbay Tögisov, 1909 yılında Çarlık Rusya yönetiminin kararıyla “isyancı” olarak suçlanarak gözaltına alınır ve 1912'ye kadar cezaevinde tutulur. Serbest bırakıldıktan sonra üç yıla kadar Semey şehrinde yaşama hakkından ayrılarak Kapal şehrine sürgün edilir. Kapal'da bulunduğu sırada “Aykap” dergisi'nde Kazak eğitim sistemi ile ilgili çeşitli makaleler çıkarır. Kazakistan'ın Jetisu bölgesinde ilk usul-i cedit okulu olan “Mamanya” okulunu açan kişilerle ve öğretmenlerle yakın bir ilişki içinde bulunur. Bunun yanı sıra edebî eserler, şiirler, kısa öyküler, piyesler yazmaya başlar. 1915 yılında “Nadandık Kurbanı” (“Cehalet Kurbanı”) adlı bir piyes yazar. Adı geçen eser Ufa şehrinde yayımlanır. Kölbay Tögisov, 1916 yılında Taşkent şehrine gelerek burada “Alaş”Gazetesi'ni çıkarır.

13 Haziran 1906 yılında Semey şehrindeki Milletler Evi'nde düzenlenen Kazak seçmenleri toplantısına Kölbay da katılır. Toplantı başkanlığını Sibân eyaleti(Sibân-Orta Cüz'e bağlı bir soy adı ya da kabile)yöneticisi Akatay Alihanov, sekreterliğini

de Kölbay Tögisov üstlenir. Semey bölgesinden toplantıya 184 Kazak iştirak ederek meşhur Kazak aydınları Otınşı Alcanov, Ömirbek Camulov, Şakarım Kudayberdiuli, Saduakas Şormanov, Hizrmolla Konızov, Ebubekir Kurmanov ile birlikte Kölbay Tögisov da askeri zorunluluk, toprak sorunu, yerel yönetim (“zemstvo”) ve din konuları hakkında kendi görüşlerini ifade eder. Toplantı sırasında Duma’ya Kazak topraklarına Rus göçmenlerinin yerleştirilmesini, arazilerin satılmasını ve dağıtılmasını yasaklamayı talep eden telgraflar yazıldı. Telgrafta son 15 yıl içerisinde Kazakların en verimli yayla ve kışlaları İç Rusya’dan gelen göçmenlere verilmek amacıyla zorla alındığı, Pavlodar, Öskemen, Zaysan ve Karkaralı illerinde sınır çizme çalışmalarının hızla yürütüldüğü, Kazakların 20 bin hektar tarım arazisini Sibirya Kozak askerlerinin kiralayarak söz konusu toprakları üçüncü tarafa satmakta olduğu üzüntüyle belirtilir.

Kölbay Tögisov, Çarlık Rusya yönetiminin yerel Kazaklar üzerinde yürüttüğü adaletsiz siyasetine engel olabilmek adına 1908 yılından itibaren avukatlık görevine başlamıştı. Çarlık Rusya’sı tarafından baskıya uğrayan Kazakların davalarına katılarak çoğunlukla adaletli hükümler çıkarılmasına katkı sağlamıştır.

Çarlık Rusya’sı yetkilileri Kölbay Tögisov’un yaptığı siyasî işlemlere kayıtsız kalamamıştır. 1905 yılında mitinge katıldığı, devrimci nitelikteki hareketleri ve yerel belediye başkanlarını eleştirdiği makaleleri için birkaç defa sorguya çekilmiştir.

1909-10 yıllarında Kölbay iki kere tutuklanır. İlk defa 1 Ağustos 1909’da gözaltına alınır(İzvestiya, 1918, s. 2). Semey’den Omsk’teki Duma general-valisi adına gönderilen telgrafta Semey genel valise(Rusça:general-gubernator) Troynitskiy, Kazaklar arasında işçilerin ayaklanmalarına katılarak Çarlık Rusya yönetimine karşı başkaldırıyı teşvik ettikleri için Cansügirov ile Tölengitov’un tutuklandığını belirterek İç İşleri Bakanlığı’ndan onların tutukluluk süresinin artırılması hakkında istekte bulunmuştur (“Mestnaya Cizn” İzvestiya 1918, s. 75). Bozkır general-valisi görevinde geçici olarak bulunan Tihmenev telgrafı teslim aldıktan sonra 5 Ağustos 1909 yılında İç İşleri Bakanına aynı yazılı telgrafı yollar (“Mestnaya Cizn” İzvestiya 1918, s. 75). Bakanlık Cansügirov ile Tölengitov’un tutukluluk süresinin artırılmasına izin verir. Fakat birkaç ay sonra devlet

yetkililerinin müdahale etmesiyle Kölbay'ın tutukluluk süresi sona erer ve serbest bırakılınca Kapal şehrine sürgün edilir.

Bilim adamı Kayim Mukhamedkhanov'un kişisel arşivinde bulunan fotoğrafta 21 kişi tasvir ediliyor ve bunun ortasında Kölbay Tögisov oturuyor. Kayim Mukhamedkhanov'a göre resim 1914 veya 1914'de Semey'de çekilmiştir. Görünüşe göre bu fotoğraf Kölbay Tögisov cezaevinden çıktıktan sonra çekilmiştir.³¹

Bilim adamı Kayim Mukhamedkhanov'un kişisel arşivinden

Kölbay Tögisov, Kapal'a geldikten sonra aydınlatıcı faaliyetlerde bulunur. O, gençlerin eğitim alması yolunda birçok önemli işleri yerine getirir. Örneğin, varlıklı zengin Kazakları uzak bölgelerde eğitim görmekte olan Kazak talebelerine parasal yardım vermeye davet eder. Kapal ilinin Aksu ilçesinde düzenlenen Halk Hâkimleri Meclisinde ilçenin saygın büyükleri Kazak gençlerine danışarak muhtaç Kazak öğrencilere yardım etmek için kişi başı 5 som toplar. Topladıkları bütün parayı

³¹Saken Seyfullin "Tar Zhol Taygak Keşüv" adlı romanında Kölbay'ın gençlerle buluşması ve bu fotoğraf çekilmesi ile ilgili ilginç bir belge verilmiştir: "Biz Ombi'de okuyorduk. O zamanlarda "Kazak" gazetesine çok inanırdık. 1914-15'in bir kış gününde Kölbayeğitim görmekte olduğumuz Ombi şehrine geldi. Kölbay'ı ilk ve son görüşüm buydu. Kölbay, Ombi'de okuyan Kazak çocuklarını bir araya getirerek birlikte fotoğraf çekirmiş bengitmemiştin. Gitmediğimin nedeni de "Kazak" gazetesinin durmadan Kölbay'ı karalamasıdır. Kölbay ile fotoğraf ökenlerin çoğu sonradan Alaşçı olarak onun alehinde çalışma yapmıştı".

Kölbay'a vererek ihtiyaç duyan öğrencilere dağıtmasını rica ederler (Vladimir Grigoriyev, 1989, s. 37).

Kazan Üniversitesi öğrencisi Bazarbay Mametov, zor durumda kaldığını belirterek Kazaklardan yardım istediğinde Kölbay Tögisov da kendi cebinden 20 som miktarında para vermiş, Bazarbay Mametov, "Kazak" Gazetesi'ne gönderdiği teşekkür mektubunda yardımcıları listesini oluşturarak onun ismini ilk sıraya koymuştur (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.1416, C.1, D.2).

Kölbay Tögisov, Şubat 1917 İhtilali'nden sonra yerel insanların siyasî aktivitelerini artırmak amacıyla düzenlenen çeşitli etkinliklere sık sık iştirak etmiştir. Taşkent'te kurulan "Şûra-i İslâm"birliğine kayıt yaptırarak Kazalı kasabasında birliğin şubesinin açılmasına katkı sağlar. Mayıs 1917 yılında Moskova'da düzenlenen Tüm Rusya Müslümanları Meclisine delege olarak seçilir. Aynı yıl yaz aylarında Zaysan'a dönerek burada Kazak İşçileri Meclisini organize eder. Sonra *Üç Cüz Partisi*'nde eş başkanlık görevi üstlenen dava arkadaşı Mukan Aytpenov ile birlikte Omsk şehrinde Kazak aydınlarını bir araya getirmeye çalışır. İki ay sonra *Üç Cüz Partisi* adına Tüm Rusya Kurultay Meclisi Milletvekili adayı olarak sunulur. Alaş partisine karşı propaganda yaparak Sovyet yetkilileriyle anlaşma yapar. 21 Nisan 1918 yılında Stalin'e Sovyet iktidarını destekleyeceğini belirterek bir mektup gönderir. Mart 1919'da Omsk şehrinde A. Kolçak hükümeti yerleştikten sonra tutuklanır ve burada öldürülür.

3.3. Kölbay Tögisov'un Gazetecilik Görevi ve Alaş Gazetesi

"Alaş"gazetesi, 27 Kasım 1916 yılından 1917 yılının ortasına kadar Taşkent şehrinde basılmış bir süreli yayındır. Editörü Kölbay Tögisov, gazete sahibi ise onun eşi Meryem Tögisova Kapsalamova'dır. 1917 yılındaki 22. sayısından itibaren editörlük görevini T. Canbayulı üstlenmiştir. Bazı araştırmacılara 1917 yılında gazete yayın organı ilk önce Omsk şehrine, ondan sonra Petropavl'a taşınmış, fakat K. Tögisov'un aktif bir siyasî hayata başladığından dolayı kapanmıştır.

Kölbay Tögisov, "Alaş" gazetesi'ni çıkarırken henüz *Üç Cüz Partisi*'ni kurmamıştı. Dolayısıyla "Alaş" gazetesi'nde T. Comartbayulı, A. Mamemtulı, C. Seydalın, S. Dönentayulı, Ş. Aymanulı, B. Küleyulı, B. Maylin, İ. Cansügirov, A.

Barcaksın, C. Aymautılı ve M. Awezov, N. Kulcanova, C. Babatayulı vb. ünlü yazarlar makalelerini yayınlamaktaydı. Gazetede XX. yüzyıl başındaki edebiyat, sanat, kültür alanındaki gelişmeleri anlatan birçok yazılar yer almıştır. Meryem Tögisova, tiyatro hakkında bir sürü makaleler yazmıştır. Kölbay Tögisov, siyasî konuda *Alaş Partisi* adlılarıyla ortak bir görüşe varamamıştır.

"Alaş" gazetesi Kazak millî basınının bir arayış tarzıdır (Alaş Hareketi. 2008. s. 78). Aydın gazeteci, yazar Kölbay Tögisov'un yayın hayatı bu amaç doğrultusunda başlamıştır. Kölbay Tögisov'un makaleleri çeşitli konulara ışık tutmaktadır. O, günlük hayatın akışından kaynaklanan olayları sık sık takip ederek kendi düşüncelerini geniş kitleye sürekli yayın aracılığıyla ulaştırmaya çalışmıştır. Onun kaleminden çıkan, Çarlık Rusya'nın Kazaklara uyguladığı sömürge siyasetini eleştiriye tabi tutan, halkın sosyal ve siyasî durumuyla ilgili makaleleri ilk önce Semey şehrinde yayınlanan "Semipalatinski Listok" Gazetesi'nde yayınlandı. Adı geçen gazete, 17 Kasım 1905 - 1 Aralık 1906 yılları arasında çıkmakta olup onun editörlüğünü N.Y. Konşin üstlenmiştir.

Bu gazetede Kölbay Tögisov'un "Kırğızdarğa Hat" ("Kırğızlara Mektup"), "Dalanın Nağız Uldarına Cauap" ("Bozkırın Gerçek Oğlanlarına Cevap"), "Semey Oblisindeği Zemstvo Maselesi" ("Semey İlindeki Yerel Yönetim Sorunu") vb. birçok makalesi yer almıştır.

Kölbay'ın Kazak bozkırındaki değişimler hakkında yazdığı ve Çarlık Rusya'nın Kazak ülkesinde yürüttüğü sömürge siyasetini açığa çıkardığı makaleleri Çarlık Rusya'nın başkenti Saint-Petersburg şehrinde yayınlanan "Naşa Cizn", "Reç" gazetelerinde de basılmıştır. Aynı zamanda onun 1905-1907 yıllarında meydana gelen siyasî olaylar, eğitim ve öğretim, Alaşpartisi, "Kazak" Gazetesi ile ilgili olarak yazdığı makaleleri "Vakit", "Musulmanskaya gazeta", "Delo Sibiri" gazetelerinde çıkmıştır.

Kölbay, çoğunlukla bazı makalelerini "Kirgiz-Kaysak", "K. Naymanski", "Stepnyak", "Kirgiz-stepnyak" gibi takma adlarla yayınlamıştır.

Kölbay'ın eğitim konusunu dile getirdiği "Hey, Kazak" adlı ilk şiiri "Aykap" dergisinin 1912 yılındaki 13. sayısında yayınlanmıştır. Bu şiirde Kölbay,

Kazakgençlerinin boşuna dolaşmadan doğru yolu bularak cehalet kapısını bozması gerektiğini ve eğitim alarak faydalı işle uğraşması gerektiğini yeni nesle anlatmaya çalışır. O, Kazakların ilerlemesine engel olan nedenleri doğru tahmin ederek, insanların yollarını şaşıran, çıkmaza giren hâllerini göstererek onların gafletten uyanmasını ister.

1913-1915 yıllarında Kölbay Tögisov, Kapal şehrinde yaşadığı sırada “Aykap” Dergisinde ülkedeki sosyal-siyasî ve kültürel-eğitim konularından söz eden birkaç makaleler yayınlar. Kölbay, kaleme aldığı yazılarında halkın olumsuz tutum ve davranışlarını sert bir dille eleştirir. Zenginliği ile yetinerek sadece yemek yiyip, kumar oynamakla zaman geçiren kişilerin yaptıklarından üzüntü duyar ve onların paralarını faydalı işlere harcamalarını isteyerek dergide “Kazak Dalasının” (“Kazak Bozkırından”) adlı makalesini yayınlar (Aykap dergisi, 1913. 7sayısı. 151-158).

“Kazak” Gazetesi’nde yayınladığı makalesinde de bu tür olumsuz olayların Jetisu³² bölgesinde geniş bir şekilde görüldüğünü dile getirir.

Kölbay Tögisov, böyle makaleleri aracılığıyla halkın medeniyet düzeyinin geride kaldığını ve cehaletin gelişimin en temel engellerinden biri olduğunu anlatarak aydınlığa kavuşmanın, eğitim almaya yönelmenin önemini şiddetle vurgular. Aynı zamanda bir makalesinde halka okul açarak yoksul çocukların eğitim almasına her türlü imkân sağlayan Mamanov, Turisbekov gibi hayırseverlerden sevinçle bahseder (Kazak gazetesi, 1913, s 7).

1915 yılında Kölbay Tögisov Sırderya iline bağlı Namangan şehrine taşınarak Meryem Seyitova isimli 25 yaşındaki bir kızla evlenir. 1916 yılın başında Taşkent şehrinde Alaş adlı gazeteyi çıkarmaya başlar. Kölbay Tögisov, kendisi Çarlık Rusya tarafından “siyasî güvensiz” olarak tanındığından gazete idaresi Meryem Tögisova’nın eline geçer. 22 Nisan 1916 yılında Meryem Tögisova, Alaş adlı gazeteyi çıkarmak için izin isteyerek Sırderya İl Askeri Başkanlığına bir dilekçe mektubu gönderir. Taşkent şehrinde Kazak dilinde yayınlanacak olan bu gazetede ihtiyaç duyulduğu zaman bazı makalelerin Rus ve Özbek dillerine de çevrilip basılacağı belirtilir. Aynı zamanda dilekçede Alaş gazetesi’nin makaleler sırasını

³² Kazakistan’ın Güneydoğu bölgesi

aşağıdaki programa göre düzenleyeceği yazılmıştır: 1. Hükümet ve yerel yönetimin kararları ve kanunları; 2. Saint Petersburg'un telgraf ajandalarının haberleri ve özel gazetecilerin yazıları; 3. Yerel ve genel meselelerle ilgili temel makaleler; 4.Fıkralar; 5. Yerel durum; 6. İç haberler; 7. Yurtdışı haberleri; 8. Edebî öyküler; 9. Köşe yazıları; 10. Bilimsel makaleler; 11. Devlet Kurulu; 12.Devlet ve Belediye Meclisi raporları; 13. Mahkeme raporları; 14. Küçük fıkralar; 15. Portreler ve resimler; 16. Reklamlar ve Satış bölümü.

Meryem Tögisova, gazetenin sorumlu editörlük görevini üstleneceğini ve 14 No'lu Kanun'un sansür ve yayımla ilgili maddelerine göre hizmet edeceğini belirtir (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.17655, C.133-135).

Böylece 27 Mayıs 1916 yılında Meryem Seyitkızı Tögisova hakkında Namangan şehrinin I. bölüm mahkemesinden Fergana İl Başkanlığına bir açıklama gönderilmiştir. Yazıda Meryem Tögisova ile ilgili bilgiler yer almakta olup, onun 26 yaşında olduğu, Namangan şehrinde yaklaşık 20 yıl boyunca yaşadığı, hakkında hiçbir dava açılmadığı belirtilmiştir (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.17655, C.134).

26 Kasım 1916 yılından itibaren Kölbay Tögisov, eşi Meryemle birlikte "Turkestanski Kurier" yayınevinden haftada bir Alaş gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Çarlık yönetimi Alaş gazetesinin çıkmasına hemen dikkat ederek yayın organının hangi amacı takip ettiğini öğrenmek için Türkistan bölge Savunma Bölümü Başkanlığı'na müracaat eder. Gazetenin ilk sayıları detaylı bir şekilde incelenerek Türkistan başkanlığına onun amaç ve doğrultusuyla ilgili bilgiler mektup olarak gönderilir. Mektupta 16 Temmuz 1916 tarihinde Meryem Tögisova'ya Sırderya İl Askeri Başkanlığı tarafından Kazak dilinde ilk gayriresmî "Alaş"Gazetesini çıkarmaya №21329 izin belgesinin verildiği hakkında bilgiler yer alır.

Gazetenin sadece 22 sayısı yayınlanır. Gazetenin ilk sayısı çıktıktan sonra "Kazak" Gazetesi'nde "Alaş gazetesini" başlıklı kısa bir haber basılır. "Yayın alanıyla ilgili yeni bir haber aldık. "Alaş" gazetesini'nin 26 Kasım'da çıkan ilk sayısı başkanlığımıza ulaştı. Editörü ve müdürü Kölbay Tögisov'un hanımı Meryem

Tögisova'dır. Haftada kaç defa çıkacağı belli değil, yazmamışlar. Yıllık ücreti 3 som 50 kuruş, yarı yıl ücreti 2 som 40 kuruş, üç aylığı 1 som 50 kuruştur. Adresi: Taşkent, Alaş başkanlığı”.

haberde konu ile ilgili, “Kazak matbaasının gelişmesine, halkımızın aydınlanmasına seviniriz. Bu yolda hizmet edenlerin artmasını isteriz. Fakat yeni çıkan Alaş hakkında şimdilik bir şey söylemekte acele etmemek gerekir. Birçok sayısı çıksın, amacı belli olsun, yolu açılsın, yazarları bilinsinler. İlk sayısından yazarları bilinmiyor. Sadece üç yerde Kölbay'ın, hanımının ve Tahir Comartbayev'in imzaları vardır. Herkes bilir ki, gazete çıkarmak için iki malzeme gereklidir; para ve kalem. Alaş'ın elinde bu malzemelerin yeterli olup olmadığı belli değildir. Geçen ay yıllık tecrübemiz göstermiş ki, açılan birkaç gazete ve dergilerimiz çok geçmeden yukarıdaki iki malzemenin yokluğundan kapanmıştır. Dolayısıyla Alaş gazetesinin sırrını tam bilmeden yanlış söz söylemekten çekiniriz.” şeklinde yazı kaleme alınmıştır (Kazak Gazetesi, 14 Eylül 1916). 30 Kasım 1916 tarihinde "Alaş" gazetesi hakkında “Turkestanski Kuriyer” gazetesinde de kısa bir yazı basılmıştır.

3 Aralık 1916 tarihinde Türkistan Askeri Bölgesi başkanının Sırderya İl Askeri başkanına gönderdiği mektubunda "Alaş" gazetesi'nin çıktığıyla ilgili bilgiler yer almakta olup, onun programının hangi amacı izlediğini ve editörünün kim olduğunu öğrenmek yerel askeri-sansür komisyonuna havale edilmiştir (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.17655, C.193).

Çarlık Rusya "Alaş" gazetesi'ni kendi amacı için kullanmaya çalıştı. Bununla ilgili olarak araştırmacı K. Atabayev'in “Kazak Basını Kazakistan Tarihinin Kaynağı (1870-1918)” adlı kitabında aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir: «Neobhodimo ne tolko sledit, çtoby v gazete ne bylo ničego protivnogo interesam russkogo pravitelstva, no i vospolzovatsya yeyu kak sredstvom provedeniya v tuzemnuyu sredu vzglyadov, poleznyh russkomu deltsu v kraye» (Gazetede Rusya yönetimine karşı hiçbir bilginin olmamasını izlemek yetersiz, aynı zamanda onu Rusların ülkedeki çıkarlarına uygun görüşleri yaymak için de kullanmak gerekir) (K. Atabayev, 2000, s. 159). Bu belgelerden Çarlık Rusya yetkililerinin tüm Müslüman gazetelerinin yerel sansür kontrolünden geçmesini zorunlu bir hâle getirdiği farkedilebilir.

Gazetenin resmî editörlüğünü Meryem Tögisova üstlenmişken genel yayın işleriyle Kölbay Tögisov'un bizzat kendisi ilgilenmiştir. Bununla ilgili olarak Sırderya İl Askeri Başkanının 16 Temmuzda gönderdiği mektubunda: “Po svedeniyam agentury, Kolbay Togusov yavlyayetsya faktičeskim redaktorom i izdatelem gazety «Alaş», takzhe kak glavnyim vdohnovitelem deyatelnosti kulturno-prosvetitelnogo obçestva togo zhe imeni” (Ajanların ifadelerine göre Kölbay Tögisov, "Alaş" gazetesi'nin gerçek editörü ve yayıncısıdır. Aynı zamanda gazeteyle aynı adı taşıyan kültürel-aydınlatıcı dernek hareketinin canlandırıcısıdır) denmiştir.

Mektupta Türkistan bölgesinin önde gelen bütün aydınlarının -hukukçular, doktorlar, çevirmenler, talebelerin vb.- "Alaş" gazetesini desteklemeye, onların "Alaş" gazetesine sadece makaleler yazmakla kalmayıp onu Kazaklara geniş bir şekilde yaymaya çağrıldığından bahsedilmiştir. Aynı zamanda Kölbay Tögisov'un kültürel ve eğitim işlerinin gelişmesi için bütün Kazakların birleşmesi gerektiğini söylediği de belirtilmiştir (K. Atabayev, 2000, s. 158-159).

Sırderya Askeri Başkanlığı gazetenin her sayısını takip ederek, Çarlık Rusya idaresinin çıkarlarına uymayan makalelerin çıkmasını engelleyerek, gazetenin Çarlık Rusya'nın aracı olarak kullanılmasını, onun özetinin yönetim makamlarına bildirilmesini talep etmiştir. Böyle bir sıkı takip durumunda halkın çıkarlarını sağlamak kolay iş değildir.

Gazetenin ilk sayısında eğitim, yerleşik hayat ve göçebe yaşam tarzı, toprak sorunları, askeri mecburiyet, yerel yönetim, mahkeme, ekonomi, kadınların durumu vb. çeşitli konuların üzerinde durularak aydın Kazakların bu sorunları çözmeye katkı sağlayarak kendi düşüncelerini aktarmaları rica edilir (Alaş gazetesi, 1916, s 1).

"Alaş" gazetesinin programıyla ilgili olarak Türkistan İl Başkanlığı İstatistik Danışmanının Sırderya İl Askeri başkanına gönderdiği mektubunda da gazetenin yukarıda bahsedilen konuları esas alarak “Progress” sloganıyla çıkmayı hedeflediği belirtilmiştir (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.17654, C.1).

Kölbay Tögisov, gazetenin aydınlatacağı konular hakkında “...Biz önümüzde duran en büyük meseleleri halkın geniş kesiminin amacına göre halletmeye

çalışırız”, diyerek gazetenin “Progress” sloganını kullandığını açıkça bildirmiştir. O, aydınları çetin sorunları üzerinde birlikte tartışmaya davet etmiştir.

Türkistan bölgesinin bütün aydınları "Alaş" gazetesi hakkında bilgilendirildi. Onlar nasihat ve propaganda işlerini yürüterek gazetenin Kazak bozkırına yayılmasına, yazarlar kesiminin artmasına katkıda bulundular. Kölbay Tögisov’un akrabalarının da gazetenin çıkması ve yayılmasına çok yardımları dokunmuştur. Kölbay’ın ağabeyi Abdullabek Tögisov, Şorğa eyaletinden "Alaş" gazetesi’ne abone olanlar için 92 som para vermiştir.

Böylece "Alaş" gazetesi aktif bir şekilde kendi amaçlarını gerçekleştirmeye başladı. Gazetede her gün meydana gelen çeşitli olaylar hakkında güncel haberler, toprak, eğitim ve öğretim faaliyetlerine ilişkin makaleler yayınlanmaktaydı. Şaybay Aymanov, Abdulrahim Botbayev, Tüzel Canbayev, Tahir Jomartbayev, Rahimjan Marsekov, Cansultan Seydalin, Jüsipbek Aymautov, Alimcan Devletyarov, Seyitbattal Mustafin ve Ahmet Barcaksin gibi aydın ve öğretmen yazarların Kazakların siyasî-ekonomik durumu, toprak sorunu, Rus-Kazak çiftçilerinin ilişkileri, kültür, sanat, edebiyat, tarih, gelenek ve görenek, 1916 yılındaki işçilerin durumu, Kurultay meclisi, kadınların durumuyla alakalı makaleleri basılmıştır.

"Alaş" gazetesi’nin 2. sayısında Çar II. Nikolay’ın Türkistanlı Müslüman halkların savaş hizmetine alınması hakkındaki fermanı 25 Haziran 1916 tarihinde yayınlanır. Bu fermanla Taşkent’te Özbeklerin yerine Kazakların gittiği ile ilgili haber vardır. Bu durum hükümet yetkililerin yaptığı en büyük haksızlık olarak görülür (Başkarmağa Hat (“İdareye Mektup”), Alaş gazetesi, 1916, s4). Gazetenin 5. sayısında basılan Alişer Nisanbayulı’nın makalesinde halk arasındaki tüccar ve rüşvetçilerin fakirleri nasıl aldattıkları dile getirilir (Alaş gazetesi, 1916, s 5).

"Alaş"gazetesi, demokratik görüşü önemser. “Alaş’ın asıl amacı; elden geldiği kadarıyla hizmet ederek Kazakları ilerletmek, halka siyasî yönden de eğitim vererek aydınlatmak, dünyadaki çeşitli olaylarla tanıştırmak, Kazak kız ve kadınlarının zor hayatını kaleme alarak onların yollarını açmak.” olduğunu belirtir. Amaca erişmek için Kazak aydınlarının bir araya gelmesini ister, birlikte gayret göstermeye davet eder (Alaş gazetesi, 1917, s 13).

Araştırmacılar Sovyet döneminde "Alaş" gazetesihakkında farklı görüşlerde bulundular. Örneğin araştırmacı T. Eleuov'a göre, "Alaş"gazetesi'nin "Alaşorda" Partisi'nin yayın organı olan "Kazak" gazetesi'nden hiç farkı olmamıştır. O, Kazakların toplumsal ve siyasî hayatı ile ilgili temel konularda iki gazetenin de benzer tavır sergilediğini dile getirir (T. Eleuov, 1961. s. 234). *Üç Cüz Partisi* tarihini inceleyen bilim adamlarından birisi Baban Yelkeyev, kendi araştırmasında Kölbay Tögisov'un yönettiği "Alaş" gazetesi'nin siyaset alanında "hürriyet", "eşitlik" ve "millî vazifeler" ile ilgili konulara değindiğini öne sürer (B.Elkeyulı, 1992, s 203).

Kölbay, gazetenin ilk sayısından itibaren okuyucular ve gazete yazarlarının Kazak halkının sosyal-ekonomik durumuna önem vermesi gerektiğinin üzerinde durur. Alaş gazetesi'ni Kazaklar büyük bir sevinçle karşılar. Gazetenin yayın organına memnuniyetlerini aktaran mektuplar her gün gelmekteydi. "Alaş" gazetesinin yayınlanması başka halklar tarafından da destek bulmuştur. "*Alaş gazetesi'nin Kazak bozkırında yeni doğan bir yıldız olduğunu öğrenince çok sevindim. Ne güzel!*" şeklinde yazılan mektuplar sayısı günler geçtikçe artmaktaydı (Alaş gazetesi, 1917, s13). "Aykap" dergisinin editörü Muhammedcan Seralin de Alaşın yayınlanmasından memnun kaldığını belirten özel bir tebrik mesajı göndermiştir (Alaş gazetesi, 1917, s 10).

Kazak kız ve kadınları da gazetenin çıkmasına elden geldiğince katkıda bulundular. Bununla ilgili olarak Kölbay, bir makalesinde "gazeteye ellerinden geldiği kadarıyla destekte bulunan 3 tane bayana, doktor Nurgali eşi Zeynep Hanım'a, Jorabek Töre'nin eşi Udiragül Hanım'a, Semey'de oturan Nazipa Hanım'a şükranlarımı sunarım." diyerek gelecekte de Kazak bayanların gazetede kendi görüşlerini aktif bir şekilde bildirmelerini rica etmiştir (Başkarmadan ("İdareden"), "Alaş" gazetesi, 1917, s 13). Söz konusu dönemde kadınların yayın faaliyetinde bulunması, süreli yayınlarda çeşitli konularda makaleler yayınlaması kolay bir iş değildi. "Alaş" gazetesi'nde aydın öğretmen, devlet erkânı Nazipa Kulcanova'nın makaleleri, çeviri ve öyküleri basılmıştır. Gazetede Nazipa Kulcanova'nın tercüme alanındaki ilk çalışması, ünlü Rus yazarı L. N. Tolstoy'dan çevirdiği "Yumurta Büyüklüğünde Tohum" adlı kısa masal-öyküsü yayınlandı. "Alaş" gazetesi'nde

başlayan Nazipa'nın çeviri faaliyetleri sonra da devam etti. O, S.G. Petrov'un (takma adı Skitalets), V.G.Korolenko'nun, M.A. Gorkiy'nin, A. İ. Kuprin'in, B. A. Lavrenev'in eserlerini çevirerek "Kızıl Kazakistan", "Yeni Mektep" dergilerinde yayınlamıştır.

Gazete, kadın eşitliği konusuna da sık sık değinmiştir. Kazak kadınlarının zor yaşamından, toplumdaki yerinden bahsederek onları kadın eşitliği yolunda mücadele ederek eğitime, medeniyete yönelmeye çağırmıştır. Kazak kadınlarının gazeteye kendi durumlarını konu edinen makaleler yazmasını önermiştir. Neticesinde az da olsa kendi hayatlarından hareketle Kazak kadınlarının zor durumunu anlatan makaleler yazan kadınlar ortaya çıkmaya başlamış. Örneğin Cemal isimli Kazak kızı makalesinde eski gelenek ve görenekten firar ederek şehre sığınan genç bayanın hayatını tasvir etmiştir (Alaş gazetesi, 1916, s 2).

Aynı zamanda gazetede B. Maylin, C. Aymautov, İ. Cansügirov ve M. Auezov gibi ünlü şair ve yazarların Kazak halkının hayatını ele alan şiir ve hikâyeleri yayınlanmıştır.

Kölbay Tögisov, "Alaş" gazetesine ek olarak dergi çıkarmayı da amaçlamıştır. Yeni çıkacak olan dergiye "Babamız Alaş" adını vererek ayda bir yayınlamayı planlamıştır. Bununla ilgili "Alaş" gazetesinde kısa bir haber de basılmıştır (Alaş gazetesi, 1917, s13). Fakat çeşitli nedenlerden dolayı dergi yayın hayatına kavuşamamıştır.

"Alaş" Gazetesi'nde Kölbay Tögisov'un "Wilson notasına cauap" ("Wilson Notuna Cevap"), "Wilsonnın cana kadımı" ("Wilson'un Yeni Adımı"), "Gosudarstvenniy Duma hem hükümet" ("Devlet Büyük Millet Meclisi Ve Hükümet"), "Graf İgnatiyev" ("İgnatiyev Paşa"), "Coğalsın Romanovtar" ("Defolsun Romanovlar") vb. başlıklı makaleleri yayınlanmıştır. Kölbay, yazdığı her makalesinde önemli bir meseleye ışık tutmata çalışmıştır. Örneğin onun "Wilson Notuna Cevap" adlı makalesi uluslararası durumu konu edinmiştir. "Tolkın" ("Dalga") adlı makalesinde Almanya ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ilişkisinden bahsetmiştir. Ülkeler arasındaki ilişkinin bozulması ve Almanya'nın Amerika'nın

birçok gemilerini batırması nedeniyle savaş çıkma ihtimalinin olduğunu öne sürer (Alaş gazetesi, 1917, s 9).

Kölbay Tögisov'un "Alaş"Gazetesi'nde değindiği konularından birisi de halkın eski kültürel mirasları, masallar, atasözleri, efsane hikâyeler ve bilmecelerdir. Yazar halkın sözlü miraslarını derleyerek kitap hâline getirmeyi amaçlamıştır (Alaş gazetesi, 1917, s11).

Araştırmacı K. Nurpeyis'e göre "Alaş"gazetesiilk önce hükümete açıkça itiraz etmemiştir. Sadece gazetenin 24 Şubat 1917 tarihindeki №12 sayısından itibaren devrimci-demokratik yöndeki makaleler yayınlanmaya başlamıştır (K. Nurpeyisov, 1995, s 127). Bu durum Kölbay'ın "Uyan" adlı makalesinden kolayca farkedilebilir. Kölbay, Kazakların zor hayatını kolaylaştırarak onları karanlıktan çıkarmanın tek yolu olarak eğitimi gösterip gençleri eğitim almaya davet eder.

Böylece Kölbay Tögisov, "Alaş"gazetesi aracılığıyla Kazak gençlerini eğitim almaya, sanat öğrenmeye, meslek edinmeye, Kazak kültürünü geliştirmeye çağırır. Bunun için aşağıdaki eylemleri gerçekleştirmeyi önerir 1. Erkek ve kızlara eşit eğitim vermek, 2. Verimli topraklar üzerinde kentler yapmak, yerleşik hayat tarzına geçmek ve 3. Kızları sevmediği kişiler ile evlendirme geleneğine son vermek (Alaş gazetesi, 1917, s12). Aynı zamanda toprak sorunu, Kölbay'ı düşündüren konuların başında gelmektedir. Çünkü I. Dünya Savaşı esnasında Türkistan, Çarlık Rusya tarafından tamamen istismar edilmişti.

Duma'ya ("Rusya Büyük Millet Meclisi") milletvekili gönderme hakkına bile sahip olmayan ülkede, savaş kanunları hâkimdi. Yaklaşık 45 milyon hektar toprak yerli halkın elinden alınarak bu Rus göçmenlerine dağıtılmıştı. Sadece 1907-1912 yılları arasında 2 milyon 400 bin Rus, Kazak topraklarına yerleştirilmişti. Çar II. Nikolay'ın Türkistanlı Müslüman halkların savaş hizmetine alınması hakkında 25 Haziran 1916 tarihinde yayınladığı ferman 1916 yılındaki halk hareketinin asıl kaynağını teşkil eder. Birdenbire 19 ile 43 yaş arasındakilerin savaşa işçi olarak alınması demek, işe yarar yaşta olan erkeklerin hemen hemen tamamının götürülmesi demek idi.

Rusya yönetiminin hesabına göre, Türkistan Genel Valiliği'nden toplam olarak 250 000 (Sırderya'dan: 87 000, Yedisu'dan: 60 000, Fergana'dan: 50 000, Semerkant'tan: 38 000, Hazar Ötesi'nden: 15 000), Bozkır Genel Valiliği'nden de yaklaşık 245 000 (Akmola'dan: 48 316, Semey'den: 85 479, Ural'dan: 50 270, Torgay'dan: 50-60 bin civarında), toplam 500 000 civarında Türkistanlı cephe hizmetine alınacaktı. Bununla birlikte, doğum kaydı ve buna benzer resmî kayıtlar olmadığı için yaş tespiti oldukça zordu ve kimin askere alınacağı belli değildi. Üstelik, fermana göre, Türkistanlılara silah verilmeyecekti ve bunlar siper kazma ve yol inşası gibi geri hizmetlerde kullanılacaktı.

Çarlık Rusya'nın bu kanunu önde gelen Kazak aydınlarını oldukça endişelendirdi. Kölbay Tögisov, "Alaş" gazetesinin ilk sayısında yayınladığı "Alaştan Doğan, Ağalar" adlı makalesinde Kazak gençlerin askere gidip gitmemesi ile ilgili düşüncelerini aktarır. Kölbay, genellikle gençlerin askere gidip savaş işlerini yerine getirmesinin tecrübe bakımından yararlı olacağını öne sürer (Alaş gazetesi, 1916, s 1).

"Alaş" gazetesi matbaası 1917 yılının sonbaharında Taşkent'ten Omsk şehrine, ondan sonra Petropavl³³ şehrine taşınır. Bu sırada Kölbay Tögisov, Kazak Demokratik Birliği adına Tüm Rusya İşçiler Meclisine katılmak üzere Petregrat şehrine gitmiş bulunmaktaydı. Gazetenin №22 sayısından itibaren editör görevi tamamen Tüzel Janbayev'a devredilmiştir. Onun "Okuyuculardan Rica" adlı makalesinde Kölbay Tögisov'un halk meclisine, Saint Petersburg'taki işçiler meclisine vekil seçilerek gazete editörlüğünü Tüzel Janbayev'ın devraldığı duyurulur. Tüzel Canbayev editörlük görevini tamamen yerine getirememesi üzerine gazete sayıları zamanında çıkmaz. Böylece gazete yönetiminin doğru çalışmaması nedeniyle "Alaş" Gazetesi, 1917 yılın ikinci yarısından itibaren kapatılır. Gazetenin çıkmaması okuyucular tarafından büyük üzüntüyle karşılanmıştır. Alaş Kölbay Tögisov'un yokluğunda çıkmamasına rağmen okuyucular gazetenin kapatılmasında onu suçlamıştır. Onun adına ağır suçlar yöneltilir. Fakat 1912-1918 yıllar Kölbay

³³ Kazakistan'ın Kuzeyindeki şehir. Eski adı Kızıljär'dir.

Tögisov'un gazetecilik alanındaki çalışmalarının geliştiğı döneme denk geldi. Onun kaleme aldığı makaleleri geniş kitle tarafından takdir edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ALAŞ VE ÜÇ CÜZ PARTİLERİ ARASINDAKİ SİYASÎ TARTIŞMALAR VE PARTİLERİN SONU

4.1. Alaş Partisi ve Üç Cüz Partileri Arasındaki Siyasî Tartışma

1917 yılının Ekim-Kasım aylarında Mukan Aytpenov, Kölbay Tögisov gibi Kazak aydınlarının inisiyatifiyle kurulmuş *Üç Cüz*, ufak burjuvacı demokratların siyasî partisi oldu. Parti üyeliğinde aydın kesim, devrimci-demokrasi yönündeki yarı işçiler ve yoksullar yer almıştır.

1917 yılında Kazakistan'da iki siyasî partinin, özellikle de *Alaş Parti* ve *Üç Cüz Partisi*'nin faaliyet göstermesi ile ilgili bilgilere Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde saklanan Bökey Ordusu'ndaki Kazak İhtilal Komitesi üyeleri S. Cakıpov, M. Ötegenov ve A. Seyitov'un makalelerinde rastlanabilir. Makalelerde *Alaş Partisi*'nin devlet erkânı Alihan Bökeyhanov yöneterek onun "Alaşorda" Hükümeti'ni kurduğu, bu yönde diğer *Üç Cüz Partisi*'nin faaliyet göstermesine engel olduğu, iki parti arasındaki siyasî mücadelenin 1918 yılına doğru güçlendiği, sonuçta ise *Üç Cüz Partisi*'nin Beyaz Ordu tarafından mahvolunduğu anlatılır (Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 140 Karar, C. 1, 11. İş, 9-10 Klasör).

İki parti arasındaki siyasî tartışmanın kaynağı Mayıs 1917'de Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'dir. Kazakistan'dan gelenler arasında Jahanşa Dosmukamedovlar, Kölbay Tögisov, Valithan Tanashev ve Jakyp Akbayev yürütme kurulu üyeliğine seçilmişti. Petrograd şehri bu konseyin faaliyet merkezi olarak belirlendi. Aynı zamanda, kongreye katılan diğer delegelere katılarak "...Tüm Kazak Kongresinin 1-10 Ağustos tarihleri arasında Taşkent'te toplanması gerektiğini" önerdiler.

Bu sırada Alihan Bökeyhan ve Ahmet Baitursynov gibi aydınlar Birinci Tüm Kazak Kongresi'nin toplanmasını organize etmeye başlamıştı. Bunlar başlayan Kazak aydınları Kongresi'nin (Tüm Rusya Müslümanları Kongresi) veya yürütme kurulunun kararlarını tanımadılar. "Bu konseye seçilen üyelere, halk tarafından seçilen Kazak ağaları diyemeyiz ve alınan kararlar halkın demiyoruz"

demıştır. Ayrıca İkinci Tüm Rusya Müslümanlar Kongresi'ne bir de bir Kazak temsilcisi göndermeyeceğini söylemişti. Böylece Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nin yürütme konseyine müdahale etmesi ile Kazak Partisi'nin bir proje oluşturma planı gerçekleşmemiştir. Zaten bu kongreden sonra *Üç Cüz Partisi* ile *Alaş Partisi* liderleri arasında anlaşmazlıklar fark edilmiştir.

Bundan ayrı Tüm Rusya Kongresi anayasal seçimlerinin yaklaşması nedeniyle 21-26 Temmuz'da Orınbor'da acilen Tüm Kazak Kongresi yapılmıştır. Bu kongrede bir Kazak siyasî partisi kurulmasına karar verdi. Aynı zamanda, *"bir bölgede birden fazla liste olmaması ve bu listenin bu Tüm Kazak Kongresi tarafından gösterilen liste olması gerektiğine"* dikkat çekildi. *"Kazaklar bir kaç liste yaparak kendi arasında tartışorsa, vekilin yerini başkasına verir"* diye açıklama yapmıştı.

Alaş Partisi ile aynı anda ortaya çıkan *Üç Cüz Partisi*, Tüm Kazak Kongresi'nin bu kararını tanımak istemedi. Ekim 1917'de Ombi'ye gelen Alihan Bökeyhan ile bir toplantıda, *Üç Cüz Partisi*'nin kurucuları Mukan Aytpenov ve Çaimerden Alzhanov bir Kazak partisi kurulursa onun adının *"Üç Cüz"* olmasını önererek parti programını tartışmıştır.

Kısa bir süre sonra, 17 Kasım 1917'de Mukan Aytpenov, *"Kazak"* ve *"İangy Vatsik"* gazeteleri'ne şunları yazdı: *"Tanınmış Eserler Partisi'nin üyesi Bökeyhanov tarafından kurulan Alaş Partisi'nin programından memnun olmayan Kazaklar kendi partilerini kurdular. Bu da Üç Cüz adlı sosyalist partidir. Partinin amacı, federasyonu desteklemek ve Türk-Tatar topluluklarını birleştirmek, Kurucu Meclis'e ayrı bir liste sunmaktır"* diye yazmış.

Bundan sonra *Üç Cüz Partisi*'nin programı, belgeleri üyelerin dikkatine sunuldu (*Üç Cüz*, 1917, s 2). *Alaş Partisi* yayın organı *"Kazak"*, H. Gabbasov, İ. Alimbekov, R. Marsekov gibi gazetecilerin organize etmesiyle yayınlanan *"Sarıarka"*, Kızılcarsk şehrinde basılan *"Jas Azamat"* Gazeteleri'nde çeşitli makaleler basılmıştır. Çoğunluğu *Üç Cüz Partisi* 'ne iftira atmayı amaçladılar.

Semey İl Yönetim Kurulu'nun (Zemstvo) A. Andamasov, A. Bolatov, S. Düysenbin, İ. Kazangapov, R. Marsekov, C. Şölembayev vb. üyeleri *"Kazak"* Gazetesi'nde *Üç Cüz Partisi*'nin kurulmasıyla ilgili açıklamalarda bulunarak söz

konusu partinin kurulmasına karşı çıktılar. Onlar *Üç Cüz Partisi*'ni *Alaş Partisi*'ne karşı kurulan parti olarak değerlendirdi (Kazak gazetesi, 1918, s 260).

Alaş Partisi Başkan Yardımcısı H. Gabbasov Semey şehrinden Moskova'daki Hallel ve Cahanşah Dosmuhammedov'e sosyalist *Üç Cüz Partisi*'ni kınayan telgraf göndermiştir. Onda "*K. Tögisov, Alaş Partisi'ni, halk jandarmasını Beyaz Ordu askerinin bir kolu olarak görüyor.*" Denmiştir (Rusya Federasyonu Devlet Arşivi, 1318 Karar, C. 1, 23. İş, 15 Klasör).

Alaş Partisi başkanlarından birisi Mircakıp Dulatulı da *Üç Cüz Partisi*'ne karşı görüşü izledi. O, "*Üç Cüz Kurnazları*" başlıklı makalesinde *Üç Cüz Partisi*'nin kurucu başkanları Mukan Aytpenov, Kölbay Tögisov ve partinin üyesi olan Şaymerden Aljanov, Kazi Torsanov, Üristem Kasabayev'in planlarını *Alaş Partisi*'ne karşı hareketler olarak değerlendirir (Kazak gazetesi, 1918, s 252).

Kazak aydınlarından birisi Koşke Kemengerulı: "*Üç Cüz'ünsamimi parti olmadığına böyle kanıtlarım vardır: 1) Parti üyeliğine sadece zenginleri kabul etti; 2) Yoksulların taraftarı gibi görünerek parti meclisine Kazak zenginlerini, rüşvetçilerini davet etti; 3) Millet ayrımcılığına karşı Bolşevik partisiyle işbirliği yaptı; 4) Din sloganı attı.*" diye yazmıştır (Kemengerulı, 1996, s 109).

Böylece Kazak aydınları *Üç Cüz Partisi*'ni her tarafta eleştirmeye çalıştılar. Birileri Kölbay Tögisov'un kendisini suçlarken, diğerleri ise onun *Üç Cüz Partisi*'yle ilgili olarak yürüttüğü politikasını eleştiriye tabi tutmuşlar.

Üç Cüz Partisi ile *Alaş Partisi*'nin siyasî amaçları aynıydı. Onların temel hedefleri baskıcı, muhafazakâr hükümeti tamamen yok ederek Kazakların kendi devletini kurmasını gerçekleştirmektir. Dolayısıyla bu amacı gerçekleştirme yolunda iki parti arasında büyük bir mücadele yaşandı. *Alaş* partisi üyeleri *Üç Cüz Partisi*'nin faaliyetlerini beğenmedi. *Üç Cüz Partisi*'de *Alaş Partisi*'ni kendi gazetelerinde sert bir şekilde eleştirmekten çekinmedi.

Üç Cüz Partisi ile *Alaş Partisi* arasındaki tartışmayı Kazak aydınlarından çıkan ilk Bolşeviklerden biri Saken Seyfullin "*Tar Jol Taygak Keşüv*" adlı tarihi romanında detaylı bir şekilde anlatarak partinin yürüttüğü politikayı ve partiyi yöneten Mukat

Aytpenov, Kölbay Tögisov ve diğer üyelerinin siyasî portrelerini tasvir etmeye çalışmıştır.

A. Bökeyhanov Ekim ayında Semey'e gelerek *Alaş Partisi*'nin il komitesini açtıktan sonra gençlerle buluşmak için Omsk şehrine yola koyulur. "Birlik" derneği üyeleriyle olan buluşma İl Balkanlık evinde düzenlenmiştir. A. Bökeyhanov, toplantının ilk kısmında Kazak gençlerine Tom şehrinde düzenlenen Sibiryâ özerkçilerinin meclisi hakkında bilgi verir, ikinci bölümünde ise *AlaşPartisi* programını, mücadele yöntemlerini anlatır (Mambet Koygeldiyev, 2008, s.306). Bu buluşmaya *Üç Cüz Partisi* başkanı Mukan Aytpenov ile parti üyesi Şaymerden Aljanov da katılarak tartışmaya girer. A. Bökeyhanov, millî *Alaş Partisi*'nin kurulması gerektiğini öne sürerken Şaymerden Aljanov, buna itiraz ederek "*Kazak üç kısıma, üç cüze ayrılır, dolayısıyla Üç Cüz Partisi kurulmalıdır*" şeklindeki görüşünü ortaya atar. Fakat toplantıda Ş. Aljanov'un teklifinden çok A. Bökeyhanov'un görüşü katılımcılar tarafından uygun görülerek onlar *Alaş Partisi*'ne üye olmayı kabul ederler.

Koşke Kemengerulı ve Bilal Maldıbayev gibi Kazak aydınlarının önderliğiyle Petropavl şehrinde yayınlanan "Jas Azamat" ("Genç Adam") Gazetesi'nde başta Kölbay olmakla birlikte eskiden din ve Türkçülük gibi ülkülerin peşinde koşanların millet düşmanı Bolşeviklere katılmakta olduğu yazılır (Jas Azamat gazetesi, 1918, s 6).

Üç Cüz Partisi'nin hangi amaçla kurulduğu hakkındaki görüşler de çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin araştırmacı T. Eleuov *Üç Cüz Partisi*, Panislamist ve Türkçü görüşleri şiddetle savunan "millî yetçi", burjuvacı partiden biridir, demişti (T. Eleuov, 1961. s. 234). S. Beysembayev ile P. Pahmurnıy'ın editörlüğüyle 1973 yılında neşredilmiş "Pod Znamenem Leninskih İdei" ("Lenin İlkesi Arması Altında") adlı kitapta *Üç Cüz Partisi* sosyal bakımdan çeşitli, "*Alaş Partisi'ne karşıt amaçla kurulmuş partilerden birisidir*" şeklinde doğru açıklama verilmiştir (Pod Znamenem Leninskih İdei, 1973. s. 47). Tarih araştırmacısı P. Pahmurnıy'ın kanaatine göre *Üç Cüz Partisi* fak burjuvacı parti olarak "solcular" tarafını tutmuştur (Ustanovlenye Sovetskoy Vlasti v Oblastyah Kazahstana (1917-1918), 1957, s. 47).

1990 yıllarında *Üç Cüz Partisi* tarihini özel olarak araştıran tarihçi Baban Elkeyev'in makaleleri "Kazakistan Komünisti", "Yıldız", "Almatı Akşamı" gazete ve dergilerinde yayınlandı. Araştırmacı, Alaş partisiyle aynı anda ortaya çıkan partinin temel amaçlarını değerlendirerek *Üç Cüz Partisi* önderlerinden biri Kölbay Tögisov'un hizmetinin üzerinde durur (S.Smagulova, 2009, s 78)

Alaş Partisi tarihini araştıran Kenes Nurpeyis *Üç Cüz Partisi*'nin kuruluşu, onların değindiği sosyal-ekonomik meseleleri, *Üç Cüz Partisi* ile *Alaş Partisi* arasındaki özerklik, milletlerarası ilişki sorunlarıyla ilgili görüşlerin birbiriyle bazen yakın, bazen de uzak olduğunu vurgulayarak, *Üç Cüz Partisi* başkanlarından birisi Kölbay Tögisov'un yaptığı hizmetlerden bahsederek böyle bir açıklamada bulunur: "*Üç Cüz*" 1917 yılında Ekim-Kasım aylarında ortaya çıkmıştır. İlk önce parti *Alaş Partisi* 'yle işbirliği yapacakları yönünde açıklama yapmasına rağmen sonra bu düşüncesinden vazgeçti, çok geçmeden Kazakistan'ın toplumsal-siyasî meseleleri yönünden *Alaş Partisi* 'nin temel eleştiricisine dönüştü" (Kenes Nurpeyisov, 1995. s. 127).

Tarihçi Mambet Koygeldiyev, "*Üç Cüzün ortaya çıkış nedeni bakımından hem de sosyal bakımdan tamamen gelişmemiş, fakat etkili siyasî güce dönüşmeyi amaçlayan teşkilattır.*" demiştir (Mambet Koygeldiyev, 2008, s.318). Rusya Müslümanları tarihini araştıran diğer bir bilim adamı S.M. İshakov ise, "*Üç Cüz ile Alaş Partileri Kazak aydınlarının bölünmesi sonucunda kurulmuştur.*" diye görüşünü öne sürer (S. İshakov, 2003. s. 321). Rusya'nın burjuvacı Partisi'nin tarihini araştıran L. M. Spirin: "*Söz konusu parti ufak burjuvacı demokrasisi ile işbirliği yaparak sosyal devrimin vazifelerine engel oluşturabilecek durumları önlemeye çalıştı.*" demiştir (L. Spirin, 1977, s.57.).

Alaş ile *Üç Cüz Partileri*'nin özerklik meselesinde görüşleri birbirine uygun düşmedi. *Üç Cüz Partisi* üyeleri Orta Asya ve Türkistan ülkeleriyle birleşerek federasyon kurmak gerektiğini öne sürmüştür. Onlar özerklik meselesiyle ilgili *Alaş Partisi* 'nin programını eleştirmiştir. *Alaş Partisi* 'ni Sibirya özerk devletine katılarak yönetim hakkını Ruslara vermekle suçlar. *Alaş Parti* 'si bu amaçlarına ulaşırsa biz Orta Asya ve Türkistan'dan ayrılarak onlarla birleşme hedefimizi yerine getiremeyiz, şeklinde açıklamada bulunur (*Üç Cüz* gazetesi, 1917, s 2). "*Üç Cüz*" gazetesi'nin 19

Ocak 1918 tarihindeki 4. sayısında yayınlanan “Alın Teriyle Yaşayan Kazak Halkı” makalesinde Alihan Bökeyhanov’un Sibiryâ özerk devletine katılma niyetine *Üç Cüz Partisi* temsilcilerinin karşı olduğu dile getirilir.

Böylece Kazak özerk devleti hakkında *Üç Cüz Partisi* Alaş Partisi’yle bazen benzer, bazen farklı bir görüş izlemiştir. Kölbay Tögisov, Kazak özerkliği meselesiyle ilgili olarak kaleme aldığı “*Alaş Özerkliği*” makalesinde Kazak özerkliğini kurmada büyük sıkıntıların meydana gelebileceğinden bahsederek aşağıdaki görüşünü bildirir: “*Kazaklar hem göçebe hem yoksul kabile hâlinde yaşayan tarih boyunca devlet kurmayarak başkalarına örnek olmayan bir millettir. Üç Cüz’lüler Kazak özerkliğini kurmak elimizden gelmez, Türkistan’la birlik ve beraberlik içinde yaşamalıyız, Omsk şehrine bağımlı olarak Sibiryâ’ya dâhil olmaktansa en azından Orta Asya, Türkistan halkı birleşerek federasyon kuralım.*” (Üç Cüz gazetesi, 1918, s 7).

Aynı zamanda Üç Cüz savaş konusunda da Alaş’tan farklı görüş takip etmiştir. Emperyalist devletlerin başlattığı I. Dünya Savaşına en kısa sürede son verilerek savaşa katılan ülkeler arasında anlaşmanın yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Partinin programında “*Kazak halkına savaşın zararı fazlaca dokundu. Dünyayı kan ve gözyaşına bulayan, insanoğlunu koyun gibi kıran bu savaş hemen durdurularak yeryüzünde ortak barış sağlanmalıdır.*” gibi cümleler yer almaktadır.

Üç Cüz Partisi mahkeme, hukuk işleri konusunda gelecek Kazak yasalarına şeriatın adalet ve insan hakkı kurallarını dâhil etmeyi sunmuştur. Özellikle de nikâh, aile, miras işine ilişkin şer’i kaidelerin takip edilmesini istemiştir. “*Kuran’ın sert noktalarını almasak da olur, fakat insaniyete faydalı yerlerini günlük hayatımızda izlemeliyiz.*” gibi taleplerini açıkça savunmuştur (B.Elkeyev, 1990, s. 58).

Gençlerin “Birlik” adlı derneğine üye olan A.Seydalin 13 Haziran 1929 tarihinde işçi-uzman kurulu başkanı A.Y. Fekter’e verdiği ifadesinde *Üç Cüz Partisi* Müslüman dini kaidelerini tamamen desteklerken *Alaş Partisi*’nin ise şeriat kanunlarını kabul etmediklerini ileri sürerek *Üç Cüz Partisi* üyelerinin halkı onların hareketlerine karşı çıkmaya, örgütlemeye çağırdıklarını belirtmiştir (Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 719 Karar, C. 3, 954. İş, 28 Klasör).

Toprak sorununu çözmek için *Üç Cüz Partisi* Kazak yoksullarına ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde arazi vermeyi talep etmiştir. Kazakların yerleşik hayata geçerek tarım işiyle uğraşmasını desteklemiştir. Dolayısıyla onlar *Alaş Partisi*'nin toprak meselesinde Şerbina kanununu göz önünde bulundurmayı amaçlayan taleplerini reddetmişler. Fakat kendileri de araziye bölme konusunda net bir öneride bulunmamışlar(S.Smagulova, 2009, s 122).

Yerel yönetim konusunda *Üç Cüz Partisi*, *Alaş Partisi*'nin "*Yönetim Ruslardan örnek alarak yapılmalıdır.*" şeklindeki görüşünü onaylamamıştır. Yerleşik topluluğun yönetim işinin göçebe halkın yönetim şekliyle uygun gelmeyeceğini ileri sürerek yönetim konusunda bilginlere, tecrübeli kişilere danışmanın öneminin büyük olduğunu vurgulamışlardır. Böylece *Üç Cüz Partisi* üyeleri Kazakların yaşam tarzına uygun yerel yönetim kurullarını açarak, muhtaç kişilere yardıma bulunarak onlar için okullar yaptırmayı amaçlamışlardır(S.Smagulova, 2009, s 123).

Üç Cüz Partisi yoksullara elden geldiği kadarıyla yardım etmeyi programın temel vazifesi yerine koymuştur. Öncelikle tüm Müslüman milletvekilleri olarak birleşerek, sosyal-devrimcilere katılarak, gelecek Kurultay meclisinde seçime katılacaklarını bildirerek kendilerini destekleyenleri 11 numaraya oy vermeye çağırılmışlardır. Parti, kendi kural ve projelerinin tam metnini gazetenin ilerideki sayılarında okuyabileceklerini söylemiştir. Lakin parti programı tam olarak gazetede yayınlanmamıştır.

Üç Cüz Partisi kendi programlarında hangi sınıfın ya da grubun çıkarlarını gözettikleri hakkında kesin bir bilgi vermemiştir. Onlar sadece tüm Müslümanları himayelerine alacaklarını söyledi. Parti programının net olmamasının bulanık olmasının nedeni yönetimdeki eksikliklerden kaynaklanıyordu.

Üç Cüz Partisi başkanı Kölbay Tögisov, *Alaş Partisi*'ni burjuvacı millî yetçilerin partisi olarak eleştirmiş, kendilerinin;"*Rusların devrimci demokratik kurumlarıyla birleşerek ihtilal karşıtı güçlere darbe vermeye hazır olduklarını*"bildirmiştir.

1917 yılının sonuna doğru Kazak ülkesinde Tüm Rusya Kurultay Meclisi'ne hazırlık çalışmaları yürütülmeye başladı. Bu konu Kazak meclislerinde tartışılarak,

Kurultay’a seçilecek milletvekilleri saptanarak, seçim kurallarına uygun listeler oluşturularak insanların dikkatlerine sunulmuştur.

Tüm Rusya Kurultay Meclisi’ne *Üç Cüz Partisi* de kendi adaylarını iletiler. Yukarıdaki programlarda bahsedildiği gibi *Üç Cüz Partisi* bu listeye aşağıdaki kişileri kaydetti: 1) Hasenhoca Bekhocin (Omsk), 2) Şaymerden Aljanov (Omsk), 3) Kölbay Tögisov (Omsk), 4) Kazi Torsanov (Omsk), 5) Üsen Kossayev (Omsk), 6) Saduakas Seyfullin (Akmola), 7) Bayseyit Adilev (Akmola), 8) Sultan Abılayev (Akmola), 9) Mukan Aytpenov (Omsk) (*İzvestya* gazetesi 1918, s 75).

Bu bağlamda tarihçi Svetlana Smagulova’nın yazdığına göre *Alaş Partisi* yetkilileri "Kazak" gazetesi’nde kongreye sunulan *Üç Cüz Partisi*’nin listesindeki ilk altı kişinin milletvekili olmaya uygun olmadığını söyleyen bir makale yayınlamıştır. (S. Smagulova, 2009, s 65).

24 Kasım’da “*Revolutsionnaya Mysl*” (Devrimci Düşünceler) gazetesinde Kurultay meclisine 13 kişinin kayıt yaptırdığı hakkında kısa bir bildiri yayınlandı. Bu listeye göre aşağıdaki kişiler meclise katılmalıydı:

1. Hasenhoca Bekhocin Akmola İl Kırgız (Kazak) Komitesi üyesi.
2. Şaymerden Alcanovtıp doktoru, sosyalist-devrimci.
3. Kölbay Tögisov gazeteci, Tüm Rusya İşçiler Kurulu Vekillerinin İcra Komitesi üyesi.
4. Mahmut Velihanov subay.
5. Kazi Torsanov Torsanulı Akmola İl Kırgız Komitesi üyesi.
6. Üssen Kossayev devlet erkânı.
7. Saduakas Seyfullin halk öğretmeni.
8. Bayseyit Adilov Akmola İl Kırgız Komitesi üyesi.
9. Aliaskar Kuanişev Petropavl İl Kırgız Komitesi başkanı.
10. Nurgali Kuljanov Semey Lisesi öğretmeni.
11. İbray Tölebayev millî yetçi.

12. Abılayev Sultan Abılayulı millî yetçi sosyalist.

13. Mukan Aytpenov Kereytbodyulı Omsk Kazak İli İcra Komitesi başkanı.

Bu liste *Üç Cüz Partisi* Merkez Komitesi tarafından onaylandı (*Üç Cüz gazetesi*, 1918, s 9)

Alaş Partisi üyeleri kendi taraftarları vasıtasıyla Kurultay Meclisi'ne "*Üç Cüz*" adına aday seçilenler arasında caydırma işlemlerini yürütmekte olduğu belli olunca Omsk bolşevikleri *Revolutsionnaya Mysl*" (Devrimci Düşünceler) gazetesi'nin 29 Kasım'daki sayısında; "*Kazak fukarasını bu nasihat ile kandırılmamaya ve toplu olarak Üç Cüz Partisiyetkililerinin peşinden gitmeye*" davet eden bildiriler basılmıştır (*Revolutsionnaya Mysl*, 1917, s 55).

Üç Cüz Partisi üyeleri Kurultay seçimi arifesinde halk arasına çıkarak kendiadaylarını tanıtmışlardır. Fakat halkın kabul etmediğini anlayan bazı adaylar kendi istekleriyle seçim listesinden çıkmaya başladılar (*Sarıarka gazetesi*, 1917, s 15 - 18).

Bozkır bölgesi (okrug) genelinde Tüm Rusya Kurultay Meclisi seçimi 25 Aralık 1917 tarihinde sona ererek seçim sonuçları açıklandı (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.840, C.1, D.309). Seçim düzenlendiği tarihte "*Veçernyaya Zarya*" (Akşam Şafağı) Gazetesi bozkır seçim yerlerinde Kurultay Meclisi adayları için oy kullanıldığını duyurarak bültenlerin sayılmakta olduğu hakkında bilgi verir. Gazete yazarı en çok oyu 5. Liste (Alaş partisi) ile 11. Liste (*Üç Cüz Partisi*)'nin alacağına oldukça emin olduğunu, aynı zamanda iki parti arasında tartışma yaşanacağını da belirtir.

Üç Cüz Partisi, Tüm Rusya Kongresi Meclis'ne milletvekilleri bağımsız bir liste ile katılır ve seçimlerde tek bir temsilcisi kazamamadı. Bunun nedeni de Kazak toplumu içinde otorite eksikliği, partiliderlerinin ülke tarafından tanınan biri olmaması ve partinin halkı sona erdirecek somut bir program sunamamasıydı.

"*Veçernyaya Zarya*" ("Akşam Şafağı") gazetesi bu makalede *Üç Cüz Partisi* ile ilgili görüşlerini şu şekilde aktarır: "*Üç Cüz Partisi sosyalist-siyasî parti olarak bilinmiştir. Merkez komitesi Omsk şehrinde bulunmaktadır. Partinin diğer şehirlerde şubeleri yoktur. Partide aydın üye sayısı pek azdır. Son zamanlarda üyeleri oldukça*

azalmaktadır. İşçiler hariç, Kurultay meclisine adaylığa sunulan Üç Cüz Partisi üyeleri partiden ayrılmaktadır. Adaylar listesine dâhil olan 14 kişiden 8'i partiden istifa etmiştir." Bunun nedeninin partinin programından kaynaklandığını öne sürer. Aynı zamanda partinin "Kazakların özel federasyon kurması, Ruslara bağımlı olmaktan kurtulması, tüm Türk ve Tatar halklarının birleşmesi gerektiği" görüşünü benimsediğini belirtmiştir (Veçernyaya Zarya gazetesi, 1918, s 45).

Parti eserlere, millî sosyalistlere ve sosyal demokratlara yaklaştı. Araştırmacıların çalışmalarına göre, Üç Cüz Partisi'nin programı Alaş Partisi'ndenhiç de farklı değildi, sadece 1916 savaşı hakkındaki görüşlerinde farklı olduklarını yazmaktadır. Böylece Ekim Devrimi'nin zaferinden sonra Üç Cüz Partisi'nin ve "Kazak işçilerinin ve yoksulların sözlerini tutacağız" ayı doğmuştu.

Alaş Partisi'ne karşı açık bir mücadele başlattı. Basında birbirlerini esirgememeleri, birbirine dokunan yazılar yayınlama ile kalmayıp, hayatta birbirlerini gördüklerinde birbirlerini yiyecek kadar bir düşmanlık noktasına gelirler, bu da iki tarafın da çok gergin olduğunu gösterir.

Tartışma öyle bir doruğa ulaştı ki, 1918'de Kölbai Tögisov, Omsk'ta yayınlanan "İzvestya" Gazetesi'nin 23 Nisan'daki sayısında, "Alihan Bökeyhan'ı tutuklayanlara 10.000, Ahmet Baitursynov'u tutuklayanlara ise 3.000 som vereceğini duyurur"(S. Smagulova , 2009, s 69-70).

Bolşevikler partinin Ombı ve Kızılzhar'daki bölümlerine para yardımıyla bulunarak kendi maatbalarında partinin Kazak halkına hitaben yazılmış programlarını yayınlamıştı. "Izvestiya Petrogradskogo Soveta rabochikh i soldatskikh deputatov" gazetesi'nin 25 Şubat 1918'de yayınlanan bu programı parti yöneticisi Kölbay Tögisov ve sekreter A. Kılışbaev tarafından kaleme alınmıştır. Program metninde "Kazak kitlelerinin değil, sadece Kazak bruzhazısının çıkarlarını koruyan"Kazak komitesinin kapatılması veüyelerinin tutuklanmasını sevin ile yazmıştı. Bu sırada illerdeki Alaş Partisi'nin bölümler kapatılarak üye ve bazı etkilileri hapse atılmıştı.

Üç Cüz Partisi yetkilileri bununla yetinmeyip "Izvestiya Petrogradskogo Soveta rabochikh i soldatskikh deputatov"gazetesinin 1918 yılında yayınlanmış 55

sayısında partinin acil toplantısının geçtiğini ve onda Kölbay Tögisov konuşarak Sovyet etkililerine Ombi'daki sovyetlere karşı olan Kazak komitesinin kapatılmasını ve onun yetkili üyeleri olan A.Seyitov, M.Jumabaev, A, Turlubaev, E, Mukuşev, E. İtbaev ve M. Seyitov'ın tutuklanarak hapse atılmasını önermiştir.

Üç Cüz Partisi'nin bu eylemlerini *Alaş Partisi*'nin yetkilileride cevapsız kaldırmamış. 4 Nisan 1918'de H. Gabbasov'un el yazısı ile yazılmış olan mektubu Moskova'da bulunan Hanel ve Jahanşa Dosmukamedovlar'a iletmışti. Mektub metnine göre *Alaş Partisi* tetkilileri Kızılzhar, Verni ve Ombı şehirlerindeki Sovyetler tarafından tutuklanan komite ve parti üyelerinin derhal serbest bırakılmasını istemiş ve Moskova'daki Halk Komiserler Kongresine *Üç Cüz Partisi* hakkındaki gerçekleri iletmesini istemiştir. Mektup metninde; "*Üç Cüz Partisi bolşevik bayrağı altında Kazak halkını Ruslara kötü göstererek millî yetçi eylem yapmaktadır*" diye yazılmıştır.

Kölbay Tögisov bunlarla yetinmeyip Lenin ve Stalin ile telegrafla temasa geçip, Alaş partisi tarafından görüşmeler yürüten liderleri Alihan, Ahmet ve Gabbas'ınalehinde konuşma yaparak, onarın sırtından Stalin'e bir mektup gönderir. Stalin'e "Alaş" ile mücadelede kendisini desteklemsini ister. Stalin Kölbay Tögisov'un talebini yerine getirmek üzere Alaş yetkilileri ve üyelerini tutuklama işine Jangeldin'i sorumlu yapar («Өттеген-ай» дерлікадам (e-history.kz erişim tarihi 10.09.2022).

Lakin bu tartışma uzun sürmedi Ombi'ya gelen Kolçak'ın ordusu Bolşeviklerle aynı doğrultuda çalışan Kazak Sosyalist Partisi liderlerini tutukladı. Kölbay Tögisov Nisan 1918'de tutuklanır. Magjan'ın hayatını inceleyen Bakhytkamal Kanarbaeva, Tögisov' un ölümü hakkında yeni bilgi vermektedir: "*Kölbay Magcan Cumabay'ı 1918'de tutuklamış ve altı aya hapsetmiş. 'İşte idam ederim' dediği sırada Rusya'dan kaçan Amiral Kolçak, Ombi'ye gelir. O sırada Alihan Bökeyhanov Kolçak'a bir telgraf göndererek; Kazak şair Magjan Jumabay'ı oradan çıkarılmasını ve onun yerine Kölbay Tögisov'u hapse atılarak yerinde idam edilmesini ister*". Kölbay Tögisov kaçır, lakin arkasından vurularak öldürölür (B.Kanarbayeva, Altayhaber 2018).

Kölbay Tögisov ve *Üç Cüz Partisi* üyeleri siyasî konuda *Alaş Partisi* aydınlarıyla ortak bir görüşe varamamıştır. Aksine *Alaş Partisi*'ne karşı çalışmalar yürüttür ve Sovyet yetkilileriyle uzlaşmaya varmıştır. Kölbay Tögisov ile Alaşlıların arasındaki soğukluğun Alaş aydınlarına duyulan güvensizlik dışında hiçbir neden olmadığını vurgulayabiliriz.

S. Smagulova'ya göre *Üç Cüz Partisi* ile *Alaş Partisi*'nin siyasî yönelimleri aynıdır. Ana hedefleri eski hükümetin gücünü tamamen ortadan kaldırmak ve Kazak halkından ayrı bir özerk devlet yaratmaktır. Bu amaçla iki ulusal parti arasında bir mücadele başlanmıştır. "Alaş" üyeleri *Üç Cüz Partisi*'ni kabul etmemiş. *Üç Cüz Partisi* de gazetelerinde *Alaş Partisi*'nin alehinde yayınlar yapmıştır (S. Smagulova, 2009, s 71-72).

4.2. Sovyetlerle Yeni Uzlaşma Arayışları ve Alaş Partisi'nin Kapatılması

Yaşanan iç savaş halkın özyönetim hakkını Sovyet Hükümeti'ne karşı çıkan beyazların elinden alamayacağını birçok iç isyan liderlerine göstermişti. Tatar Millî Hareketi liderleri böyle bir sonuca varan ilk kişilerdi. Temsilcilerden biri, 1918 sonbaharında, Rus burjuvazisinin öncü partisi–Kadet'lere olan güvenini kaybettiğini böyle vurgulamış: *"Bu acı olay Kadet'lerin uluslara (Rusya'da yaşayan Rus olmayan uluslar) hiçbir şey vermediğini bir yana bırakın, mazlum milletlerin kendi haklarına sahip olmalarına bile karşı çıkacaklarını gösterdi."* (Rabochiy dne gazetesi 14 Eylül 1918, s 8).

Tatarlardan sonra Başkurtlar da beyazlara olan güvenini kaybetmeye başlamıştı. 1919'un başında, Zeki Velidi liderliğindeki Başkurt süvari birlikleri Sovyet Hükümeti tarafına geçti. Zeki Velidi'nin bu hamlesi, Kolçakçıların yönetim birimi ile özerk hükümetleri (Alaşorda dahil) dağıtmasından sonra gelmişti. Zeki Velidi Rusya'da yaşayan müslüman halkı önderiydi. 1917'den önce de IV. Devlet Duması'nın Müslüman Fraksiyonu Bürosu'nun faaliyetlerine aktif bir şekilde katılmıştı. Zeki Velidi, Kazak millî demokratik hareketinin birçok aydınlarını iyi tanıyordu (Baykara, Tuncer, 1990, s. 6-7).

Sovyet Hükümeti Zeki Velidi'nin Bolşeviklerin tarafına geçmesini memnuniyetle karşıladı. RSFSC (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti)

İçişleri Komiserliği'nin organı "Jizn natsionalnostey (Milletler Yaşamı)" Gazetesi "Perelom sredi bashkir (Başkurt Devrimi)" makalesinde, şunları yazdı: "*Orınbor 2 Mart Zeki Validov (halk önderi, Ufa hükümeti ile Sovyet'e karşı çıkan) Sovyet Hükümeti'ni kabul etmiş, şimdi Dutov'a karşı savaşmakta, bunu o kendisiyle sürekli iletişimde olan Alihan Bökeyhanov'a anlatmış. Validi, Bökeyhanov'un da böyle yapacağını düşünüyor*"³⁴.

Sovyetler'in resmi gazetesinin bu haberine inanabiliriz. Hatta Alihan Bökeyhanov Zeki Velidi'nin Sovyet hükümeti tarafını tuttuğu hakkındaki haberleri yakın arkadaşlarıyla tartışmıştır. Alaşorda'nın Torgay bölümünün aktivisti Salimgerey Karatleuov'un 2 Temmuz 1929'da OGPU (Ortak Devlet Siyasî Müdürlüğü) müfettişine verdiği cevabı, bunun kanıtıdır. "*Beyazlar geri çekilirken, - diyor S. Karatleuov cevabında, - Karim Toktabayev geldi ve Sovyet hükümeti tarafına geçme olasılığından bahsetti. Bu 1918 yılının Aralık ayında oldu. Geceleyin Baytursynov beni yanına çağırdı ve Sovyet Hükümeti tarafına geçme teklifinden bahsedip fikrimi sordu. Orada General Daşkov ile diğerleri de (Torgay bölümünün askeri eğitmenleri) vardı. Sovyetler'in tarafına geçme fikrini destekledim ve hemen bunu gerçekleştirmek istedik... Kızılların komiseri Jangeldin'e karşı çıkmamaya karar verdik. Sonra General Daşkov'u tutuklamaya karar verdik. O gece ben görevimi yerine getirdim. Esbolov ile Dulatulı, Sovyet tarafına geçmekararını desteklemediler. Kolçakyerine bir Kurultay olsaydı böyle bir karar alınmazdı. Kızıllar ile beyazların baskısı altındaki Alaşorda için kızılların tarafını tutmak daha avantajlıydı. Daşkov'un tutuklanması ve Jangeldin'in ekibine karşı saldırının durdurulması, Kızıllar tarafına geçmek için adım olmasına rağmen, Alaşorda kızıllar tarafına geçmedi.*"(Kazakistan Cumhuriyeti Millî Güvenlik Kurulu Arşivi, vaka 124. 3 cilt. s.82).

Bu kararı Kolçak'ın Alaşorda'yı dağıtma ve Alaş ordularını Kazakistan'ın kuzeyinde Kızıllara karşı savaşa yönlendirme emri doğrudan etkilemişti.

³⁴"Milletler Yaşamı". 1919, 9 Mart. Gazete editörünün makale sonuna yazdığı notta: "Bökeyhanov Birinci Duma milletvekilidir. Kadet Partisi'nin eski üyesi, Derber liderliğindeki Ombı hükümetinin eski Dışişleri Bakanı."

“Orınbor ve Orsk savaş arenasına döndükten sonra, -diyor Mirjakıp Dulatulu 30 Kasım 1929’da OGPU müfettişine verdiği kendi el yazısı cevabında. Ve devamında şunları yazdı: - biz (yani, Alaşorda’nın Torgay bölüm üyle silahlı kuvvetleri) Kostanay ilçesi Denisovka köyüne geldik ve orada eğitime devam ettik (savaş sanatı). Alaşorda’nı dağıtma haberi alırlmaz Torgay semtine taşındık. Ve o sırada, Kazak askeri karargahından Orınbor’a geri dönme emri aldık. Biz buna boyun eğmedik ve müfrezemizin komutanları (Rus subaylar) adamları Orınbor’a gitmeye teşvik etti... Biz önce subayları tutukladık, sonra onların Orınbor’a gitmelerine izin verdik. O sırada Torgay’daki A. Jangeldin, bizim Orınbor Kazakları ile çatışma içinde olduğumuzu öğrendi ve bizi görüşmeye davet etmek için temsilcisini gönderdi.” (Kazakistan Cumhuriyeti Millî Güvenlik Kurulu Arşivi. Vaka 124. 6 cilt. s 20).

Alaşorda’nın bir yandan P. Koropachanskiy başkanlığındaki Sibirya Hükümeti’nin komisyonuyla müzakerelerde bulunduğu ve diğer yandan Sovyet Hükümeti’yle ilişkilerini yeniden kurmaya özen gösterdiği belliydi. Sovyet Hükümeti’yle ilişkileri canlandırmak, bu kez tüm Alaşorda tarafından değil, Ahmet Baytursunov liderliğindeki Torgay bölümü tarafından gerçekleştirilmişti. Bu nedenle Ahmet Baytursunov önce A. Jangeldin ile görüşmelerde bulundu, ardından Moskova’ya gidip Stalin ile görüşmelere devam etmişti. Sovyetlerle iyi ilişkiler kurmakta samimi olduğunu kanıtlamak için 1919 baharının başlarında, Alaş’ın IV. bölümü (Torgay), Sovyet Hükümeti’ne sadık olan Amangeldi İmanov’un askeri komiser olduğu ilçe merkezindeki Torgay şehrine geldi. Her iki tarafın ön anlaşmasına göre, ordu askerleri yemininden sonra, onlar Kızıl Ordu’ya kabul edildi, kendi görevine devam etmişti. Alaşorda liderlerinden biri, A. Bökeyhanov’un en yakın, güvenilir yoldaşı Mirjakıp Dulatulu da Torgay’a gelmişti.

Fakat Nisan 1919’da cephedeki durum aniden değişti. Bu değişiklik beyazlar için avantajlı oldu. A.Kolçak altındaki askerler, sonra Oral Beyaz ordu Kazakları saldırdıktan sonra Kızıl Ordu bölümleri geri çekildi askerler Volga’ya yaklaştı. Beyazlar Orınbor’u kuşattı ve Aktöbe’yi ele geçirdi. Sonuç olarak Kızıl Ordu Torgay’dan ayrıldı. Kolçak yönetimine karşı Kostanay ayaklanması da başarısız sonuçlandı. Torgay’daki IV. Alaş bölümü bu ikisinden birini seçmek zorunda: ya da

Kızıllarla birlikte Aral Denizi tarafına uzun yola çıkmak, ya da tekrar beyazlara dönüp, Kızıl Ordu'ya çaresizlikten katıldığını açıklamak zorunda kaldı. Alaşorda'lılar tekrar beyazlara katılmayı seçti. Bu dönemde Amangeldi İmanov ve onun askerleri yenilmiş ve vefat etmişti.

23 Nisan 1919'da Torgay yakınlarında, Alaşorda'nın IV.bölümü, Kostanay'dan geri çekilip Amangeldi'ye katılmak için yola çıkan Kostanay Bölge Konseyi başkanı Lavrentiy Taran liderliğindeki kızıl isyancıların bir müfrezesini silahsızlandırıldı. L. Taran Beyazların askeri bölümünün "*ştabs kaptanı Taşeev'inkontrolüne verildi, Torgay'a götürülmüş ve orada vurularak öldürülmüş.*" ("Kostanayskiy listok", 1919).

Torgay'daki Amangeldi İmanov ve Lavrentiy Taran'ın ölümüyle ilgili olaylar uzun yıllardır Alaşorda'nın provokasyonundan kaynaklan organizatörü olarak Mirjakıp Dulatulı'un adı yazıldı (Kazakistan Komünist Partisi tarihi üzerine bir deneme. A., 1963, sayfa 169) M. Dulatulı ile ilgili bu görüş, herhangi bir belgeye dayanmadan ifade edilmiştir.

Bu olaylarla ilgili ifade olarak Mircakıp'ın kendi sözlerini almaya karar verdik. 1929 yılı M. Dulatulı 1 Ocak'ta OGPU müfettişine yazdığı cevabında Alaşorda'nın Torgay ve IV. Alaş bölümünün Torgay'a nasıl geldiğini ve sonraki olayların nasıl geliştiğini şöyle anlatıyor: "*...Kazak hükümeti ile ilişkilerimizi kestikten sonra biz Torgay bölgesine geldik ve oradaki Sovyet Hükümeti temsilcileriyle anlaşma yapmaya başladık. Anlaşma yapmak için Baytursunov, ben ve diğerleri Torgay'a geldik. Sonuç olarak, biz bir süreliğine Sovyet Hükümeti'nin tarafına geçecek olduk, Baytursunov sorunu tamamen çözmek için ertesi gün Moskova'ya gitti. Torgay şehrine girdik ve müfrezemiz yerel Kızıl Ordu müfrezesine, aramızdan birileri yerel Sovdep'e dahil edildi.*

Bu olay 1919 baharında oldu... Bir gün Kızıl Ordu'nun Şalkar'daki karargahından, Torgay'daki birleşik müfrezenin 24 saat içinde Şalkar'a ulaşması lazım diyetelgrafla emir geldi. O zamanlar dışarıda kar eriyordu, yol kötüydü. Böyle bir durumda askeri konvoyu bırakın, özel atlı asker bile gidemezdi. İmanov acil toplantı yapıp, yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı Şalkar'a ulaşamayacağını

karargâha bildirmeye karar verdi... Birkaç gün sonra, A. İmanov'un kararı Şalkar'a bildirmek yerine Alaşorda karargâhın emirlerinin yerine getirilmesini engelliyor diye yalan beyanlarda bulunduğunu öğrendik. İmanov'un buprovokasyonundan sonra Şalkar'da, Aktöbe'de Alaşorda'nın Torgay bölümünün Sovyet hükümeti tarafına geçmekten vazgeçtiği söylendi... Ondan sonra bize olan güvensizlik ve düşmanlık arttı... Garip bir durumda kaldık: Beyazlarla ilişkimizi kesen biz, şimdi kızıkların mantıksız güvensizliği ile karşı karşıya kaldık.

Bir gün İmanov'un bizi tutuklayacağı ve dairesinde Kostanay'dan gelen müfreze ajanının saklandığı hakkında bilgi aldık. O gün İmanov'u ve evindeki bir yabancıyı tutukladık ve müfrezemizin bir kısmı ile birlikte Torgay'a gelen Kızıklar karşı çıktık. Söylentiler doğrulandı: Taran'ın partizan müfrezesi Torgay'a yaklaşmış ve İmanov'un evinde tutuklanan kişinin Taran'ın kendisi olduğu ortaya çıktı. Kızıklar müfrezesini silahsızlandırdık ve askerlerini dağıttık. Ertesi gün akşam, Torgay'a döndükten sonra, burada kalan müfrezenin bir kısmının İmanov ve Taran'ı öldürdüğünü öğrendik... Üç veya dört gün sonra, Mogilev'in başkanlığındaki Kazak alayı Torgay'a geldi. Mogilev kuvvet ve mal-mülklerimizi ilhak etti; Hiçbir şey yapamayacak haldeydik. Artık sadece bu alay ve halk arasındaki bir köprü rolünü görüyorduk.”³⁵(Kazakistan Cumhuriyeti Millî Güvenlik Kurulu Arşivi, Dava 124, 1 cilt 103, 104, 105). Her ne ise sonuçta Amangeldi İmanov öldü. İç savaş sırasında toplumun birbirine karşı çıkıp bölünmesinin kurbanı olmuştu.

Bu olay Alaşorda ve Sovyet Hükümeti'nin uzlaşma işini zorlaştırmıştı. Alaşorda'nın merkezi başkanlığı, Bolşeviklerin Torgay olaylarını yakın bir zamanda unutmayacağını iyi anlıyordu, bu nedenle Alaşorda, Sovyet Hükümeti ile müzakereleri sürdürmek için yeni bir adım atmamıştı. Beyazlar ise Alaşorda'dan hâlâ şüpheleniyordu. Yeni askeri birlikler kurulmadı. Alaşorda'nın müttefikleri Beyaz Kazaklar ve Kolçak hükümeti de mevcut Alaş müfrezesini silahlandırma konusunda cimri davrandılar. Alaşorda'nın Torgay bölümü, Kolçak Hükümeti'nin savunma

³⁵Bu yılın 3 Ocak günü OGPU müfettişine verdiği cevapta M. Dulatov, “...Sovyet hükümetine karşı elimde silahla savaştığım gerçeğini saklamıyorum” deyip şöyle devam ediyor: “İmanov ve Taran'ın kazalarının ahlaki sorumluluğundan kaçamam. Kadromuz ikiye ayrıldı. Onların bir kısmı ile Torgay'ı bıraktım ve döndüğümde (Torgay'a) onları ölü buldum. Müfrezenin Torgay'da kalan kısmı Kasimov tarafından yönetiliyordu...” (KC Milli Güvenlik Kurulu Arşivi. Dava 124, cilt 1, sayfa 109).

bakanına bir mektup yazarak, IV. Alaş alayını koruma ihtiyacının olduğunu kanıtladı ve bölgede dört alay daha oluşturmak için yardım istedi (her bölgeden bir alay) (Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 811, s 5- 6). Fakat bu taleplere cevap gelmedi.

Siyasî durumun gelişimindeki bu tür değişiklikler, Alaşorda adına anlaşma yapmak için Moskova'ya yola çıkan A. Baytursunov'un işini zorlaştırmıştı. O Bolşeviklerin Alaşorda ile iletişime geçmesi ve Kazak halkının kaderi konusunda anlaşmalar yapmak gerektiğini kanıtlamak için çok çaba sarf etmişti. A. Baytursynov'un bu azmi sonuçsuz kalmamıştı. Sovyet Hükümeti, Kazak halkının millî devlet işleri için bir kurul kurmaya karar verdi. 10 Temmuz 1919'da V. I. Lenin "*Kırgız (Kazak-yazar) bölgesini yönetecek devrimci komite hakkında geçici belgeyi*" imzaladı. İlk başta S. Mendeşev, A. Baytursynov, S. Pestkovskiy (başkan) Kazrevkom üyeliğine dahil edilmiş ve daha sonra B. Karataev, M. Tunganshin, V. Lukashev, K. Sidorov, T. Sedelnikov, T. Alibekov, vb. üye atanmıştı.

Kazrevkom Başkan Yardımcısı olarak seçilen A. Baytursunov, kısa bir süre sonra "*Milletler Yaşamı*" gazetesi'nde "*Devrim ve Kırgızlar*" (Kazaklar-yazar) başlıklı bir makale yayınladı. Diğer konulara ek olarak, *Alaş Partisi* ve Alaşorda Hükümeti liderlerinin siyasî görüşlerinin özelliklerini açıklayan sonuçlar çıkarmıştı.

"Ben, bu satırların yazarı dedi makalesinde A.Baytursunov, – Çarlık döneminde Kazak siyasetini yöneten ve Çarlık Rusyası'na karşı çıkan Kazak entelektüellerinin temsilcisiyim. Çarlık döneminde Kazakların nasıl yaşadığını biz başkalarından daha iyi biliriz. Kazakların yaşam koşulları, Kazaklarda sınıf ayrımı ve kişiye ait malları sınırlandırma sistemi olmadığı için Kazaklar arasında onların kendilerine ait sosyalizm ile komünizmin yer alması ile şimdilik Kazak halkının sosyalist topluma ihtiyacı gereksiz kalmaktadır... Alaşordalıların Torgay'lı grubunun temsilcisi olarak Merkezi yapı olarak Rus SFSR'sine antlaşma yapmaya gelen ben...Rusya ulusal hukuk deklarasyonunda Kazak meselesine önem verildiğine tanık oldum. Sovyet hükümetini Kolçak iktidarından daha iyi bulduğumuzun yanlış olmadığını yoldaşlarıma...anlatıp onları sakinleştirmek istedim" (Milletler Yaşamı, 3 Ağustos 1919).

Ahmet Baytursunov'un Sovyet Hükümeti'nin tarafını tutmaya başladığını ve onun Kazrevkom'un üyesi olarak atanmasını bolşevikler büyük bir siyasî kampanyaya dönüştürdü. Hemen sonra (Nisan 1920'de) Sovyet generali Frunze'nin önerisi ile³⁶ RKP (b)'nin üyesi olarak atandı. Bunun hakkında Orınbor şehrinde yayınlanan “*Kırgız bölgesi haberleri*”Gazetesi'nde 15 Nisan 1920 tarihinde “*Ahmet Baytursunov beyannamesi*” adlı makale yayınlanıp, Ahmet Baytursunov'un RKP (b)'nin Orınbor grubuna üye olarak atanma dilekçesi eklendi.

A. Baytursunov bu partiye sadece 1 sene üye olmuş. “Ben A.Baytursunov yukarıdaki belgede, partiden 1921 yılında aktif olmadığım için ayrıldım. Benim pasifliğim parti çalışmalarına özen göstermediğim ve toplantılara katılmadığımdan, genel olarak da siyaset ile ilgilenmediğimden meydana çıktı.

“Yoldaş Ahmet Baytursunov hakkında yazıyor gazete makalesinde, –bütün sahrayı biliyor. Her kırgız (Kazak-yazar) kendi halkının önderi, büyük lider ve edebiyatçı olarak biliyor.

Kırgız halkının zekâ gelişimindeki bütün siyasî ilerlemeler Baytursunov'un ismine bağlıdır. O barışçı ulusal liberalizmden Kazan devrimi ve Sovyet Hükümeti'ni tanıma süresine kadar farklı gelişim dönemlerini geçirdi. Uzun süreli ayaklanma ve mücadeleler sonrasında kırgız (Kazak-yazar) millî yetçilikten uluslararası komünizme gelmiştir”.

Bundan sonra “B.M. yoldaş” denen takma isim ile yayınlanmış makalede A.Baytursunov gibi büyük adamın Sovyet Hükümeti tarafını tutmaya başlayıp Komünist Parti'ye üye olmak için dilekçe yazdığını “*partinin en büyük zaferi*” olarak değerlendirmiş ve Kazaklar üzerindeki büyük bir etki olduğunu öne sürmüştür. Makale, “*A.Baytursunov'un öğüdü ayaklanmaya kalkanlar, özellikle komünistlerin kırgızlar üzerindeki etkisinin artması halk için tehlike yaratır diye düşünenler için ahlak dersi olsun. Kazaklar arasındaki ideolojik zaferlerden birisi sayılır*” diye tamamladı (“Kırgız bölgesi haberleri”, 15 Nisan 1920).

³⁶² Haziran 1929'da SSCB müfettişine verdiği cevabında A. Baytursunov: “Ben Revkom'un üyesi olarak atanıp Orınbor'da hizmet ettiğim zaman Frunze Orınbor'daydı. O RKP (b)'e üye olmamı önerdi. Sonra bunu Kazrevkom'un eski üyesi Sedelnikov yoldaş da önermişti. (KC Milli Güvenlik Kurulu'nun arşivi, 124/2,s. 159).

1919 yılının yaz ve sonbahar mevsimlerinde Ahmet Baytursunov'un inisiyatifi ile Kazrevkom'un toplantılarında Alaşorda'nın batı bölümü ile ilişki kurmak vebu bölüm başkanları ile antlaşma yapmak için özel temsilciler yollamak meseleleri birçok defa tartışıldı. Kazrevkom'un başkanı görevini çoğu zamanda kendisiyapan A.Baytursunov'un bu meselede gösterdiği azmi Torgay'da yer alan olayların tekrar yaşanmamasını ve Alaşorda'nın bütün batı bölümünün Sovyet tarafını tutmasını sağlamasa da onların bertaraf edilmesini sağlamak amaçlandırılmıştı. Böylece Alaşorda'nın batı bölümünün Beyazlarla müttefik olması yerine Sovyet Hükümeti tarafına geçmesi Oral bölgesindeki iç savaşı bitirmenin ön şartlarından birisi olmuştur.

Torgay bölgesini Kızıl Ordu bölümleri 1919 Eylül-Ekim aylarında Beyazlardan arındırsa, bu sırada Oral bölgesinde tam ters savaş görüntüleri yoğun görülmüştür, hatta Beyaz Kazaklar Oral şehrini tekrar işgal etmeye çalışıp onların bazı bölümleri Saratov vilayetinin toprağına geçmişti. Halel ve Jahanşa Dosmuhamedov grubu ile antlaşmalar Bakıtjan Karatayev'in inisiyatifi ile 1919 yılının bahar aylarında başlamıştır.

30 Mart-13 Aralık 1919 tarihleri arasında B. Karatayev'in görevi ile Dosmuhamedovların iş yerine Oral bölgesi Devrim Komitesi'nin Sivil toplum işleri bölümünün görevlisi Kazmuhamed Mukanoğlu Tattibayev birkaç defa gitmişti. K.Tattibayev'in Alaşorda'nın batı bölümü başkanları ile ilişkisi iyiydi, eskiden o ordusubayı ve Alaşorda'nın millî bölümlerinin komutanıydı. K.Tattibayev Dosmuhamedovlara 6 Nisan 1919 tarihinde Revkom'un ilk mektubunu ve Moskova'dan gelen ilk telgrafi teslim ettiğinde, ona Kızıl Ordu'nun Doğu cephesinden geri çekildiği takdirde *"Kırgız hükümeti (Batı Alaşorda) koşulların iyileşmesine kadar cevap vermeyi erteleyebilir"* diye söylemişti. (Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Merkezi, s.14). K.Tattibayev'in Dosmuhamedovlara Temmuz ayında da gittiği öğrenilmiş, ona iki manalı cevap verilmişti.

Alaşorda'nın batı bölümünü düzenlemiş olduğugruba silah, kıyafet yetmemişti, onlara da savaş tekniklerini öğretecek kişiler sayısı da azdı. Kızıl orduya karşı savaş açan Oral Kazak ordusu askeri gruplara yardım edemedi, daha doğrusu yardım etmeye niyeti yoktu. Bu sebeple Batı Alaşorda başkanları Orınbor'u,

Çelyabinsk'ı tekrar işgal ettikten sonra A.Dutov'dan yardım istemeye mecbur kalmıştı.

Tümgeneral A.Dutov'a Batı Alaşorda'nın delegasyonu tarafından mektup gönderildi: Bu mektupyazan Kazak ilçe başkanlığının üyesi Tıslayev, Askeri işler temsilcisi P.Saperskii idi. P.Saperskii "*Orınbor Bölgesi*"Gazetesi'nde yayınlanan beyannamesinde: "...Kurultay toplantısının platformunu destekleyen, Alaşorda iktidarını benimseyen kırgız (Kazak) halkı Bolşevizme karşı mücadeleyi ilk vazifesi olarak görüyor... Bu doğrultuda şimdi atlı ve yaya ondan çok askerler silahlandırıldı. Onlardan eğitimcilerin yardımı ile halk ordusu denen silahlı kuvvetler oluşturacaktır. Bazı kırgız (Kazak) bölümleri Temir cephesinde köyler ve çiftliklere saklanan kızıkları silahsızlandırarak kendilerini gösterdi. Bu çatışmalara şahit olan uzmanlar onların kahramanlığı ile askeri yeteneklerini iyi olarak değerlendirdi" ("*Orınbor bölgesi*", 25 (12) Temmuz 1918).

Batı Alaşorda'nın askeri bölümlerinde 2000'e kadar asker olmasına rağmen onlar aktif olarak askeri operasyonlara katılmadı. Bu onların sadece yetersiz derecede silahlandırıldığı, hazır olmadığından değildi. Kazak halkına yüzyıllarca eziyet edenlerin tarafında savaşıp, kan dökmek istemedi. Bu yüzden de Batı Alaşorda'nın yer aldığı Jımpiti'a Kazak askerlerini Kızıl orduya karşı cepheye yollamak hakkında talimat ulaştığı zaman oradaki Kazak polisleri ellerine silah alıp hükümete karşı çıktı. Ayaklanmaya kalkanlar beyaz muhafızların birkaç subayını öldürmüş, Alaşorda'nın batı bölümünün belgelerini yakıp, silah deposu ve cephaneliği ele geçirmiş. Onlar cezaevindekileri serbest bırakmış ve onlar kendileri köylerine dönmüş. "*Alaşorda'nın batı bölümünün başkanı Jahanşa Dosmuamedov veyerel Kazak polis merkezinin müdürü Studenkin kaçmış, diğer görevliler ise saklanmışlar*" (Alaşorda (belgeler derlemesi), 1960, s. 100-101).

Jımpiti'da yaşanan olaydan sonra Oral Kazaklarının Alaşorda hakkında düşünceleri bayağı değişmişti. Ataman V. Tolstov Batı Alaşorda'nın askeri bölümünün yöneticisi Albay Eriklintsev'i Batı Alaşorda'ya ait bölgenin askeri-idari işler başkanı olarak görevlendirdi. Başka bir deyişle general V. Tolstov Batı Alaşorda'ya ait bölgenin kuvvet yapılarının yönetimini ele geçirmişti. Albay Eriklintsev'i atama hakkındaki talimatta böyle yazıyor: "*Oral'ın diğer tarafında*

düzen getirmek, özellikle buğday, saman ve hayvanları taşımacılığı düzenlemek, büyükbaş hayvanların Kızıllara gönderilmesine izin vermemek amacıyla sizi Batı Alaşorda'ya ait bölgenin askeri-idari işler başkanı olarak görevlendiriyorum.

Guryev ilçesi hariç çatışma bölgesi olarak tanınan topraklarda sizi general vali olarak görevlendirdim. Yukarıda belirttiğim amaçlara ulaşma yolunda suçluları kurşuna dizme gibi idam yöntemini kullanmaktan çekinmeyiniz”(Alaşorda (belgeler derlemesi), 1960, s. 117-118).

Beyaz Kazaklar Başkanlığı'nın kendi müttefikleri Alaşorda'yı önemsemeyip ırz ve namusa dokunan ayıp hareket etmesi Alaşorda başkanlarının davranışlarını tamamen değiştirdi. Batı Alaşorda başkanları sadece B.Karatayev, G.Alibekov, A. Kenjin, B.Karaldin gibi Sovyet görevlilerini değil, aynı zamanda Komünist Partisi Oral Vilayeti Komitesi'nin başkanı V.Lejava-Myurat ile de sık sık görüşüp antlaşmalar yapmaya başlamış. Bu ilişkiler çok gizli, ara verilerek sürdürülmüş. Jahanşa ve Halel Dosmuhamedov Oral bölgesindeki siyasî ve askeri durumun dengesizliğini, kısa süre içerisinde sık sık ani değişikliklere uğradığını izlediler.

Gerçekten de 1919 yılın başından sonbahara kadar Oral bölgesinde farklı olaylar olmuştu: Ocak 1919'da Kızıl ordu bölümleri Oral şehrine giriyor, sonra İlbişin'i ele geçiriyor, V. Tolstov kendi ordusunun yarısını kaybediyor, ama Nisan ayında beyazlar Oral'ı tekrar kuşatıp Saratov ve Samar vilayetlerine geçiyor, onlara A. Kolçak ve A. Denikin askeri destek sağlıyor, temmuz ayında durum yine değişiyor. Kızıllar Oral bölgesine V.Çapayev tümenini gönderiyor. O Oral ve İlbişin'i beyazlardan boşaltıp güney tarafta saldırısını daha da kuvvetlendiriyor, eylül ayında beyazlar kızılların yerinde yani İlbişin'de V.Çapayev tümenini bulup mahvediyor. Yaralı tümenbaşı Oral Nehri'nde batıp ölüyor. Bunun neticesinde kızılar geri çekiliyor. Kızıllar için bu kadar zor zamanda Türkistan cephesinin komutanı M.Frunze asker gönderip Oral'ı ele geçiriyor. Bundan sonra Oral'da beyazlar ardı ardına yenilmiştir.

Sovyet askeri, parti ve devlet yönetimi Oral cephesindeki durumun sık sık değiştiğini analiz edip Alaşorda ile antlaşma yapmak konusundaki sorunu özenli bir şekilde çözmek gerektiğine karar verdiler. 27 Ekim 1919 tarihinde Kazrevkom büyük

toplantı düzenleyip bu toplantıya RKP (b) Merkezi Komitesi'nin, Tüm Rusya Merkezi Yürütme Komitesi'nin (VtsIK), RSFSR Halk Komiserliği Konseyi'nin Türkistan işlerikomitesinin (Türkkomissiya), Türkistan Cephesi, Oral valiyetinin revkom temsilcileri katıldı. Toplantıda Oral bölgesindeki iç savaşı bitirmek ve batıdaki “*kırgız (Kazak) halkını birleştirmek ve onun Sovyet Hükümeti tarafını tutmasını sağlamak*” meseleleri tartışıldı. Bu konu hakkında A.Baytursunov (Kazrevkom başkan yardımcısı), G.Broydo (I.Ordu Konseyi'nin üyesi) ve Ş.Eliava (Türkkomissiya üyesi) konuştu.Onlar kendi fikirlerini öneri olarak sunmuş: “...Baytursunov önerdi:

I. Kırgız (Kazak) revkomu kesin ve net hareketlerle sovyet hükümetini kırgız (Kazak) yanlışı değil, kendi kendini yönetebilen otonomi olarak gösterebilir.

II. Tüm kırgızlara, beyazlarla beraber kızıllara karşı savaşan Alaşorda'nın Torgay ve Oral bölümüne de Sovyet Hükümeti tarafını tuttuğu takdirde affedilecekleri duyurulsun.³⁷

...Yoldaş Eliava önerdi:

1. Genel kırgız (Kazak) kurultayın hızlı bir şekilde gerçekleştirmek.
2. Askeri arama dışında sivil arama düzenlemek.
3. Beyaz kırgızlar ile (onların Sovyet hükümeti tarafını tutmaları için) ilişki kurmak.

Yoldaş Broydo önerdi:

1. Torgay'ı Kazaklardan geri almayı hızlandırmak.

³⁷Ahmet Baytursunov Kazrevkom üyesi olarak atandıktan sonra, özellikle 1919'un ikinci yarısından 1920'nin başına kadar, toplantılarda A. Baytursunov'un önerisi ile Alaşorda başkanları hakkında görüşler ve ayaklanmalara kalkanları affetmek konusuna birçok kez değinildi. Bu mesele aniden kendi kendine değil, ciddi sosyal ve siyasi boyutları olduğu için tartışılmıştı. Birincisi, yeni toplumun kazak entellektüellerinin zeka ve yeteneklerine ihtiyacı vardı. İkincisi, Sovyet hükümetine karşı ayaklanmalara kalkan kazak entellektüellerini affetmek halkın iç anlayışını, birbiriyle anlaşmalarını sağlardı. Üçüncüsü, Alaşorda başkanlarını siyasi açıdan affetmek halkın Sovyet hükümeti ile bolşeviklere karşı güvenin arttırırdı.

1. Bu sene 15 Kasım günü kırgız (Kazak) konferansını düzenlemek (“Kazak Bölgesi Yönetimi Hakkında”, 1993,s. 32-33)

Kazrevkom meclisinin verdiği kararlar: 1. Kırgız (Kazak) halkını birleştirmek ve onun çıkarı ile ilgili meseleleri tartışmak için 1 Aralık tarihine kadar kırgız (Kazak) aydınları ile, onların Sovyet Hükümeti tarafını tutup tutmadığına rağmen, konferans düzenlensin. Konferansa Başkurdistan temsilcileri ve Türkistan’ın Jetisu, Syrdarya bölgelerinde yaşayan kırgızların (Kazakların) aydın liderleri temsilcileri davet edilsin.

Davetiye masrafları hazineden karşılansın. İkinci Sivil arama Kazrevkom ile Birinci Ordu Konseyi tarafından sözleşmeli şekilde düzenlensin (“Kazak Bölgesi Yönetimi Hakkında”, 1993, s 170-171).

Kararnamenin içeriğinden görüldüğü gibi, kararnamede A.Baytursunov’un sunduğu temel öneri – Alaşorda’yı affettirmek talebi yoktu. Sovyet Hükümeti Alaşorda’lıları affetmek hakkında garanti vermediği halde konferansa onları davet etmek pek mümkün olmazdı. Bunun hakkında Kazrevkom’un 31 Ekim’de düzenlediği mecliste Baykadam Karaldin (o A.Baytursunov’un sovyet tarafını tuttuğu zaman A. Jankeldin’in yaptığı antlaşmada aracılık yapmıştı) bildirdi.

O sadece Sovyet Hükümeti Alaşorda’lıları affetmeye garantiverdiği halde konferansa onları davet etmek mümkün olduğunu belirtti. Bu mesele üzerinde tartıştıktan sonra Kazrevkom böyle bir çözüm buldu: *“Beyazlar tarafında Sovyet Hükümeti’ne karşı mücadele eden tüm kırgızlar (Kazaklar), Alaşorda’nın Oral ve Torgay bölümü dahil, Sovyet hükümeti tarafını tuttuğu takdirde affedilmeleri Türkistan cephesinden (cephe başkanlarından) talep edilsin”*(“Kazak Bölgesi Yönetimi Hakkında”, 1993 s. 32- 33).

Üç gün sonra, yani 4 Kasım 1919 tarihinde Türkistan Cephesi Konseyi, Sovyet Hükümeti’ne doğrudan ve dolaylı bir şekilde karşı çıkan tüm Kazakları gerekli şartları yerine getirildiği zaman tamamen affetmek kararını aldı. *“Tamamen affetmek”* aşağıdaki şartlar yerine getirildiği zaman gerçekleşecekti:

a) Sovyet Hükümeti’ni hiçbir şüphesiz kabul ettiğini bildirmek,

b) Beyaz muhafızlara bütün yardımı durdurmak ve Kazaklar arasında saklanan bütün beyazları Sovyet Hükümeti'ne teslim etmek,

c) Sivil toplumun yaşamını engelleyen beyaz muhafızlara karşı mücadelede Kızıl Ordu'ya yardım etmek. (Alaşorda (belgeler derlemesi), 1960 s. 100 - 101).

Kasım ayında Türkistan cephesinin siyasî bölümü Alaşorda'nın batı bölümünün ordusuna 'Sovyet Hükümeti'ne güvensizlik olmasın'el yazılı ilanı dağıtıldı *metin böyle başlanmış: "Kırgızlar! (Kazaklar) ...Ülkedeki savaş bitmek üzere. Sibiry ve Orta Asya'daki Rus ve Kırgız (Kazak) komünist halkın ortak düşmanları mahvoldu".* Bundan sonra o kâğıtta Kolçak ve Dutov ordusunun mahvolduğu ile beraber başkurtların askeri bölümleri gibi grupların dağıldığı yazılmıştı. Bir de o ilanda başkurt ordusu uzun zamandır Kızıl Yıldız altında savaşmakta. Geçen o Kızıl Petersburg'ı korumak için savaştı (Plammenoe slovo İç Savaş (1918-1920 yy.), 1967, s. 151). El ilanında eski rakiplerinin Sovyet Hükümeti tarafını tuttuğu takdirde affedileceği bir kez daha belirtilmişti.

"Affetmek kararı herkese duyurulmalı. Kırgız (Kazak) halkı buna cevap vermek zorunda. Herkes bu öneri hakkında konuşsun ve Sovyet Hükümeti'ni kabul etmek hakkında kendin net ve dürüst cevabını versin" (Alaşorda (belgeler derlemesi), 1960 s. 152).

Kazakistan'daki iç savaşın bitmesi ve Alaşorda'nın affedilmesi yukarıda anlattığımız Kazrevkom'un 27 Ekim 1919 tarihinde düzenlenen meclis kararları ile ilgilidir. Orada Kazrevkom başkanının yardımcısı A.Baytursunov Alaşorda'nın Torgay ve Oral bölümünün başkanlarını affetmek gerektiğini söyledi. O gün meclis Alaşorda başkanlarını Aktöbe'de düzenlenen konferansa davet etmekle sınırlandı, fakat onlara affetme şartları bildirilmedi.

Kazrevkom'un 31 Kasım meclisi Baykadam Karaldin'in insiyatifi ile Türkistan Cephesi'nin Konseyi'ne Alaşorda'yı affetme şartları hakkında dilekçe yazma kararı aldı. Neticesinde Türkistan Cephesi Konseyi'nin Alaşorda'yı affetme şartları hakkında kararnamesi çıktı. Bu yüzden aşağıdaki olayları belirtmek isterim:

1) Sovyet Hükümeti Kazak halkına 1918 yılın baharında söz verdiği sovyet otonomisinden başka yönetim türünü uygulamaktan vazgeçti.

2) İç savaş tecrübesi Alaşorda'nın millî düzeni meselesinde başka çözüm (Sovyet Otonomisi'nden başka) olmadığını gösterdi.

3) Savaş sırasında beyazlar da, kızılılar da Alaşorda ile ilişkiler meselesine sadece savaşa etki eden faktör olarak baktı.

4) 1919 yılın kış mevsiminde onun başkanlarının Kazak halkının belli bir kısmı üzerindeki siyasî etkisi büyüktü. Bu yüzden de onlar eşit hak temelinde Aktöbe'deki konferansa davet edildi.

1919 yılın sonu ve 1920 yılın başında A.Baytursunov ile Baykadam Karaldin'in Kazrevkom üyeleri olarak (o zaman A.Baytursunov Kazrevkom başkanı yardımcısı, B.Karaldin ise Kazrevkom sekreteriydi) Alaşorda'nın batı bölümü başkanlarını affetmek meselesini sabırla birkaç kez tartışıp ve bu meseleni Kazak halkının ulusal uzlaşmaya, barışa ulaşmasının ana şartlarının biri olarak anlatması neticesiz kalmadı. 10 Aralık 1919 tarihinde Alaşorda kendi temsilcilerini Türkistan Cephesi'nin komutanını M.Frunze ile antlaşma yapmak için Orınbor'a gönderdi. Birkaç gün süren antlaşmalar neticesinde Alaşorda temsilcileri beyazlarla bütün ilişkilerini kesmeyeve tüm silahlarını Sovyet Hükümeti'ne teslim etmeyi kabul etti. 16 Aralık günü 300-400 kişilik Alaş ordusu tekrar kurulup "kızıl komünarlar" olarak adlandırıldı.

20 Aralık 1919 tarihinde Alaşorda batı bölümünün başkanları kendi ordusuna Kızıl ordu ile birlikte Oral beyaz Kazak ordusunun Elek korpusuna saldırmak emrini verdi. 1920 yılın Ocak ayında beyazların Elek korpusunu kuşatması, bu Oral bölgesindeki iç savaşın bitmesine fırsat verdi.

Alaşorda'yı affetmek konusundaki haber onun merkezi başkanlığının pozisyonunu tekrar sorgulamasına bir itiş oldu. A. Bökeyhanov Eserler Partisi temsilcileri ile birlikte Semey'deki Kolçak yönetimini kaldırmak için kurulmuş gizli karargaha kişilerini göndermişti. 1 Aralık 1919 tarihinde Kolçak yönetimine karşı ayaklanma başarıyla sona erip şehir ve ilçedeki hükümet Eser, menşevik, IV.Köylüler Korpusu'nun (komutanı M.Kozyr) ve Orta Alaşorda Hükümeti temsilcilerinin olduğu demokratik birliğin eline geçmişti. Birkaç gün sonra bu birlik temelinde Sibirya Devrim Komitesi'nin (Sibrevkom) talimatı ile Semey İlçesi Devrim

Komitesi kurulup ona Alaşorda'nın İlçe Komitesi üyeleri katıldı. Alaş ve Alaşorda'nın aktif yetkilileri ile üyelerinin Sovyet Hükümeti tarafını tutmaya başlamaları kolay olmamıştı.

1919 yılın Ocak ayında A.Bökeyhanov ile Semey İlçesi Alaş Komitesi'nin 3 üyesini Kızıl Ordu'nun 59.tümeninin özel bölümü tutukladı. Alaş liderlerini tutuklama olayları Akmola ilçesinde de yer aldı.Kazraykom başkanları Akmola ilçesinin merkezi Ombı şehrindeki Sibirya revkomuna Alaşorda aktivistlerini dışlamayı ve onlara şiddet uygulamayı durdurmak hakkında birkaç defa mektup gönderip dilekçe yazmıştı (Alaşorda, Belgeler derlemesi, 1960, s. 187-188).

BatıKazakistan'da da Alaş ayaklanması üyeleri ile sovyet organları görevlileri iyi anlaşp hemen uyumlu çalışmalara başlayamadı. S.Mendeşev kontrolündeki Kazrevkom'un kurduğu komisyon Alaş aktivistlerinin Sovyet Hükümeti sırasında işe girmeleri meselesini kontrol edip "kızıl" Kazaklar ile Alaş üyeleri ilişkilerinin kurulması zor diye sonuçladı. Komisyon üyeleri Dosmuhamedovlar ile onların yanındakilere şüphe duymuştur. Komisyon "Alaşorda'nın batı bölümünün Sovyet tarafını tutması bu hükümetin ideolojisini desteklediği için değil, tam tersi eski müttefiği olan Oral Kazakları'nın zor duruma maruz kaldığı ve Oral ilçesinden kaçmak mümkün olmadığından" diye düşündüler (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi DevletArşiv,F14, C -1, D 61).

Sovyet Hükümeti tarafını tutan ya da tutmaya karar veren Alaşorda başkanları hakkında böyle bir düşünce yaratmak Alaşorda'yı affetmeyerağmen onun başkanlarına karşı güvensizliğin uzun zamandır sürdüğüne temel oluşturmakla aynıdır.Bazı Sovyet yöneticileri ise antlaşma yapmakta Alaşorda başkanlarını kendilerine eşit görmemiş, küçümsemiş, hatta düşmanları olarak görmüşlerdir³⁸.

³⁸ Onlardan başka düşünce ve başka hareket beklemek zordu, çünkü kendilerini eski dünyayı yok edici, yeni zaman kurucu olarak sanan yerel sovyet "liderlerin" siyasi medeniyet düzeyi çok düşüktü. Üstelik kendilerini kazananlar sanan onlar kaybedenleri (Alaşorda dahil) küçümsedi, antlaşma yapmakta Alaşorda başkanlarını kendilerine eşit görmediler. 1.Ordu Devrim Konseyi Batı Alaşorda delegasyonu ile antlaşmanın başladığını Türkistan cephesi komutanı M.Frunze'ye haber verdiği zaman o sert bir şekilde böyle cevap vermiş: "Hiçbir Alaşorda hükümetini kabul etmeyiz ve onlarla antlaşma yapmayız..." (Rusya'nın Milli Askeri Arşivi, s.39.)

Alaşorda'nın affedilmesine rağmen onun başkanları siyasî açıdan barikat kurmaya mecbur kalmıştı. Alaşorda ile onun başkanlığına böyle bir bakış açısı Kazrevkom'un 5 Mart 1920 tarihindeki *"Alaşorda'nın batı bölümünü dağıtmak hakkında"* kararnamesinde net görülmüştü. İnceleyecek olursak orada böyle yazılmış: *"1) Millî Alaşorda Hükümeti'nin batı bölümünün yetkilileri kırgız (Kazak) ülkesinde Sovyet Hükümeti yerleşene kadar halktan uzak dursun... (Sovyet tarafını tutmaya başlayan) görevlilerden Moskova'ya ve diğer merkezi vilayetlere aşağıdakiler gönderilsin: Jahanşa Dosmuamedov, Halel Dosmuamedov, İsa Kaşkınbayev, Karim Jalilov, Berkingali Atşıbekov. 2) Alaşorda'luların tüm mal-mülkü, hazinesi de Kazrevkom'un ek talimatı çıkana kadar kontrol altına alınsın... 3) Alaşorda hükümetinin tamamen dağılması meseleleri önümüzdeki meclislerde tartışılsın."*

Kırgız (Kazak) halkının Sovyet Hükümeti'ne ait bölümü ve göçmenlerin (rus köy sakinleri) Alaşorda'nın lider ve üyelerine nefretle baktıklarını göz önüne bulundurarak, onları revkom üyeliğine ve diğer önemli görevlere atanmasını." (Devrim Komitesi'nin protokolü..., s.65-66).

Kazrevkom'un bu kararnamesinin içeriği ile anlamı 1918 yılın baharında yapılan Sovyet Hükümeti ve Alaşorda antlaşmalarından tamamen farklıdır. 1918 yılında antlaşmalar neticesinde Alaşorda ile Sovyet Hükümeti Kazakistan'ın sosyo-politik yaşamının bazı önemli sorunları doğrultusunda anlaşsalar, 1919'un sonu ile 1920'nin başında Alaşorda ile Sovyet Hükümeti'nin yaptığı antlaşmalar neticesinde ortaya çıkan Kazrevkom'un 5 Mart 1920 tarihindeki kararnamesine göre Alaşorda dağıtılmıştı.

Sovyet temelli, proletarya diktatörlüğünü kabul etmeyen, buna karşı çıkan diğer millî sosyo-politik ayaklanmalar gibi Alaşorda İsyanı, 1917-1920 yılları arasında isyanın bir parçası olan *Alaş Siyasî Partisi*, otonomi (Kazak devleti) Hükümeti, Alaşorda halk önderleri tarih sahnesinden, siyasî mücadele arenasından böylece silinmiştir.

4.3. Üç Cüz Partisi'nin Kapatılması

Üç Cüz Partisi'nin ilk kurucusu, başkanı Mukan Aytpenov, 2 Şubat 1871 tarihinde Omsk İli Şarbakköl İlçesinin №2 köyünde doğmuştur. Omsk Öğretmenler Lisesinden mezun olduktan sonra İl Başkanlığı'nda görevde bulunarak Kazak dili çevirmeni, ondan sonra Omsk gıda komitesinde çalışmıştır. "Aykap" dergisi'nde kültür, eğitim, sağlık, toprak sorunlarıyla ilgili makaleler yayınlamıştır. Sovyet Hükümeti yerleştikten sonra Kazak bölümü başkanı görevini üstlenmiştir.

Üç Cüz Partisi'nin bazı üyeleri Sovyet organlarında önemli görevler aldılar. İ. Köbekov, S. Tölengitov, M. Öserbayev, C. İsmagambetov, C. İşmuhammedov Petropavl Sovyet idaresinin ekonomik, toprak ve gıda komiteleri bölümlerinde çalışmışlardır. Örneğin toprak bölümünü yöneten İshak Köbekov Petropavl şehrindeki Üç Cüz Partisi il teşkilatına başkanlık yaparak aynı zamanda Kızıl Ordu asker birliğinin komiseri görevini üstlenmiş, Bütçe Komisyonuna da dâhil olmuştur. Üç Cüz Partisi aktif üyelerinden birisi S. Tölengitov Petropavl İl Halk İktisat Kurulu Gıda Bölümü üyesi seçilerek bölgede Sovyet iktidarının güçlenmesinde ve eğitim alanında epeyce katkıda bulundu.

Ne yazık ki, Kazak Sosyalist Üç Cüz Partisi üyelerinin hayatı acıyla dolu olarak geçti. Kazakistan'ın Kuzey ve Doğu bölgesini Beyaz Ordu askerlerinin işgal etmesi partinin hayatına son verdi. Sibirya'da Kolçak Hükümeti'nin kurulması Üç Cüz Partisi üyelerinin tamamen sürgüne uğratılmasını tetiklemişti.

Kölbay ve Mukan Aytpenov arasında süren tartışma Üç Cüz Partisi üyeleri arasında birbirine olan güvensizliği artırdı. Kölbay Tögisov'un hizmetinden memnun kalmayan partinin 457 numaralı üyesi, onu şikayet ederek başkanlıktan ayırmaya çalıştı. Yapılan bu şikayetten sonra K.Tögisov gözaltına alındı. Aynı zamanda Ermuhammed Tokbayev, Süleyman Tölengitov, Şaymerden Alcanov, Süleyman Tögisov gibi başkanlık kurulu üyeleri de hapse atıldı.

11 Nisan'da "Sarıarka" Gazetesi müdürlüğüne; "*Kölbay'la birlikte Şaymerden Alcanov, Süleyman Tögisov de gözaltına alındı. Kabekov de hapse atılacaktır. Kölbay'ın önce ne işle uğraştığı hakkında ifade vermek üzere Ermekov ve Sarsenov'u göndererseniz iyi olur.*" şeklinde telgraf gelmiştir (Sarıarka gazetesi, 1918, s 37).

“Sarıarka”müdürlüğüne gelen ikinci telgrafta 18 Nisan’da Ombi şehrinde Yolsullar Meclisi’nin düzenleneceği ve orada Kölbay’ın yaptığı işlerle ilgili meselelerin ele alınacağı hakkında bilgiler verilerek meclise Sarsenov’un gelmesi rica edilmiştir (Sarıarka Gazetesi, 1918 №37 15 Nisan).

Kölbay’ın gözaltına alınmasına 23 Şubat 1918 tarihindeki Batı Sibirya Kurulu İcra Komitesi toplantısındaki Omsk Kazak (Kozak) Kurulu Milletvekilleri Başkanı E.V. Polyudov’un raporu neden olmuştur. O, Kölbay’ın birçok yönden suçlu olduğunu söyledi. Omsk’ta yayınlanmakta olan “İzvestiya” ve Semey’deki “Trudovaya Znamya” gazeteleri’nde E.Polyudov raporundan sonra birçok makaleler çıkmıştır.

E.Polyudov, K.Tögisov’un hizmetini 1908 yılından itibaren değerlendirerek, onu; “*Sahte belgeyle avukat olarak çalıştı, Aykap dergisinde yalan makaleler yayınladı, Rusya Müslümanlar Meclisinde Müslümanların çıkarını savunmadı, rüşvet aldı.*” diye suçlayarak hemen gözaltına alınması gerektiğini öne sürdü. Onun bu önerisi çabuk kabul edildi ve -K.Tögisov o sırada komitede görev yapıyordu-K.Tögisov’e karşı soruşturma işlemleri başlatıldı.

30 Nisan’da Omsk İhtilâl Kurulu Soruşturma Komisyonu üyeleri ondan ifade almıştır. Kölbay, soruşturma sırasında Şubat İhtilali’ne kadar ve ondan sonraki yıllarda yaptığı görevlerinden bahsetmiştir. O, “ *Üç Cüz Partisi’nin kurulmasının temel nedeninin yoksul Kazakları kölelikten kurtarmak ve onları birleştirmek olduğunu belirtir, Alaş Partisi’nin Çarlık Rusya’ya bağlı Sibirya il Dumasını desteklediğini, Recep İtbayev, Alihan Bökeyhanov vb. üyelerini göndererek Sovyet iktidarına karşı çıktığını, “Kazak”, “Sarıarka” gibi gazetelerde Bolşeviklerin iktidarını kötüleyen makaleler yayınlarken Üç Cüz Partisi’nin onların böyle hareketlerine itiraz ederek Sovyet Hükümeti’ni desteklemeye çalıştığını anlatmıştır.*

Kölbay, Alaşa karşı mücadele ederken onların üyelerini tutuklama, İcra Komitelerini dağıtma işlemlerini yürüttüğünü de saklamamıştır. *Alaş Partisi* tarafından kendisine idam cezasının kesildiğini, bundan bir ay önce İshak Köbekov ve kendisinin öldürüleceklerine dair mektup aldıklarını, bu mesele ile ilgili olarak Petropavl’da soruşturma işlemlerinin başlatıldığını dile getirmiştir. Aynı zamanda

Kölbay, Polyudov'un raporunda geçen Bayniyaz Bukubayev'den aldığı 1000 somu yardıma çok ihtiyacı olan Kazak öğrencilere dağıtmak için "Demokratik Gençler Derneği"neverdiğini, onu doğrulayan belgelerin de elinde bulunduğunu söylemiştir (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.643, C.1, D.43-45).

Nitekim parti başkanı Kölbay Tögisov, kendisine yöneltilen suçlar nedeniyle Omsk Hapishanesi'nde yıllar boyu işkence gördü. Omsk şehrinden Moskova'ya Milletler İşleri Başkanı'na *Üç Cüz Partisi* başkanı K.Tögisov'un gözaltına alındığına dair telgraf gönderilmiştir. Hukuk Komiserliği Soruşturma Dairesi K.Tögisov'a verilen Kırgız (Kazak) Milletvekilleri Kurulu İl Komitesinin 60 No'lu kimliğinin geçerliliğini sınırlamıştır.

13 Nisan 1918 tarihinde bu durumla ilgili olarak Ş. Alcanov'un başkanlığıyla Omsk İl İcra Komitesi Kazak Milletvekilleri Kurulu meclisi düzenlenir. Cumanov, N. Bügenbayev, Berkaliyev, Korcımbayev gibi *Üç Cüz Partisi* üyelerinin katılımıyla gerçekleşen mecliste Ş. Alcanov'un raporu dikkatlere sunulur. Adı geçen parti üyeleri onun İşçi, Çiftçi Milletvekilleri Kurulu'nun Milletler Bölümü Hukuk Dairesi'nden çıkan ilgili kararına itiraz ettiler. (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.1065, C.2, D.10).

Üç Cüz Partisi başkanı Mukan Aytpenov da Sovyet Hükümeti tarafından tutuklanır. Onun gözaltına alınmasına Kölbay Tögisov ile Ş. Alcanov'un şikayetlerinin neden olduğunu düşünen partinin 71 üyesi 12 Nisan'da toplantı düzenleyerek M.Aytpenov'un kısa bir zamanda serbest bırakılmasını talep ettiler. (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.1065, C.2, D.43-45).

Kölbay, kendisinin haksız yere suçlandığını ileri sürerek Batı Sibiry İcra Komitesi Başkanı Kosarev'e birkaç defa müracaatta bulunmuştur. Örneğin 25 Nisan 1918 tarihinde yolladığı ilk dilekçesinde gözaltına alınan şahsın 48 saat içerisinde suçu tespit edilemezse serbest bırakılması gerektiğini söyleyerek, kendisine yöneltilen bütün suçları *Alaş Partisi* üyelerinin uydurduklarını bildirerek hemen çıkarılmasını istemiştir. (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.643, C.1, D.113). 2 Mayıs'ta Kosarev'e gönderdiği ikinci dilekçesinde kendisinin 30 Nisan'da Soruşturma Dairesi'nde yargılandığını, bütün suçların tespit edilmediğini, düzmece

iftiraların kurbanı olduğunu anlatır. (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.1065, C.2, D.119).

K.Tögisov'un eşi Meryem Tögisova, 17 Mayıs 1918 tarihinde Serbest Bırakma Komisyonu'na bir dilekçe göndermiştir. Meryem Tögisova, dilekçede eşinin haksız yere hapse atıldığını, kendisinin ise kucaktaki çocuğuyla bir aç susuz sokakta kaldığını belirterek eşinin kefaletle serbest bırakılması talebinde bulunmuştur. (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.643, C.1, D.113).

Üç Cüz Partisi'nin diğer üyeleri K.Tögisov ve Ş.Alcanov'un tutuklanma sebeplerini öğrenerek onları hapisten kurtarmaya çalıştı. Partinin il teşkilatları özel komisyon oluşturarak onların üzerinden açılan davaların asılsız olduğunu kanıtlamaya çabalamıştır.

Pavlodar İl Teşkilatı, K.Tögisov ile Ş. Alcanov'un serbest bırakılmasını talep eden 187 kişinin imzaladığı kararı kabul ederek onların gözaltına alınmasının temel nedeninin Üç Cüz Partisi yıkmak olduğunu tespit etmiştir. Teşkilatın kararında Tögisov'u hapisten çıkarmak için Batı Sibirya İcra Komitesi'ne müracaat edilmesi gerektiği de bildirilmiştir. (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.197, C.1, D.130).

Batı Sibirya İcra Komitesi davaya bakmak için 9 Mayıs 1918 tarihinde Polyudov'un ifadesini almıştır. Polyudov, Kölbay'a yöneltilen suçların *Alaş Partisi* üyeleri A.Bökeyhanov, H.Gabbasov, Karkaralı ili eski hakemi Vaisser tarafından doğrulandığını dile getirmiştir. Bunu müteakip, 11 Mayıs'ta Kosarev'in başkanlığıyla düzenlenen Batı Sibirya İl İcra Komitesi meclisinde K.Tögisov'un meselesi detaylı bir şekilde tartışılır. Onun suçunu tespit edecek net bir belgenin bulunmadığından bir sonraki mecliste bu davayla ilgili Polyudov'un açıklamasını dinlemek için karar kabul edilir. Fakat K.Tögisov'u hapisten kurtarmak hiç mümkün olmamıştır. Omsk şehrini Kolçak'ın Beyaz Ordusu işgal edince hapishanedeki bütün tutukluların kaderi Kolçak Hükümeti'nin eline geçer.

K.Tögisov'un tutuklandığına dair haberini duyunca avukat Cakıp Akbayev Yerel Kazak Komitesi'ne telgrafla; "*Kölbay Tögisov gözaltına alındı. Üç Cüz mahvoldu...*" diyehaber gönderdi. Bununla ilgili "Trudovaya Znamya" (Emek

Arması) Gazetesi'nde "Nasıl Anlarız?" başlıklı kısa bir bildiri yayınlanmıştır. (Trudovaya Znamya gazetesi, 1918, s 42).

"Kazak" gazetesi'nde basılan "Kazak Bolşevikleri" adlı kısa makalede birçok BolşevikKazak'ın tutuklanarak cezalarını çekmekte olduğu, onların arasında Kölbay Tögisov'un da yer aldığı, onun Omsk cezaevinde bulunduğu anlatılır. *"Bolşeviklere dayanarak milleti yok etmek isteyen Kölbay Tölengitoğlu Omsk hapisanesinde cezasını çekmektedir. Kölbay'ın yaptığı bir sürü suç tespit edilmiştir. Sahte belge yapmak, rüşvet vermek, haksızlık, yalan işler, şikayet bunlardan bazılarıdır. Her yaptığı suçu tek tek incelenerek ceza kesilirse onları ödemeye Kölbay'ın hayatı yetmezdi."*denir makalede (Kazak Bolşevikleri Kazak gazetesi, 1918, s263).

K. Tögisov, 10 ve 20 Haziran'da iki defa Beyaz Ordu askerlerine kendisinin serbest bırakılmasını isteyen mektup göndermiştir. Fakat Kolçak Hükümeti savcısı 27 Haziran'da onun Sovyet iktidarının aktif savunucusu olduğunu, kendisinin onun davasına bakmakla görevlendirildiğini bildirerek açıklamada bulunur (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.2252, C.1, D.124-136).

K.Tögisov, böyle bir durumla karşı karşıya gelirken suçsuzluğunu dile getirerek,hapisten çıkmasına yardım etmelerini isteyerek *Alaş Partisi* yetkililerine de mektup yollar. Bu mektup, "Sarıarka" gazetesi'nde yayınlanır. Mektupta bunlar yazılıdır: *"Saygıdeğer Kazak Komitesi üyeleri, millete destek olan büyük ağalar ve küçük beyler! Yolumu şaşırdım. Hapse atıldıktan sonra aklım başıma geldi, hatamı gördüm. Şimdi ise çok pişmanım. Ben bunları tek başıma yapmadım, bana eşlik edenler de çoktur. Bütün onların suçlarını benim üzerime mi yükleyeceksiniz? Onların yaptığı suçların bedelini ben mi ödeyeceğim? Beni bu hapisten kurtarın, cezayı da siz kesin. Ruslara ben hiçbir şey yapmadım, Kazaklara yaptığım suçum için de cezamı da Kazakların kesmesini kabullenirim."*Bu mektubu aldıktan sonra *Alaş Partisi*'nin Akmola Komitesi toplantı düzenleyerek Kölbay Tögisov'un sadece Akmola Kazaklarına değil, tüm Kazak-Kırgız halkına zarar verdiği, dolayısıyla onu affedilemeyeceği, bu davanın Alaşorda Hükümeti'ne devredileceği, onun suçlarının *Alaş Partisi* tarafından sorgulanacağı hakkında karar çıkarır. Bu karar, "Kazak" Gazetesi'nin 10 Eylül'deki 264 sayısında yayınlanır.

“Jas Azamat” (Genç Adam) Gazetesi’nin №5 sayısında Kölbay Tögisov’un Omsk cezaevinde bulunduğu, onu tutuklanmadan önce evinde yapılan araştırma sırasında ele geçirilen belgeler arasında Kölbay’ın taraftarlarının telgraflarının da olduğu söylenir. Makalede Kölbay’ın arkadaşlarının Nurgali Kulcanov ve Hassen Nurekenov gibi tanınmış aydınlar olduğu öne sürülür.

N. Kulcanov’un Semey cezaevinde bulunduğu da belli olur. O, Üç Cüz Partisi üyeleriyle birlikte İl, İlçe Kazak Komiteleri ve Kazak mahkemelerini kapatarak onun yerine Bolşevik teşkilatlarını kurmak için K. Tögisov ile irtibata geçerek Semey’deki bütün gelişmeleri ona telgrafla bildirdi.” diye suçlanır. Gazetede yazıldığı gibi N. Kulcanov 26 Şubat’ta Omsk’teki Kölbay’a Semey’den Mirjakıp Dulatlı’nın geldiğini, B. Sarsenov ile İ. Alimbekov’ların Sovyet iktidarında çalıştığını bildirir. 7 Mart’ta gönderdiği telgrafta 6 Mart’ta Kazı Torsanov’u Bolşeviklerin kurşuna dizdiğini belirterek Kölbay’ı Semey’e davet etmiştir.

1918 yılın Aralık ayında Omsk’te Bolşevikler isyan çıkarır ve cezaevini basarak oradaki tutukluları serbest bırakır. K. Tögisov ile Ş. Alcanov ikisi firar ederek Kazak köylerine gidip saklanır. Onların hapisten çıktığı hakkında “Jas Azamat” gazetesi’nin 5 Ocak 1919 tarihindeki sayısında “Kölbay, Şaymerden Firar Etti” başlıklı makale yayınlanmıştır. Makalede Kölbay ile Şaymerden’in cezaevinden firar ettikten sonra Küderi adlı Kazak’ın evinde bir gece kalarak ondan sonra 52 kilometre uzaklığındaki Bibatır köyüne gittiği söylenir. Kölbay’a yardım eden birçok kişi gözaltına alınır. Çok geçmeden Kölbay ve Şaymerden yakalanarak Kolçak hapishanesinde eziyet görür.

12 Ocak 1919 tarihinde K. Tögisov’un davasıyla ilgili mahkeme duruşmaları başlatılarak Bayniyaz Bukabayev, Şahman Alpısbayev, Abdurrahman Munayev onun için tanıklık etmeye çağırılmıştır.

Kölbay Tögisov, 1919 yılında Kolçak askerleri tarafından vurularak öldürülmüştür. Omsk cezaevi müdürünün Omsk bölgesel mahkemesi hakimine gönderdiği mektubunda Kölbay Tögisov’un 14 Mart’ta tifo hastalığından vefat ettiğini bildirmiştir (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.2252, C.1, D.138).

Ünlü Kazak yazar ve şairi Saken Seyfullin'in "Tar Jol, Taygak Keşüv" (Dar Yol, Kaygan Geçit) romanında Üç Cüz Partisi üyeleri hayatının son anlarıyla ilgili olarak aşağıdaki cümlelere yer verilmiştir: *"Kızılcar şehrinde Kazak işçileri başkanı İshak Kabekuli isyan sırasında Beyaz (Beyaz Ordu) askerleri tarafından vurulmuştur. Aynı gün Karim Sateşuli'ni Kızılcar'ın Müslüman zenginleri öldürmüşlerdir. Gali Esmagambetuli da zenginler tarafından idam edilmiştir. Mukan Esmagambetuli hapse atılarak üç aydan sonra serbest bırakılmıştır. Şaymerden Alcanuli Kızılcar'da yakalanarak tutuklanmıştır. Sonra Omsk cezaevine gönderilmiştir. Aralık 1918 yılında Omsk şehrinde Kolçak Hükümeti'ne karşı başkaldırı yapıldığında Bolşevikler Şaymerden'i geceleyin cezaevinden çıkarmıştır. Şaymerden ile Kölbay hapisten kurtulduktan sonra hemen Kazak köyüne kaçmışlardır. Bunları Omsk şehrindeki Alaş üyeleri yakalayarak Kolçak'a teslim etmiştir. Kolçak, çok geçmeden Kölbay'ı cezaevinde öldürmüştür. Az sonra Şaymerden'i de idam etmiştir"* (Saken Seyfullin, 1977, s. 261)

18 Haziran 1918 tarihinde Kökşetau İlinde Muhammed Salim Kaşimov'un başkanlığıyla düzenlenen Alaş Partisi İl Komitesi meclisinde Aksarı bölgesi başkanı Satıbay Baytuşev istifa ettirildi ve Üç Cüz Partisi başkanlarından birisi olduğu için yargılama meselesi görüşüldü. Kökşetau İli başkanına gönderilen belgede Alaş Partisi iki yetkiliyi Baytuşev'i tutuklamaya gönderdiğini belirtmiştir. (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, F.643, C.1, D.113).

Üç Cüz Partisi üye olan, 1913 yılında Omsk şehrinde eğitim gören Kazak gençlerinin "Birlik" adlı derneğinin kurulmasına katkı sağlayarak başkanlık yapan Akmola İl Kazak Komitesi başkanı Şaymerden Alcanov, 1918 yılında Çek askerleri isyanında yakalanarak tutuklanır. İlkinde Petropavl cezaevinde, sonra da Omsk cezaevinde eziyet çeken Ş.Alcanov hapishaneden firar etmesine rağmen Kolçak askerleri tarafından tekrar yakalanarak Aleksandrov cezaevinde öldürülür. S.Seyfullin, "Oktyabr Tönkerisinin Kurbandarı" (Ekim İhtilalı Kurbanları) adlı makalesinde: *"Şaymerden tıp yüksekokulundan mezun olmuştu. Omsk şehrindeki gençlerce tanınmış 'Birlik' Derneği'nin kurucularından birisi, önderiydi."* diye yazmıştır. Parti üyelerinden birisi İshak Kabekov, Ağustos 1919'da Kolçak askerleri tarafından acımasızca öldürülür. Onun ölümüyle ilgili açıklamada tifo hastalığından

vefat ettiği belirtilmiştir. Ekim 1919'da Nurgali Kulcanov'u Semey şehrinde Beyaz Ordu askerleri yargılamadan öldürür.

Üç Cüz Partisi'nin bazı üyeleri ondan istifa ederek *Alaş Partisi*'ne üye olmayı amaçladılar. Örneğin partinin eski yönetim üyelerinden Mukan Aytpenov ile Saduakas Cantasov Akmola İl Komitesine gönderdiği mektupta *Üç Cüz Partisi*'nden istifa ettiklerini belirterek *Alaş Partisi*'ne üye olmak istediklerini açıkça bildirmişlerdir.

Mukan Aytpenov'un; *“Üç Cüz Partisi'ndeki arkadaşlarımdan ayrılalı çok oldu. Dolayısıyla partiden istifa etmiş bulunmaktayım. Mümkünse beni Alaş Partisi üyeliğine kabul etmenizi rica ederim.”* diye yazdığı dilekçesi “Sarıarka” Gazetesi'nin №45 sayısında yayınlanmıştır.

Gazetenin bu sayısında Saduakas Jantasov'u, *“Kölbay ve arkadaşları 'öldüreceğim, şikayet edeceğim, tutuklayacağım' diye beni tehdit ettikleri için Üç Cüz partisine girmiştım. Fakat görüşüm, namusum Alaş partisinden yanadır.”* şeklindeki sözü de yer almıştır.

Almola *Alaş Partisi* İl Komitesi'nin 16 Haziran 1918 tarihinde düzenlediği mecliste onların yazdıkları dilekçeler değerlendirilmiş ve Mukan Aytpenov ile Saduakas Cantasov üyeliğe kabul edilmiştir.

Dünya şampiyonu, ünlü güreşçi *Üç Cüz Partisi* üyesi olan Hacı Mukan Munaytpasov da Omsk cezaevinde bulunur. Mukan Aytpenov, 1920 yılında “Kedey Sözi” (Fakir Sözü) gazetesi'nin editörü olarak çalışır.

Üç Cüz Partisi üyelerinin siyasî hayatı böylece sona erer. Araştırmacı V.K. Grigoryev, millî Alaş ve burjuvacı *Üç Cüz Partisi*'nin 1920'li yıllara kadar yaşayamadan önce Kazakistan'ın siyasî alanından kaybolduğunu dile getirmiştir.

SONUÇ

Araştırmada XX. yüzyıl başında artık tam bir Rusya sömürgesi olan Kazak bozkırlarında yaşanan iki siyasî parti ve onların fikrî hareketleri ele alınmaya çalışıldı. Kazak aydınlarının gayretleri sonucunda, devamlı surette Kazakların aleyhine işleyen Rus sistemine alternatif projeler ortaya çıktı. Kazaklar artık yıllardır çiğnenen haklarını arayacak, ellerinden alınan toprakların hesabını soracak düzeye gelmişti.

Araştırmanın ilk bölümünün XX.yüzyıl başındaki Kazakların fikir hareketleri, modern düşüncelerin yaygınlaşması ve onun ortaya çıkmasına neden olan faktörlere dair bilgiler ele alınarak araştırıldı. XX. yüzyılın başında Kazak toprakları altı vilayetten oluşuyordu: Türkistan Genel Valiliğine Sirderya ile Yedisu Vilayetleri, Bozkır Genel Valiliğine Akmola, Torgay, Ural ve Semey Vilayetleri bağlıydı. Fakat, İç (Bökey) Orda'nın toprakları Astrahan Valiliğine, Mangışlak ise Hazar ötesi Eyaleti'ne dahildi. XIX yüzyılın sonunda Çarlık Hükümetin toprak politikası uygulanmaya başladı. Kazakistan'ın elverişli toprakları gasp edilerek, çorak ve kurak arazilere Kazaklar zorla göç ettirildi. Gasp edilen araziler Çarlık subayları, Kazaçi askerleri ve Slav kökenli köylülere verildi. Genelde Rus ve Ukraynalı göçmenler Akmola, Yedisu ve Torgay Vilayetlerine yerleştirildi. 1890-1910 yılları arasında 2 milyona aşkın Slav kökenli göçmen Kazak topraklarına geldi. Hükümetin toprak siyasetine karşılık gösterenler cezalandırıldı. Rus Hükümetinin Slav kökenli göçmenlerini yerleştirerek sömürgeleştirme siyasetini yürütmesinden halkın memnuniyetsizliği toprak meselesini meydana getirdi.

Kazak basınının gerçek anlamda doğuşu 1905 Rus Devriminden sonra oldu. 1905 Ghtilali Kazakların toplumsal ve siyasi hayatında önemli değişikliklere neden olmuş; siyasi partiler, kurultaylar, seçim ve özerklik gibi kavramlar meydana çıkmıştır. Bunun öncesinde de, özellikle XIX. Yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmeler hem Kazakistan, hem de Kazak basını için yeni bir doğuş olmuştur. 1905-1907 yılları arasında süren hürriyet ortamında yeni kavramlar, yeni fikirler, görüşler ve aydın grupları ortaya çıkmıştır. Aydın gruplarının bir kısmı milliyetçi, bir kısmı ise

sosyalist fikirleri savunmuştur. Yeni aydınların oluştuğu bu süreç beraberinde yeni yayınları da getirmiştir; Çarlık Hükümetin Ruslaştırma siyasetine, kültür emperyalizmine karşı koyma gayreti içinde olan Kazak aydınları topluma ulaşmak için gazete ve dergiler çıkarmaya başladılar. Kazak aydınları tarafından, “Serke” (Petersburg, 1905), “Kazak Gazeti” (Troysk, 1907) gibi gazeteler çıkarılmıştır. Fakat, bu gazetelerin yayın hayatları uzun sürmemiştir.

. Alaş sözcüğü, başlıca iki anlama sahiptir; birincisi Kazakların Kazak adını almasından evvelki adıdır. İkinci olarak ise bütün Kazak boylarının savaşlarda ortak olarak kullandığı savaş narasıdır. Alaş hareketinin amacı, Kazak halkını modernleştirmektir. Aynı zamanda gazete ve arşiv belgeleri ışığında Kazakların aydınlanmasındaki gazete ve dergilerin rolleri araştırıldı. Bu yüzden aralıttırma XX. yüzyıl başındaki Kazakların sosyo-ekonomik durumu, basın alanındaki gelişmeler ve ilk yayın organlarından biri olarak tarihe geçen “Kazak” gazetesi’nin ele aldığı konular incelendi. Bununla birlikte monarşinin çöküşünden sonraki siyasî partilerin ortaya çıkış nedenleri ele alındı.

1917 yılında Çarlık Hükümetinin yıkılıştından sonra Kazak liberal hareketinin önderleri tarafından Alaş Partisi kuruldu. Kazak gazetesi de bu partinin yayın organı işlevini gördü. Parti mensupları fikirlerini bu gazete vasıtasıyla halka duyuruyordu. 1917 ihtilalinde sonra Alaş Partisi ve Kazak gazetesi, Kazak toplumunda en etkileyici güce sahip oldu. Kısa sürede olsa, bu parti öncülüğünde ilk Kazak özerk cumhuriyeti kuruldu. Cumhuriyet Alaş Özerk Cumhuriyeti olarak adlandırıldı. Gazete, Çarlık Hükümetinin yanlış politikalarının doğurduğu sorunları da dile getirmiştir. Bununla birlikte, gazetede kadın hakları savunan, kadınları eğitime çağıran yazılar da yer almıştır. Hatta gazetede başlık para kaldırılmasını savunan görüşler de yer almıştır. Fakat Bolşevik devriminden sonra Alaş Özerkliği pek fazla sürmemiş, 5 Haziran 1920 tarihinde Kazak Devrimci Komitesi tarafından bu özerklik ortadan kaldırılmıştır. Alaş hareketinin önderleri ise 1937-38 Stalin sürgününün kurbanları olmuştur. Kazak gazetesi, Sovyet döneminde araştırılması yasaklı konulardan biriydi. O dönemde “milliyetçi, burjuva yayın” olarak nitelendirilmiştir

Bu yüzden sosyal nitelik bakımından çeşitlilik arz eden millî-demokratik görüşlü Kazak aydınlarının merkezine dönüşen *Alaş Partisi*’nin kuruluşu ve

faaliyetleri hakkında bilgi verildi. Onunla birlikte partinin programı ve parti yetkililerinin siyasî hizmetleri ele alındı. Bununla birlikte *Alaş Partisi*'nin kurucusu olan avrupalı eğitim almış Kazak aydınlarının ilk nesli olan A. Bökeyhanov'un hayatı ve hizmet yolu siyasî faaliyetleri üzerine duruldu. Ve Kazakların ilk partilerinden biri olan *Üç Cüz Partisi*'nin kuruluşu, amaç ve hedefleri değerlendirildi.

Partinin kurulduğu andan itibaren halkın ona gösterdiği tepki de çeşitli belge ve kaynakçalara dayanarak tespit edildi. *Üç Cüz Partisi*'nin kurulmasında büyük katkı sağlayan Kölbay Tögisov'un hayatı ve gazetecilik görevi üzerine ayrı konu ayrılarak araştırıldı. Ve İki parti arasındaki siyasî tartışmalar ve partilerin yıkılışı, üyelerinin son durumu detaylı incelendi.

İki partinin hayatı uzun sürmedi. Ancak tarihte büyük bir iz bıraktı. Kazak aydınları ulusal demokratik bir devlet yaratmaya ve onun siyasî ve hukuki yönünü oluşturmaya çalıştı. Ancak Kazak partilerinin liderlerinin bu eylemleri ne eski Rusya'nın bütünlüğüne özlem duyan beyaz Ordu'ya, ne de Çarın generallerine, ne de yeni bir totaliter sistem kuramak isteyen Bolşevikler tarafından beğenilmedi. Ve millî *Alaş* ve burjuvacı *Üç Cüz Partisi*'nin 1920'li yıllara kadar yaşayamadan ondan önce Kazakistan'ın siyasî alanından kaybolmuştur.

Sonuç olarak XX.yüzyıl başındaki Kazakistan'daki kurulan *Alaş* ve *Üç Cüz Partisi* 'nin tarih sahnesine taşıyan mücadelenin başında millî aydınlar yer almaktadır. Onların ortak anlayışlarına göre, sömürgeci baskı ve feodal yönetim koşullarında zedelenen ulusal çıkarları koruyabilecek ve Kazak ülkesini uygar ülkeler arasına taşıyabilecek ayrı bir ulusal devlet yapısının olmasıydı.

Yetmiş yıla aşkın tarih yolumuzun gösterdiği gibi, Kazak halk aydınları bağımsız bir devlet yaratma yolunu seçerek hata yapmadılar. Ulusal sömürgecinin ve ulusal eşitsizliğin olduğu yerde, ezilen ülkelerin doğal talepleri de çıkarlarını koruyan siyasî kurumlara ihtiyaç duymasıdır. Ve bu temelde ortaya çıkan devletin, ulusal ideallere ulaşmaya yönelik önlemleri bilinçli olarak uygulaması doğaldır. Bu siyasî özgürlüklerini elde eden tüm ülkelerde aynıdır. Bu noktadan hareketle *Alaş* ve *Üç Cüz Partileri*'nindoğuşu elbette tarihsel bir zorunluluktan ibarettir.

İki parti de Kazakistan'da SSBC'nin diktatörlüğünün kurulmasından önce, "Batılı liberaller", "modernistler", "uzlaşıcı sosyalistler" olarak savaşıyor ve göçebe Kazakların kulağına garip terimler kullanan Kazak partileri, "Beyaz ve Kızılıların" nın kurbanı olmuştur.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Belgeleri

- **Kazakistan Respublikası Ortalık Memlekettik Muragatı** (Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi) (No. 14, 15, 64, 19, 25, 33, 317, 643 fonlar)
- **Kazakistan Respublikası Prezidentinin Muragatı** (Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi) (No. 139,140, 141, 811. fonlar).
- **Kazakistan Respublikası Ulttıq Qawipsızdik Komitetiniñ Murağatı** (Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Komitesinin Arşivi)

B- Süreli Yayınlar (Gazete, Dergi)

- Alaş (1916-1917)
- Aykap dergisi. (1911)
- Jas Azamat (1918)
- İzvestya (1917)
- Kazak (1913-1918)
- Revolutsionnaya Mysl (1917)
- Sariarka (1917)
- Svobodnaya Reç (1917)
- Üç Cüz (1917-1918)
- Veçernyaya Zarya (1917-1918)
- I. Konuşma (19 Mart 1917)
- Konuşma (28 Mart 1917)
- Uralsky VestnikGazetesi (1917)
- Yujny Ural Gazetesi (1917)
- Türkistan sözü (1917)

- Özgür Türkistan (1918)
- Trudovoye Znamya (1918)
- Raboçiy den (1918)
- Kostanayskiy listok (1919)
- Kırgız Bölgesi Haberleri (1920)
- Doğruluk (1991)
- Eğemen Kazakistan (1992)

C- Kitaplar

- Abdimanov, Ömirhan, KazakGazetesi, Almatı 1993.
- Abdimanulı, Ömirhan, XX. Yüzyıl Başındaki Kazak Edebîyatı, Almatı 2002,
- Atabayev, Kambar, Kazak Basını Kazakistan Tarihi Kaynakçası Olarak (1870 - 1918), Bilimsel Araştırma, Almatı 2000.
- Atabayev, Kambar, XIX yüzyılın Sonu ve XX yüzyılın Başlarındaki Süreli Yayınlar Kazakistan Tarihinin Kaynağı (monografi çalışması) Almatı 1998
- Kurbangali, Halid, Tauarih Hamsa (Beş Tarih), Almatı 1992
- Smagulova, G.H. Koyandı panayırı: kuruluşu ve gelişme tarihi, Vatan Tarihi, 2007
- Eleuov.T., Ustanovlenye i Uproçenye Sovetskoı Vlasti v Kazahstane. Almatı 1961.
- Grigoriyev, Vladimir, İdeyno-Politiçeskaya Rabota Partiinh Organizatsiy Kazahstana (1917-1925 gg.), Almatı 1989.
- İshakov.S, Rossiyskye Musulmane i Revolutsya, Moskova 2003.
- Bökeyhanov, Alihan, “Tüm Eserler Toplanması”, Almatı., 1994
- Bukeikhan, Alihan., “Komple Eser Koleksiyonu (1889-1903): Omby-Karkaraly-S-Peterbor-Omby” 1 cilt - Astana: Saryarka, 2009
- Karatayev, Bakıtcı, “Vatandaşlara” Kazakistan Gazetesi, (27 Mayıs 1911),
- Karaş, Gumar, “Hayat Mücadelesi” Kazakistan Gazetesi, (16 Ağustos 1912)
- Koygeldiyev, Mambet, Alaş Hareketi, 1 cilt, Almatı 2008

- Koygeldiyev, Mambet, Ulusal siyasi elit. Hizmet ve kader (XVIII-XX yüzyıllar), Almatı 2004
- Baykara, Tuncer., “Ahmed Zeki Velidi Togan, 1890-1990”, Materialyi k izucheniye jizni i tvorchestva, Ufa 1990,
- Lenin, V.I. “ Tüm eserlerin toplanması”, 31 cilt 1975
- Lesin V.I., “Orta Asya ve Kazakistan Hakkında” Almatı., 1960
- Demidov V.A., “Ekim ve Sibiry’a da Ulusal Bir Soru 1917-1923” Novosibirsk, 1978
- Vegma, V.D., “1918’deki Sibiry Karşı-Devrimci Örgütleri”, "Sibiry Yangınları" 1928. No. 1
- “Kazakistan Trihi”, Almatı 2008
- Nurpeyisov, Kenes “Kazakistan’da İşçiler Komitesi”, Almatı 1972
- Nurpeyisov, Kenes, Alaş hem Alaşorda, Almatı, 1995
- Potanin, Grigoriy, Folklor Derlemesi. Almatı 1972
- Alimcanov , A. “M. Çokay Türkistanın Kılı Tagdırı” Almatı, 1992
- Seyfullin, Saken, “Tar Jol Taygak Keşüv”, Almatı 1977
- Eleuov T., “Kazak Köyünde Sovyet Hükümetinin Kurulması ve Güçlenmesi” Almatı., 1967
- Spirin, Leonid, Kruşenye Pomeşçih i Burcuazlıh Parti v Rossii, Moskova, 1977.
- Ustanovlenye Sovetskoy Vlasti v Oblastyah Kazahstana (1917-1918), Almatı 1957
- Rybnikov V. V., Aleksushin G. V. “Anavatan Güvenlik Kuvvetleri’nin Tarihi” — M. 2007
- Nuskabayev, Orazali, Aykap Dergisi ve Kazakistan Gazetesi. Almatı 2004
- Koishibayev B., “Alihan Bökeyhanov” - Almatı: Yedi tüzük, 2001
- Kemengeruli, K., Tandamalı “Seçme Eserler”, Almatı 1996
- Eleuov, T., “Ustanovlenye i Uproçenye Sovetskoi Vlasti v Kazahstane”, Almatı 1961
- İshakov, S., “Rossiyskye Musulmane i Revolyutsya Moskova” 2003

- Spirin, L., “Kruşenye Pomeşçih i Burcuazhıh Parti v Rossii”, Moskova, 1977.
- Smagulova, Sveta “Kölbat Tögisov ve Üç Cüz partisi, Almatı: Arıs 2009
- Smagulova, G.H. Koyandı panayırı: kuruluşu ve gelişme tarihi, Vatan Tarihi, 2007,
- Pod Znamenem Leninskih İdei, Almatı 1973.
- "Semipalatinsk Bölge İcra Komitesi Bülteni", 17 Mart 1917
- “Kazakistan XX Yüzyılın Başında” II Baskı, Almatı,1994
- “Alaş hareketi” toplu çalışma Almatı 2008
- “Alaş Orda” Belgeler Toplanması, Almatı 1960
- “Devrimler Ateşinde” Hatıralar, Almatı 1959
- “Kazakistan'da Büyük Ekim Sosyalist Devrimi”, Olaylar Kroniği, Almatı, 1967
- “Ustanovlenye Sovetskoy Vlasti v Oblastyah Kazahstana (1917-1918)”, Almatı 1957
- “Kazak SSR Tarihi: Antik Çağlardan Modern Zamanlara”, Almatı., 1943
- “Kazak. SSR Tarihi: Sosyalizm çağı” 2 cilt. Almatı, 1961
- “Kazakistan Komünist Partisi Tarihi Üzerine Bir deneme”, Almatı, 1963
- “Kazak Bölgesi Yönetimi Hakkında” Revkom Protokolü (1919-1920 yy.) Belgeler derlemesi, A., 1993
- Plammenoe slovo İç Savaş (1918-1920 yy), Moskova, 1967
- S.O. Smagulova, G.K. Anes, T.A. Zamzaeva, Kazak gazetesi (1914) /Derleyici:- Almatı: Arys. 2009
- Kurbangali, Halid, Tauarih Hamsa (Beş Tarih), Almatı 1992
- Kazakistan Tarihi (Toplu çalışma), 4 cilt, Almatı 2010
- Bekhojin,K., Kazak Basın Tarihi Üzerine Deneme (1860–1958), Almatı: Okul, 1981
- M. Kozybaev, Kazakistan Tarihi: tarih dersleri, Almatı 1990
- E.Nileşov, D. Kamzabekoğlu, Alaş Hareket (Ansiklopedik el kitabı), Almatı 2014

D- Makaleler

- Ermekov, Alihan, ‘‘Yaşasın, Alaş, yaşasın!’’ ‘‘Sarıarka’’ gazetesi /1918
- Adilbekovina., ‘‘Semipalatinsk Rus Coğrafya Kurumu ve Kazak aydınları’’ Abay / 2004.- №1
- Belgibaev M., Adilbekovyna Zh. ‘‘Rus Coğrafya Derneği'nin Semipalatinsk şubesi’’ Coğrafya ve doğa /2004.- №3
- J. Kumğanbayev, U. Ahatov ‘‘Alihan Bokeyhan ve ‘‘Kazak’’ Gazetesi’’, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi/2012
- Maylin, Beyimbet, ‘‘Kazak Halkının Şimdiki Durumu’’ ‘‘Aykap’’ dergisi /1913
- Kır Balası. ‘‘Kazak’’ gazetesi/ 1913
- Elkeyulı. B., Tögisov ve ‘‘Üç Cüz’’ Partisi, Almatı Akşamı/ 1992
- Baytursınulı, Ahmet, ‘‘Bilim Tellalı’’, Kazak gazetesi / 1913
- Dulatulu, Mircakıp, ‘‘Hazret Sultan’’ Kazak gazetesi/1914
- M.S.Amrina, XIX yüzyıl Sonu XX yüzyılın Başında Kazakistan'ın Bozkır Bölgelerini İnceleyen F.A. Shcherbina seferi dair belgeler, Karaganda Üniversitesi Habercisi/ 2010

E- Tez çalışmaları

- Kydyraliyev, Darkhan, Türkistan’da Cedidcilik Hareketi ve Bunun Türkiye ile Münasebeti. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 2002
- Zhylysbayev, Nursultan, Kazakistan Cumhuriyeti’nde Basının Gelişimi, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) Ankara 2004,
- Bimahanova, Züriyat, Kazak Gençler Süreli Yayını Tarihi (XX. yüzyıl başı – 1940 yy.) (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Almatı 2010
- Çekişkesen, Pınar, Aykap Dergisinde Yayımlanan Dil Yazıları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2011
- Shaikenova, Gulshat, Beksultan Nurjekeulı’nın ‘‘Ey, Dünya ey!’’ Romanı Üzerine Dil ve Üslup Çalışması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Niğde, 2020

Çelibi, Ercan, Yaş Türkistan Dergisine Göre Türkistan Milli Mücadelesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2000

Kadırova, Mira, Alaş Partisinin Gazetesi Kazak (1913-1920 Kazak Basınındaki Etkisi), (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 2016

F- İnternet sayfası (dijital kaynak)

[ӘлиханБөкейханүкімшығарылғанкүні-ақатылған \(azattyq.org\)](http://azattyq.org) erişim tarihi 30.10.2019

[Үшжүз \(library.kz\)](http://library.kz) erişim tarihi 25.09.2020

[Алаш \(library.kz\)](http://library.kz) erişim tarihi 25.09.2020

[Қазақ газеті \(library.kz\)](http://library.kz) erişim tarihi 25.09.2020

[Сары арқа \(library.kz\)](http://library.kz) erişim tarihi 25.09.2020

[Семиреченская областная ведомости \(library.kz\)](http://library.kz) erişim tarihi 30.09.2020

[Семипалатинский листок \(library.kz\)](http://library.kz) erişim tarihi 30.09.2020

[Семипалатинский край \(library.kz\)](http://library.kz) erişim tarihi 30.09.2020

[Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi - Vikipedi \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org) erişim tarihi 16.07.2022

[«Өттеген-ай» дерлік адам \(e-history.kz\)](http://e-history.kz) erişim tarihi 10.09.2022

[20-ғасыр басындағы қазақ партиялары талқандалғанша тартысты \(azattyq.org\)](http://azattyq.org) 20.05.2020

Kanarbayeva B. “Magzhan'ın sonuna düşen üç kişi var”, "Altayhaber". 16.12.2018

G- Ansiklopedi maddesi

Y.Subhanberdin, "Айқап" ansiklopedisinde "Kazak Basın Tarihi" bölümü, Almatı 1995

“Kazakistan: Ulusal ansiklopedi” 4 cilt, Almatı, 1998,

Nısanbayev, Abdimalik, Kazakistan Millî Ansiklopedisi, Almatı 1998.

“Kazakistan Tarihi (geçmişten bugüne) Ansiklopedisi” Almatı “Dayır”1994

"Kazakistan": Ulusal Ansiklopedi, Baş editör A. Nysanbayev - Almatı "Kazak Ansiklopedisi" 1998 ISBN 5-89800-123-9, 10 cilt

“Jetisu bölgesinin ansiklopedi” - Almatı: "Arys" yayınevi, 2004

“Alaş. Alaşorda: ansiklopedi” - Almatı: Arys, 2009.

“Kazak Sovyet Ansiklopedisi", 10 cilt, Almatı 1985

“Kazak Ansiklopedisi", 2 cilt, Almatı 2014

“Kazak Geleneksel Etnografik Kategoriler, Kavramlar ve İsimler Sistemi” Ansiklopedi, Almatı 2011

“Kazak Dili Alan Terimlerinin Bilimsel Açıklayıcı Sözlüğü: Coğrafya ve Jeodezi” Almatı 2007

2007

EKLER

EK- 1: A. N. Bökeyhanov'un 1937'de Moskova'da çekilmiş fotoğrafı.

341. А.Бөкейхан уйыма.
Мәскеу, 1937 жыл.

341. А.Бөкейхан у себе дома.
Москва, 1937 год.

341. A.Bokeikhan at home.
Moscow, 1937

Belge Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden (Fotoğraf albümü "Orhun", 2012. - 284 s.)

EK-2: Alaş Partisi'nin önde gelen kurucularının 1913 yılında çekilmiş fotoğrafı: sağdan sola Ahmet Baytyrsunov, Alihan Bökeyhanov ve Mirjakp Dulatuli.

78. Ахмет, Әлихан және Міржақып.
Орынбор. 1913 жыл.

78. Ахмет, Алихан и Миржакуб.
Оренбург. 1913 год.

78. Akhmet, Alikhan and Mirzhakyp.
Orynbor, 1913.

Belge Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden (Fotoğraf albümü "Orhun", 2012. - 284 s.)

EK-3: Kölbay Tögisov'un 1907 yılında Semey şehrinde çekilmiş fotoğrafıdır

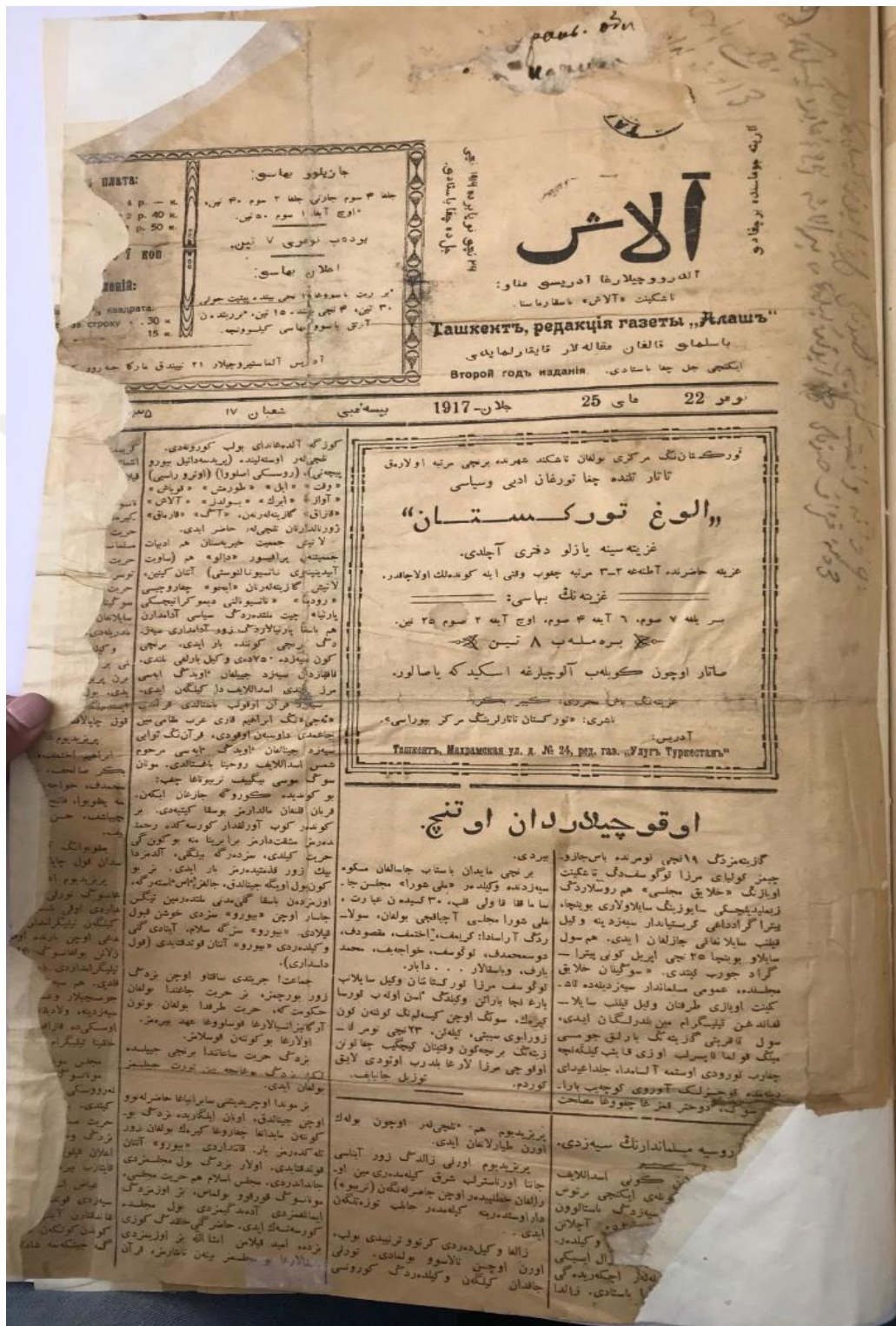
(“Alaş murası” toplu çalışma, Almatı 2003, s 123)

EK- 4: Kölbay Tögisov'un gazetecilik görevi sırasında Taşkent'te çekilmiş fotoğrafı

(“Alaş murası” toplu çalışma, Almatı 2003, s 124)

EK- 5: ALAŞ gazetesinin 1917 yılı perşembe günü çıkan № 22 sayısı

Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, 1917 devrimine kadarki süreli yayınlar 9 –fon, 20 d

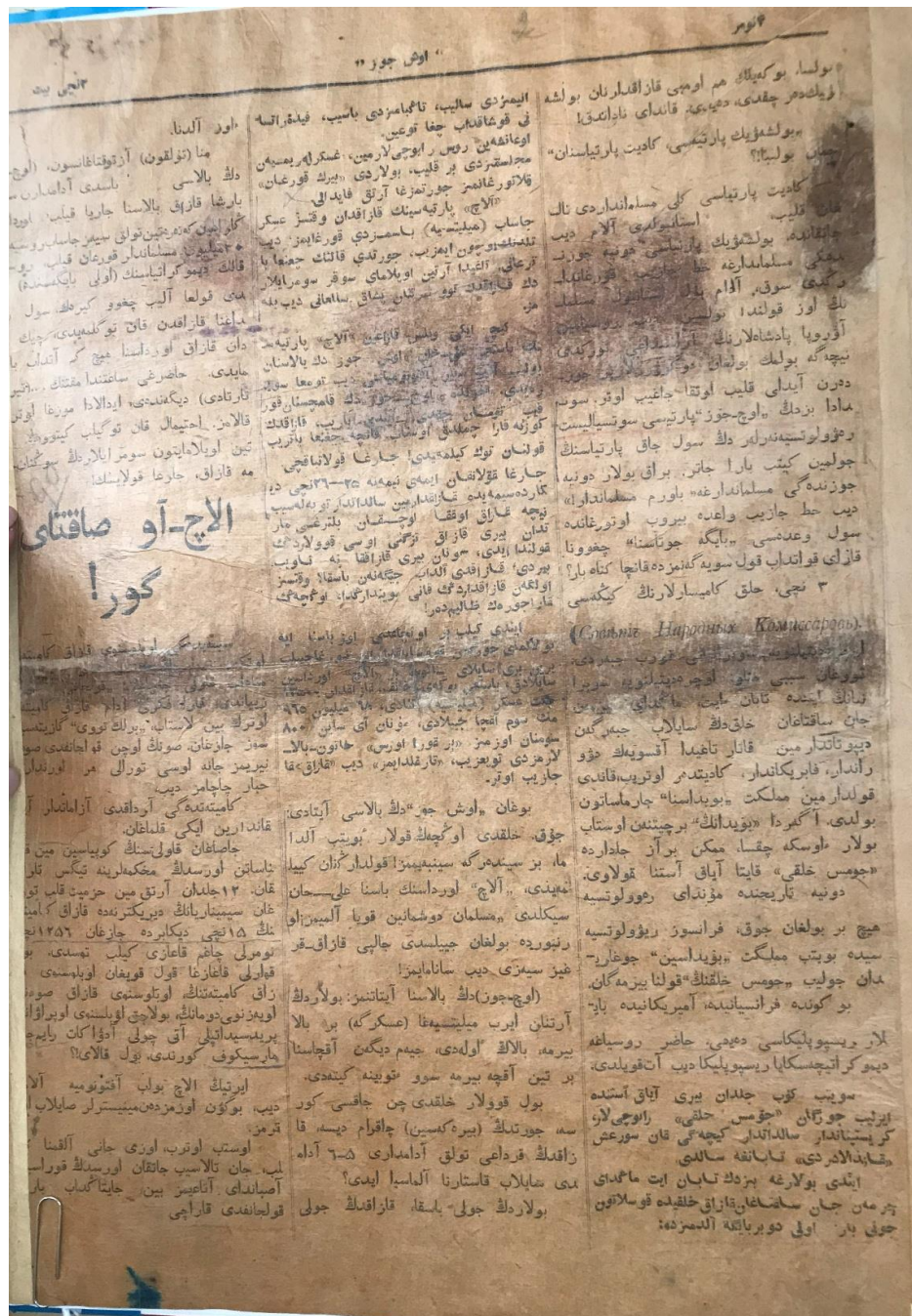
EK- 6: Üç Cüz Partisi'nin sözcüsü olan Üç Cüz Gazetesi'nin 1918 yılında yayınlanmış 4. sayısı

Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, 1917 devrimine kadarki süreli yayınlar 9 –fon, 20 d

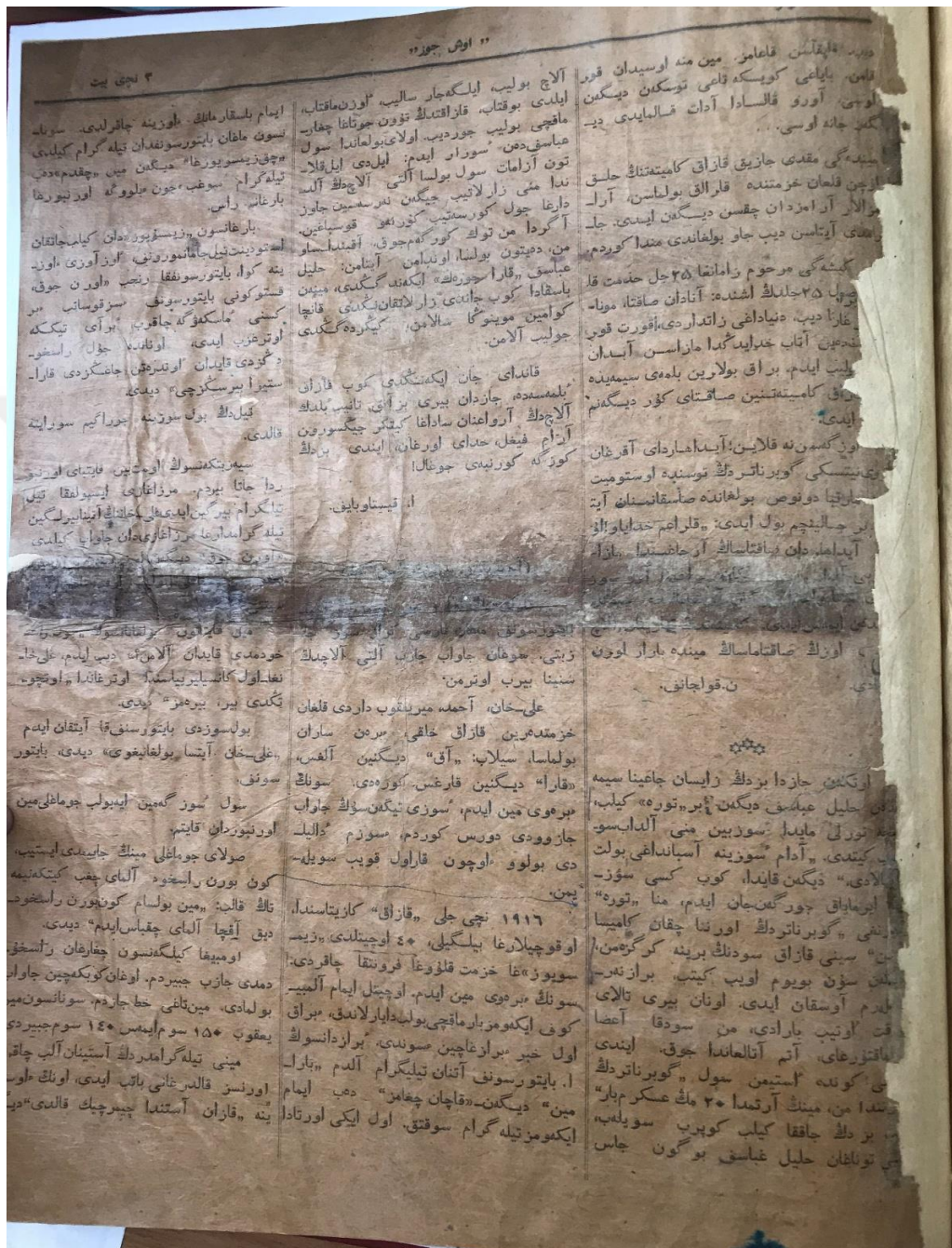
EK- 7: Üç Cüz Partisi'nin sözcüsü olan Üç Cüz gazetesinin 1918 yılında yayınlanmış

4. sayısı

Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, 1917 devrimine kadarki süreli yayınlar 9 –fon, 20 d

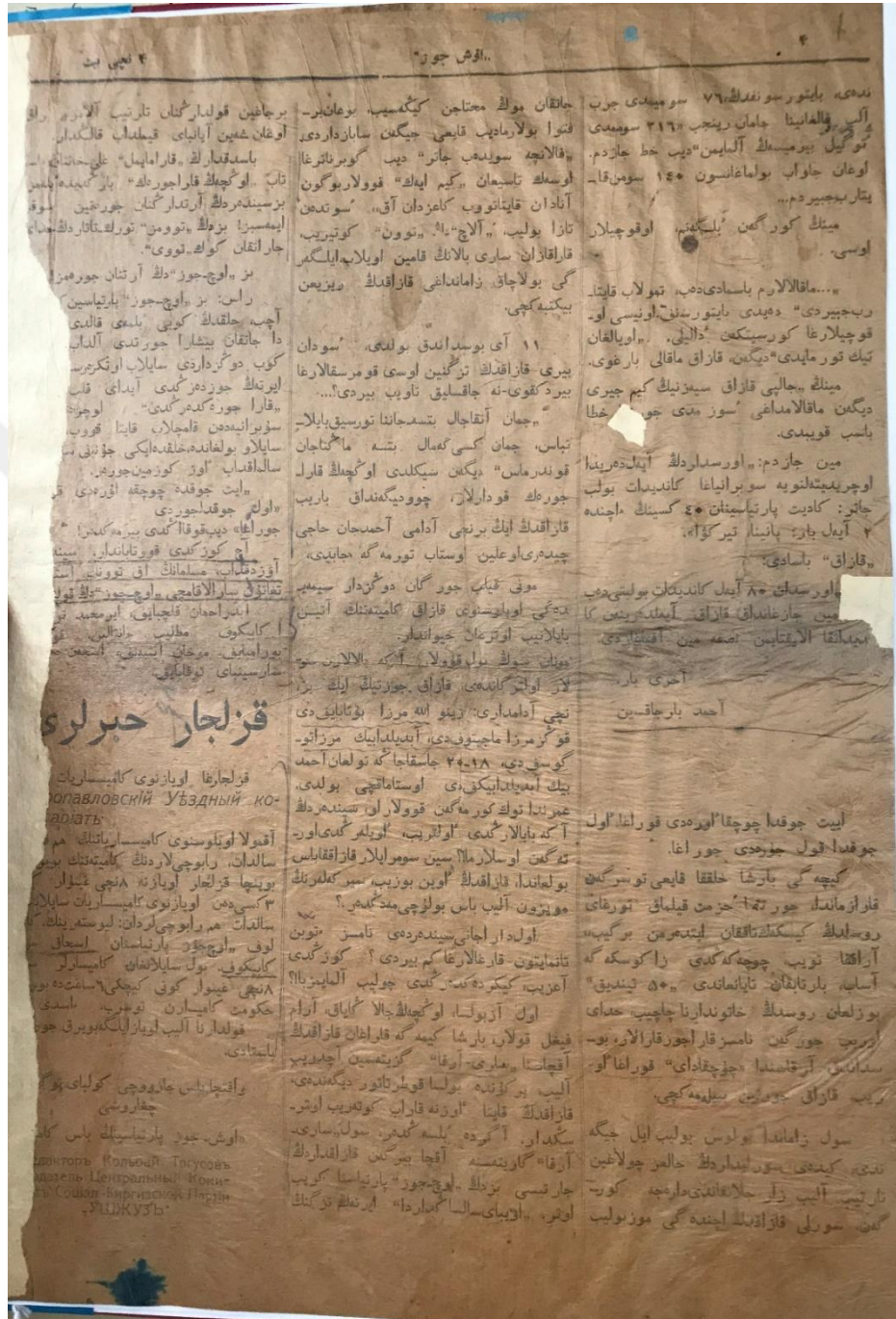
EK- 8: Üç Cüz Partisi'nin sözcüsü olan Üç Cüz gazetesi'nin 1918 yılında yayınlanmış 4. sayısı

Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, 1917 devrimine kadarki süreli yayınlar 9 –fon, 20 d

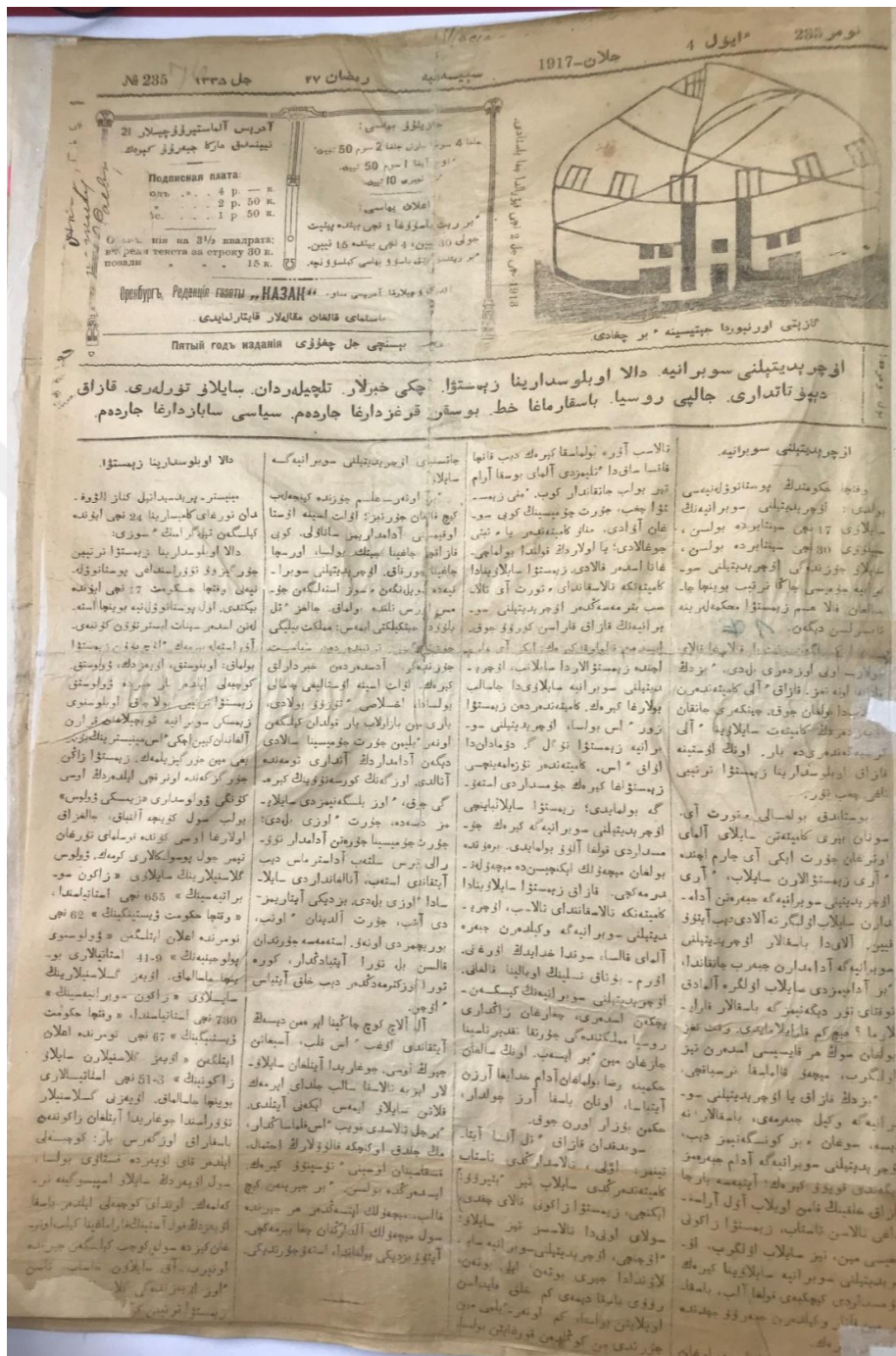
EK-9: Üç Cüz Partisi'nin sözcüsü olan Üç Cüz gazetesi'nin 1918 yılında yayınlanmış

4. sayısı

Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, 1917 devrimine kadarki süreli
yayınlar 9 –fon, 20

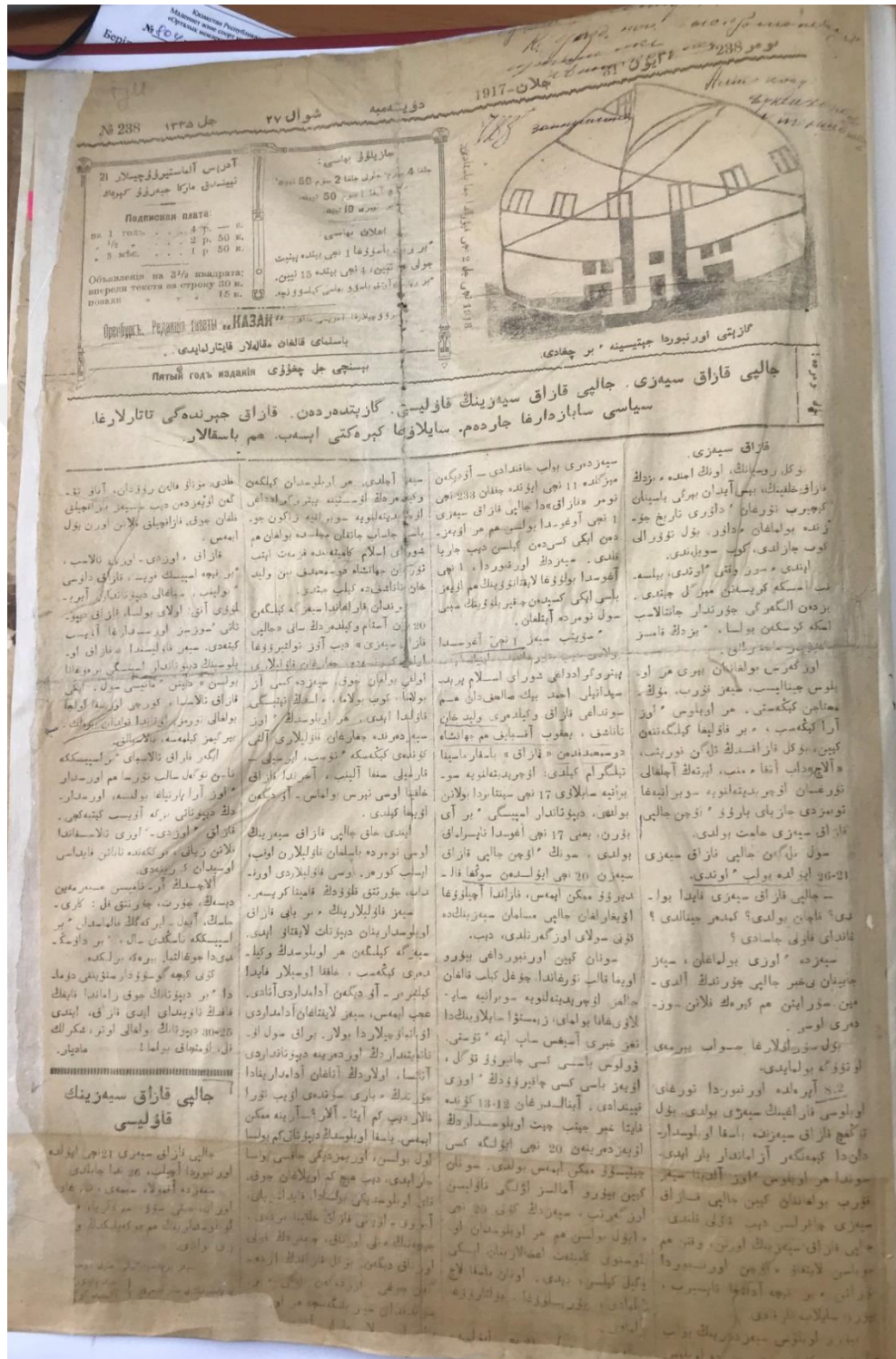
EK- 10: 1917 yılından başlayarak resmi olarak Alaş Partisi'nin sözcüsü olan Kazak gazetesinin 4 Temmuz 1917 tarihinde yayınlanmış 235. sayısı

Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, 1917 devrimine kadarki süreli yayınlar 9 –fon, 20 d

EK- 11: Kazak gazetesi'nin 31 Temmuz 1917 tarihinde yayınlanmış 238.sayısının

1.sayfası

Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, 1917 devrimine kadarki süreli
yayınlar 9 –fon, 20 d

